

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Оксана КУЧЕРУК
Світлана Байняшова

ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ
У МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Оксана КУЧЕРУК
Світлана Байняшова

ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ
У МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Навчально-методичний посібник

ЖИТОМИР
2026

УДК 37.017.4-057.87:811.161.2

К 96

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 29.05.2026 р.).

Рецензенти:

Богданець-Білоskalенко Н. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету;

Кулик О. Д. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української лінгвістики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Мирончук Н. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Кучерук О. А., Байняшова С. П.

К 96 Інформаційна грамотність у методиці навчання української мови учнів старших класів: навч.-метод. посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2026. 215 с.

ISBN 978-966-485-339-9

У посібнику представлено авторське бачення процесу формування інформаційної грамотності учнівства в умовах української мовної освіти. За змістом книга охоплює актуальні питання, пов'язані з дидактикою української мови та використанням навчально-методичного інструментарію для формування інформаційно грамотної української мовної особистості в умовах ліцею. Посібник містить сучасні погляди, моделі роботи з інформацією, вправи, карткову гру, кейсові завдання, спрямовані на те, щоб допомогти впевнено інтегрувати інформаційну грамотність у шкільний курс української мови.

Матеріали посібника призначені для студентів-філологів, магістрантів, аспірантів, викладачів закладів вищої педагогічної освіти, учителів-словесників.

© Кучерук О. А., Байняшова С. П., 2026

© Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, оригінал-макет, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	7
§ 1. Сучасний контекст, загальні положення, стратегічний орієнтир і завдання підготовки інформаційно грамотного носія української мови	7
§ 2. Система уявлень про сутність і структуру інформаційної грамотності учня як українськомовної особистості.....	15
§ 3. Формування інформаційної грамотності: підходи та принципи реалізації в шкільному курсі української мови	27
§ 4. Упровадження концепції: напрями роботи, очікувані результати, критерії оцінювання	40
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	52
§ 1. Формування інформаційної грамотності учнів у просторі мовної освіти: методичні поради	52
§ 2. Робота з медіатекстом: дієві методи формування інформаційної грамотності.....	75
§ 3. Комплексні вправи для підготовки інформаційно грамотної українськомовної особистості.....	86
§ 4. Формування інформаційної грамотності із використанням навчальних кейсів	140
§ 5. Гра як засіб підготовки інформаційно грамотного носія української мови.....	151
§ 6. Цифрові інструменти у формуванні інформаційної грамотності учнівства	171
ПІСЛЯМОВА.....	176
ДОДАТОК 1. ГЛОСАРІЙ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	178
ДОДАТОК 2. ОРІЄНТОВНІ ВІДПОВІДІ ДО КАРТОК ГРИ «УВАГА, ІНФОРМАЦІЯ!».....	188
ДОДАТОК 3. КАЛЕНДАР ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЮНИХ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	204
БІБЛІОГРАФІЯ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АУП – Академія української преси

ЕОР – електронні освітні ресурси

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗМК – засоби масової комунікації

ЗУ – Закон України

ІГ – інформаційна грамотність

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

IREX – Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів

МІГ – медіаінформаційна грамотність

МОН – Міністерство освіти і науки

НУШ – нова українська школа

PISA – міжнародна програма оцінювання іноземних учнів, координована Організацією економічного співробітництва та розвитку

ТЕД – «Технології. Розваги. Дизайн» (конференція)

ТРКМ – технологія розвитку критичного мислення

ШІ – штучний інтелект

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ПЕРЕДМОВА

Сучасний образ інформаційно-цифрового суспільства асоціюється з громадянами, які мають володіти критичним мисленням, інформаційною грамотністю. Запит суспільства на інформаційно грамотних громадян потребує інтегрування медіаосвітніх практик у навчальні програми шкільних курсів. Значною мірою це стосується шкільного курсу української мови, оскільки сама мова є інструментом, за допомогою якого сприймається вербальний контент, створюються, передаються повідомлення, ведеться дискусія, відбувається пізнання й розуміння світу.

З огляду на виклики сьогодення, інформаційну війну агресора, у новій українській школі важливо розглядати українську мову не лише як навчальний предмет, а насамперед як маркер національної ідентичності, зброю інформаційного фронту й водночас потужний засіб формування інформаційно грамотної мовної особистості на основі поєднання мовно-комунікативної та медіаосвітньої підготовки. У результаті мовна стійкість, усвідомлене використання української мови може стати дієвим чинником для безпечного й успішного життя юних громадян в інформаційно-цифровому вимірі.

У цьому посібнику запропоновано авторську концепцію формування інформаційної грамотності старшокласників. В умовах розвитку інформаційно-цифрового суспільства засоби масової комунікації суттєво впливають на спосіб життя юного покоління, його мислення, спілкування. Водночас старший шкільний вік є особливо сприятливим для формування інформаційної грамотності молоді, оскільки саме в цей період відбувається розвиток критичного мислення на основі пошуку суперечностей, удосконалення пізнавальних здібностей, становлення світоглядних переконань, здатності до усвідомленого сприйняття інформації, до змістовних узагальнень. Також у ранній юності інформаційна грамотність

стає основою навчання впродовж життя й перетворюється на комплексний засіб взаєморозуміння, соціалізації особистості та саморозвитку.

Мета посібника – допомогти здобувачам вищої педагогічної освіти, учителям-словесникам опанувати теоретичні і практичні аспекти формування інформаційно грамотної мовної особистості в процесі навчання української мови. Така мета охоплює комплекс завдань, зокрема: засвоєння пропонованої в цій книзі концепції формування інформаційної грамотності учнівства; ознайомлення з Державним стандартом профільної середньої освіти та іншими освітніми документами, у яких акцентовано на роботі з інформацією, інформаційно-цифровими технологіями і т. ін.; вироблення в майбутніх учителів умінь розвивати в учнів навички критичного мислення; формування готовності до інтеграції медіаосвітніх ідей і практик у шкільний курс української мови; навчання дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Водночас посібник познайомить із моделями, підходами, які використовуються у світовій практиці роботи з інформацією. Це допоможе ширше дивитися на інформаційну грамотність та краще розуміти процеси, які вона охоплює. Ознайомлення педагогів з відповідними моделями уможливить адаптувати їх до власної освітньої діяльності.

Основний зміст посібника структуровано на два розділи. У першому розділі представлено сучасні погляди, моделі роботи з інформацією, концепцію формування інформаційної грамотності старшокласників, обґрунтовано доцільність інтеграції засобів медіаосвіти в шкільний курс української мови, визначено основні напрями роботи, від яких залежить належне формування інформаційно грамотного носія української мови тощо. Другий розділ має практичне спрямування, він містить методичні рекомендації, вправи, карткову гру, кейсові завдання, орієнтовані на розвиток умінь учнів працювати з інформацією, опис цифрових інструментів

через призму формування інформаційної грамотності учнівства.

Пропоноване навчально-методичне видання стане корисним насамперед для студентів-філологів та вчителів української мови і літератури, а також загалом освітянам, які цікавляться питаннями інфомедійних практик у закладах освіти. Автори висловлюють сподівання, що поданий у посібнику матеріал сприятиме професійно-педагогічній роботі з формування інформаційно грамотної мовної особистості здобувача профільної середньої освіти.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

§ 1. Сучасний контекст, загальні положення, стратегічний орієнтир і завдання підготовки інформаційно грамотного носія української мови

Актуальність концепції

У сучасному інформаційно-цифровому суспільстві здатність критично працювати з інформацією, відрізнити факти від суджень, фейків, перевіряти джерела, створювати власний змістовний контент постає однією з ключових умов успішного навчання, розвитку, життя. Ця умова увиразнюється на тлі поширення дезінформації та протидії їй шляхом інформаційного спротиву, як-от: викриття фейків, відповідальне використання й поширення перевіреної інформації, продукування якісного контенту з дотриманням авторського права та безпеки в мережі.

За Концепцією «Нова українська школа», з-поміж освітніх пріоритетів – формування **інформаційно-цифрової компетентності** як однієї з ключових. Виразним складником цієї компетентності є інформаційна грамотність. Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, оброблення, обмінювання інформацією на роботі, у публічному просторі та приватному спілкуванні. Вона охоплює інформаційну грамотність і медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботу з базами

даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці, розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо)¹.

Міжнародне дослідження PISA (Program for International Student Assessment, тобто програма оцінювання іноземних учнів) неодноразово підтверджувало низький рівень умінь українських підлітків аналізувати, інтерпретувати та оцінювати інформацію, подану в різних форматах. Такі реалії становлять виклик для українського суспільства й освіти.

Особливо важливим для формування інформаційної грамотності є старший шкільний вік, оскільки саме в цей період відбувається самостійний вибір контенту, формування власного інфопростору (соціальних мереж, месенджерів, вебсайтів і т. ін.), розвиток пізнавальних здібностей, змістовних узагальнень, світоглядних переконань. Сучасні старшокласники – це цифрове покоління з кліповим мисленням, їм властиве поверхове засвоєння матеріалу, бракує навичок фактчекінгу, критичного аналізу контенту, розуміння принципів академічної доброчесності, навичок ефективною відповідальною роботи зі штучним інтелектом. Крім того, ризиком для розвитку шкільної молоді є засвоєння ненормативного мовлення через споживання неякісного контенту в інтернетній мережі.

У цьому контексті уроки української мови мають значний потенціал для формування **інформаційної грамотності** як інтегративної характеристики особистості, що охоплює ставлення до інформації, знання, уміння для її критичного споживання чи створення власного контенту з дотриманням етичних принципів. Учитель-словесник може

---

¹Концепція «Нова українська школа» / Упоряд.: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С. та ін.; заг ред. М. Грищенко. 2016. С11. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

спрямувати роботу учнів з інформацією в альтернативне навчально-інформаційне русло, обов'язково на основі моніторингу, врахування та практичної реалізації індивідуальних інтересів, потреб, уподобань, свідомих дій, рефлексій учнів.

У умовах забезпечення освітнього середовища НУШ інформаційна грамотність учнів є базою для формування ключових і предметних компетентностей, тому має стати домінуючим напрямом навчально-методичної роботи в школі, зокрема в професійній практиці вчителя-словесника. Відповідно актуальності набуває розроблення концептуального підходу до формування інформаційної грамотності учнівства в шкільному курсі української мови, з проєкцією на розширення можливостей предметної педагогічної діяльності.

Концепція формування інформаційної грамотності учнівства в процесі навчання української мови – це система поглядів її авторів щодо навчання, культивування досвіду учнівської молоді знаходити, оцінювати, перевіряти, використовувати, створювати та поширювати інформацію в цифровому середовищі. Пропонована концепція базується на поєднанні мовних і медіаосвітніх знань, умінь, навичок для протидії дезінформації, розвитку критичного мислення та утвердження академічної доброчесності в продукуванні контенту. Відповідні погляди ґрунтуються на таких ключових ідеях:

– мова – не лише система мовних одиниць, засіб спілкування, а й відкрита інформаційна система, водночас це інструмент пошуку, осмислення, аналізу, оцінювання інформації, створення повідомлень і т. ін.;

– українська мова – це основа національної безпеки українців, захист інформаційного простору від зовнішньої дезінформації;

– навчання української мови має включати аналіз текстів різних типів, особливо мас-медійних;

- здобувач української мовної освіти має не лише опанувати предметну компетентність, а й набувати вмінь критичного мислення, розвивати цифрову обізнаність, етичне ставлення до інформації, навички відповідально працювати зі штучним інтелектом.

В умовах сучасних викликів українського суспільства й освіти уроки (заняття) української мови важливо спрямувати на формування патріота, активного громадянина, національно свідомої, духовно й інтелектуально розвиненої, інформаційно грамотної мовної особистості, здатної до роботи з різними інформаційними джерелами, комунікаційними медіаресурсами на основі критичного ставлення, аналізу контенту, інтерпретації, відповідального використання інформації, самовираження, ефективної комунікації, рефлексії.

Формувально-розвивальний потенціал шкільного курсу української мови реалізується через науково й методично обґрунтований зміст уроків (занять), цілеспрямоване використання форм, методів, спеціальних навчальних завдань, засобів інформаційно-цифрових технологій, дидактичних текстів, медіатекстів різних жанрів, що сукупно забезпечує формування учня як української мовою особистості, здатної належно функціонувати в інформаційно-цифровому суспільстві.

Загальні положення

Концепція формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови – це теоретичне обґрунтування процесу формування інформаційно грамотної українськомовної особистості, що визначає мету, завдання, форми, методи, засоби, технології, етапи та очікувані результати для впровадження відповідної освітньо-практичної діяльності. Ця концепція визначає, *що саме формується, як цей процес має відбуватися, чому це важливо та які умови необхідні для досягнення результату* –

сформованості інформаційної грамотності юної українськомовної особистості.

Пропоновану концепцію розроблено з урахуванням основних положень актуальних освітніх документів: ЗУ «Про освіту», ЗУ «Про повну загальну середню освіту», Державного стандарту профільної середньої освіти, Типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти III ступеня, Концепції «Нова українська школа», навчальної програми з української мови для 10-11-х класів рівня стандарту, Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, Концепції цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства.

Теоретичну основу концепції формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови становлять: філософські положення про зв'язок інформації, комунікації, суспільства, етики (О. Дзьобань, С. Кримський, В. Пилипчук, М. Санакуєв, А. Флоріді та ін.), мовознавчі праці про зв'язок інформації, мови, мислення, цифрових технологій (В. Жуковська, М. Надутенко, М. Шведова, А. Шевченко, В. Широков та ін.), про мовну особистість (Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, А. Мацько, С. Потапенко, М. Степаненко, А. Струганець та ін.); теорія медіатексту (М. Навальна, Г. Онкович, Г. Почепцов, Г. Шаповалова, М. Яцимирська та ін.); психологічні праці з теорії навчальної діяльності, мовленнєвої діяльності, медіапсихології (О. Барішполець, А. Калмикова, С. Максименко, А. Найдьонова, Н. Череповська та ін.); педагогічні ідеї з питань урізноманітнення освітнього процесу (О. Антонова, О. Березюк, О. Вознюк, О. Дубасенюк, Н. Мирончук, В. Павленко та ін.); положення щодо цифровізації навчального процесу (Т. Вакалюк, А. Кондратова, О. Кривонос, С. Постова, О. Спирін та ін.); дослідження з питань медіаосвіти (О. Волошенюк, В. Іванов, Т. Іванова, О. Семенов, М. Ячменик та ін.), напрацювання науковців із проблем удосконалення змісту, форм, методів, засобів, технологій мовної освіти (О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна,

Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, Г. Корицька, О. Кулик, І. Кучеренко, Л. Овсієнко, С. Омельчук та ін.).

Концепція ґрунтується на таких основних методологічних підходах: *особистісно орієнтованому, компетентнісному, діяльнісному, когнітивно-комунікативному, системному, медіаосвітньому, ситуаційному*. Інформаційна грамотність розглядається як здатність працювати з інформацією, що формується на міжпредметному рівні.

Пріоритетними напрямками формування інформаційної грамотності учнів як громадян інформаційно-цифрового суспільства є: розширення індивідуальної картини світу, збагачення лінгвокогнітивного тезаурусу, вироблення й розвиток умінь, навичок ефективного пошуку інформаційних матеріалів, критичного оцінювання, аналізу, етичного використання та відповідального поширення інформації в цифровому середовищі, продукування власного контенту. У процесі навчання української мови формування інформаційної грамотності здійснюється різними шляхами:

- пошук, збирання інформаційних джерел;
- критичне осмислення інформації, перевіряння на достовірність;
- зіставлення, аналіз різних типів текстів, зокрема медіатекстів;
- трансформування інформації з однієї форми в іншу;
- створення власних інформаційних текстів, медіатекстів.

Важливим аспектом формування інформаційно грамотної українськомовної особистості старшокласника в умовах інформаційно-цифрового суспільства є *зв'язок інформаційної грамотності з медіаграмотністю і цифровою грамотністю*. Формування вчителем-словесником інформаційної грамотності учнів потребує методичної підтримки, обґрунтованих форм, методів, засобів навчання, технологій, чітких критеріїв оцінювання.

Мета і завдання

Мета концепції полягає у визначенні пріоритетних напрямів процесу формування інформаційно грамотної мовної особистості старшокласника в контексті навчання української мови. Мета становить стратегічний орієнтир для пошуку шляхів формування інформаційної грамотності учнівства.

Завдання концепції:

1) створити цілісне уявлення щодо процесу формування інформаційної грамотності старшокласників і надати відповідну лінгводидактичну підтримку для студентів-філологів, учителів-словесників;

2) запропонувати вправи й завдання для формування інформаційно грамотної, інтелектуально й духовно розвиненої мовної особистості старшокласника, його цінностей, поглядів, що визначають релевантну поведінку в інформаційно-цифровому суспільстві;

3) рекомендувати окремі ресурси інформаційно-цифрових технологій, які потенційно сприяють формуванню інформаційної грамотності учнівства та мотивують до навчання української мови;

4) спонукати студентів-філологів, учителів-словесників до урізноманітнення форм, методів, засобів формування інформаційно грамотного, національно свідомого носія української мови як патріота і свідомого громадянина.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть освітні документи, що регулюють процес формування інформаційної грамотності старшокласників у просторі української мовної освіти.
2. Обґрунтуйте актуальність концепції формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови.
3. У чому полягає мета і завдання пропонованої в посібнику концепції формування інформаційної грамотності старшокласників?

4. Сформулюйте пріоритетні напрями формування інформаційної грамотності учнівства в шкільному курсі української мови. Поясніть, як ви їх розумієте.

§ 2. Система уявлень про сутність і структуру інформаційної грамотності учня як українськомовної особистості

Упродовж тривалого часу показником розвитку людини була її **грамотність**, це поняття, позначуване абстрактним іменником, зафіксоване в лексикографічних працях, зокрема, у «Словнику української мови» стосовно того, хто вміє насамперед читати і писати, а також граматично правильно писати². З розвитком суспільства розширилося традиційне значення грамотності, що, за Рекомендаціями Ради ЄС, потрактовується як здатність розпізнавати, розуміти, висловлювати, створювати та інтерпретувати поняття, почуття, факти, думки в усній, письмовій формах, використовуючи візуальні, звукові / аудіо та цифрові матеріали в різних дисциплінах і контекстах. Це передбачає спроможність ефективно спілкуватися та взаємодіяти з іншими у відповідний та творчий спосіб. *Компетентність у грамотності* включає знання щодо читання та письма, а також глибоке розуміння письмової інформації, а отже, потребує від людини знання словникового запасу, функціональної граматики та функцій мови тощо³. На основі грамотності у вимірах сучасного інформаційного суспільства формується інформаційна грамотність.

Інформаційна грамотність учнів – це сукупність знань, умінь, навичок здобувачів освіти, що дають їм змогу шукати,

---

² Словник української мови в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980): *сайт*. URL: <https://sum.in.ua/s/ghramotnistj>

³ Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. С. 189/8. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01))

відбирати, аналізувати, критично оцінювати, перевіряти, інтерпретувати, етично використовувати, поширювати інформацію, продукувати власний контент. Розглянемо історичні аспекти еволюції цього поняття.

Термін *«інформаційна грамотність»* використовується у сферах науки, освіти, бібліотечної справи, соціальних комунікацій більше 50 років. Президент асоціації інформаційної галузі Пол Г. Зурковскі ще 1974 р. використав цей термін у звітній доповіді *«Середовище інформаційних послуг: взаємозв'язки і пріоритети»* для Національної комісії США з бібліотек та інформаційних наук. Він зазначив, що інформаційно грамотними можна назвати тих людей, які навчені застосовувати інформаційні ресурси у своїй роботі. Вони опановують методи та навички використання широкого спектру інформаційних інструментів, а також первинних джерел для формування інформаційних рішень своїх проблем. Решта населення, хоча й грамотна – у тому сенсі, що вміє читати та писати, – не має міри цінності інформації, не має здатності формувати інформацію відповідно до своїх потреб і реалістично повинна вважатися інформаційно неграмотною⁴. Відтак Пол Г. Зурковскі конкретизує, що в епоху надлишку інформації бути інформаційно грамотним означає бути здатним знаходити те, що відомо або можна пізнати з будь-якої теми. Водночас він акцентує на важливості створення великої національної програми для досягнення загальної інформаційної грамотності громадян США⁵. Відтоді поняття інформаційної грамотності активно розвивається.

У період 1980–1990-их років інформаційна грамотність трактується як уміння знаходити, оцінювати та використовувати інформацію. Американська бібліотечна

---

⁴ Zurkowski Paul G. The information service environment relationships and priorities. Washington. 1974. P. 6. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf> .

⁵ Там само. С. 23-27.

асоціація пов'язує інформаційну грамотність із критичним мисленням та навчанням упродовж життя.

К. Дойл деталізує структуру інформаційної грамотності через відповідні навички: інформаційно грамотна людина – це та, яка розуміє, що точна і повна інформація є основою для прийняття розумних рішень; визначає потребу в інформації; формулює запитання на основі інформаційних потреб; ідентифікує потенційні джерела інформації; розробляє успішні пошукові стратегії; отримує доступ до джерел інформації, зокрема за допомогою комп'ютерних технологій; оцінює інформацію, організує її для практичного використання; інтегрує нову інформацію в наявний корпус знань; використовує інформацію для критичного мислення та вирішення проблем. К. Дойл слушно зазначає, що критичне мислення та навички інформаційної грамотності необхідно свідомо об'єднати. Вони мають стати частиною критеріїв оцінювання для здобувачів освіти⁶.

На початку 2000-их років, із поширенням інтернету та швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, суть поняття інформаційної грамотності розширюється – вона охоплює роботу з електронними інформаційними джерелами, медіа, гіпертекстами, передбачає навички перевіряння достовірності інформації. Інформаційна грамотність використовується у зв'язку з суміжними концептами: *медіаграмотність*, *цифрова грамотність*. Акценти зміщуються на критичне мислення, обґрунтовану оцінку інформації, етичне використання даних, авторське право.

Одна з відомих у світі моделей формування інформаційної грамотності – **«Сім стовпів інформаційної грамотності» (SCONUL Seven Pillars)**, яку розробило 1999 року Товариство коледжних, національних та

---

⁶ Doyle Christina S. Information Literacy in an Information Society: A Concept for the Information Age. New York: DIANE Publishing, 1994. С. 2-4.

університетських бібліотек (SCONUL) Великої Британії та Ірландії. Ця базова модель (для вищої школи) включає сім навичок: 1) ідентифікування (визначення особистої потреби в інформації), 2) застосування (аналіз поточних знань, актуальності інформації та виявлення прогалин), 3) планування (розроблення стратегії для пошуку інформації, даних), 4) збирання (знаходження й отримання доступу до необхідної інформації, даних), 5) оцінювання інформації, даних (на предмет упередженості, достовірності та відповідності інформаційній потребі), 6) керування (професійно та етично організувати інформацію), 7) представлення інформації (застосовувати отримані знання: презентувати результати своїх досліджень, синтезувати нову і стару інформацію, дані для створення нових знань, поширювати їх різними способами). 2011 року Мойра Бент та Рут Стаббінгс від імені робочої групи SCONUL з інформаційної грамотності зазначили, що, аби модель була актуальною для різних спільнот користувачів та вікових груп, її оновлено й представлено як загальну «базову» модель для вищої освіти, до якої можна застосувати низку «лінз» із проекцією на різні групи учнів. Відповідно до цієї моделі, інформаційна грамотність – це загальний термін, який охоплює такі поняття, як цифрова, візуальна та медійна грамотність, академічна грамотність, робота з інформацією, інформаційні навички, керування даними. Інформаційно грамотні люди продемонструють усвідомлення того, як вони збирають, використовують, керують, синтезують та створюють інформацію й дані етичним чином, і матимуть інформаційні навички для ефективного виконання цієї роботи⁷.

---

⁷ The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy: Core Model For Higher Education. 2011. P. 2-4. URL: <https://senseandreference.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/12/coremodel.pdf>

Широко відомою у світі є теорія інформаційної грамотності, яку розробив Майкл Айзенберг. За його теорією, інформаційна грамотність – це набір навичок та знань, який не тільки дає змогу нам знаходити, оцінювати, використовувати необхідну інформацію, але й, що ще важливіше, уможливає фільтрувати непотрібну інформацію. У цьому контексті як програма до педагогічних дій звучить думка, якщо ми дійсно віримо, що інформаційні навички є важливими для успіху, тоді ми повинні забезпечити, щоб люди мали часті можливості навчатися та практикувати ці навички⁸. Відповідно науковець бере до уваги різні моделі інформаційної грамотності й зазначає, що між ними більше спільного, ніж розбіжностей, зокрема рушійну силу майже всіх моделей становить «процес» – розуміння, що інформаційні навички не є ізольованими випадками, а радше пов'язаними видами діяльності, які охоплюють спосіб мислення про інформацію та її використання.

Водночас М. Айзенберг описує власний підхід до **моделі інформаційної грамотності «Велика шістка»**, яку він розробив у співавторстві з Бобом Берковіцем. Ця модель широко використовується в освіті в усьому світі, вона охоплює шість основних етапів (визначення завдання; стратегії пошуку інформації; розташування та доступ; використання інформації; синтез; оцінювання) і по два підетапи в кожному, цілий спектр дій щодо вирішення інформаційних проблем. Процесуальна модель «Велика шістка» (див. рис. 1) містить єдиний набір інформаційних і технологічних навичок, які сукупно утворюють процес⁹.

---

⁸ Eisenberg Michael B. Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. DESIDOC Journal of Library & Information Technology, Vol. 28, No. 2, March 2008. P. 40-46. URL: https://www.researchgate.net/profile/Michael-Eisenberg?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19

⁹ Там само. С. 40-42.

1. Визначення завдання

- 1.1. Визначте інформаційну проблему, у чому суть завдання.
- 1.2. Визначте необхідну інформацію для виконання завдання.

2. Стратегії пошуку інформації

- 2.1. Визначте всі можливі джерела інформації (проведіть «мозковий штурм», запишіть усі знайдені джерела).
- 2.2. Оцініть можливі джерела, виберіть із них найкращі, визначаючи пріоритети.

3. Розташування (місцезнаходження) та доступ

- 3.1. Знайдіть джерела інформації (інтелектуальні та фізичні).
- 3.2. Знайдіть необхідну інформацію в джерелах.

4. Використання інформації

- 4.1. Ознайомтеся з інформацією в джерелах (прочитайте, прослухайте, подивіться, торкніться).
- 4.2. Вилучіть необхідну інформацію.

5. Синтез (складання роботи)

- 5.1. Упорядкуйте інформацію з кількох джерел.
- 5.2. Подайте інформацію в кінцевому варіанті власної роботи.

6. Оцінювання

- 6.1. Оцініть кінцевий варіант роботи, продукт (наскільки вдало виконано роботу).
- 6.2. Оцініть ефективність процесу роботи з інформацією (наскільки продуктивним було виконання завдання).

Рис. 1. Процесуальна модель інформаційної грамотності «Велика шістка» (за М. Айзенбергом і Б. Берковіцем, www.bigb.com)

У 2020-их рр. інформаційна грамотність широко інтегрується в усі освітні рівні. Значний унесок у це зробила Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), зокрема її Проект «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» (з 2018 р.), який вона виконує за підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки, Посольства Великої Британії в Україні, у партнерстві з МОН України та АУП. За матеріалами цього Проекту, *інфомедійна грамотність* інтегрує в собі кілька компонентів (компетентностей): *інформаційну грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, соціальну толерантність, стійкість до впливів медіа на наші емоції, фактчекінг, цифрову безпеку, візуальну грамотність,*

інноваційність, креативність. Кожен із наведених компонентів має свою структуру. Зокрема, **модель інформаційної грамотності** в Проєкті (від IREX) включає: *уміння ефективно шукати інформацію; уміння шукати та працювати з джерелами та першоджерелами; розуміння авторського права, уміння вирізняти плагіат; уміння відрізняти факти від суджень; уміння систематизувати інформацію, висувати гіпотези та оцінювати альтернативи*¹⁰. Основна мета Проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» – допомогти українським школярам набути навичок критичного сприйняття інформації й усвідомити цінність високоякісної інформації в контексті шкільної освіти. Для цього в межах Проєкту здійснюється підготовка вчителів, викладачів, майбутніх педагогів до імплементації інфомедійної грамотності в шкільну освіту.

Сьогодні в умовах розвитку НУШ, інформаційного перенасичення, дезінформації, стрімкого розвитку штучного інтелекту (ШІ) інформаційна грамотність розглядається як життєва необхідність, є ключовим складником інформаційно-цифрової компетентності, громадянської відповідальності та основою, по суті, усіх компетентностей. У багатьох документах, наукових працях інформаційну грамотність часто поєднують під «парасольковим» терміном *«інфомедійна грамотність»* (чи його варіантом *«медіаінформаційна грамотність»* – МІІ) із критичним мисленням, медіаграмотністю, цифровою грамотністю, роботою з алгоритмами та ШІ, академічною доброчесністю тощо.

О. Семенов, Н. Грона, Н. Пономаренко, О. Семеніхіна характеризують поняття «інфомедійна грамотність», спираючись на рекомендації Проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», який виконує IREX за підтримки Посольства США, Посольства Великої Британії в Україні, у партнерстві з МОН України та АУП. Відповідно визначають як **маркери інфомедійної грамотності** такі її складники: медіаграмотність; критичне мислення; соціальна

---

¹⁰ Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність. Зимова школа: матеріали. IREX. 2019. С.7.

толерантність; стійкість до впливів, фактчекінг; інформаційна грамотність; цифрова безпека; візуальна грамотність; уміння втілювати ідеї за допомогою медіа¹¹.

За стратегією ЮНЕСКО, медіаінформаційна грамотність – це єдиний концепт, у якому **медійна грамотність** передбачає розуміння ролі та функції медіа в демократичному суспільстві, умов, за яких медіа можуть виконувати свої функції; уміння взаємодіяти з медіа для самовираження та участі в демократичних процесах; уміння критично оцінювати медіаконтент; актуалізацію навичок, що необхідні для створення власного медіаконтенту; **інформаційна грамотність** полягає в умінні шукати та отримувати доступ до інформації; визначати і формулювати інформаційні потреби; оцінювати та систематизувати інформаційні джерела; застосовувати навички роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями для оброблення інформації; використовувати та передавати інформацію відповідно до етичних норм¹².

У Типовій навчальній програмі з МІГ, опублікованій ЮНЕСКО (автори: А. Грізл, В. Керолін, Р. Т'юзан та ін.), визначено такі **маркери інформаційної грамотності** (її ключові результати / елементи) – здатності: визначати та формулювати інформаційні потреби; визначати місцезнаходження та володіти способами отримання доступу до інформації; отримувати інформацію; структурувати інформацію; використовувати інформацію на етичній основі;

---

¹¹ Друшляк М.Г., Семенов О.М., Грона Н.В., Пономаренко Н.П., Семеніхіна О.В. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том. 88, №. 2. С. 7. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/824b6e76-5dad-4406-ae3f-9dc48bf57452>

¹² Media and information literacy: policy and strategy / (A. Grizzle, P. Moore, M. Dezuanni et al.). Paris : UNESCO, 2013. 196 p. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8281-medyna-ta-nformacyna-gramotnst-kozhnogo-dlya-vsh.html> guidelines

поширювати інформацію; застосовувати ІКТ-навички для перероблення інформації¹³.

В екосистемі грамотностей громадянина інформаційно-цифрового суспільства увиразнюється **цифрова грамотність** як сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечують ефективне використання засобів інформаційно-цифрових технологій у процесі навчання, професійній діяльності та повсякденному житті. Цифрова грамотність становить визначальний показник цифрового громадянства, що означає відповідальне та етичне використання інформаційно-цифрових технологій (інтернет-мережі, соціальних медіа, різних цифрових платформ та ін.).

Фокус на інформаційній грамотності розширює зміст, диверсифікує процес шкільного курсу української мови, закладає підмурівок для навчання впродовж життя й для соціальної відповідальності. Власне, такий підхід відповідає освітнім запитам українського суспільства і є перспективним.

У контексті сучасної роботи з інформацією фахівці акцентують на тому, що важливо мати навички грамотного й чіткого формулювання пошукових запитів та вміння працювати з пошуковими системами. Варто пам'ятати про відмінності пошукових алгоритмів у різних пошукових системах та про існування так званої «маски» користувача, де зберігається інформація про його зацікавленість певними сферами, таргетування (виділення потенційно цільової аудиторії) за регіональним принципом на основі опрацювання його попередніх запитів¹⁴.

З огляду на інформаційний ландшафт сьогодення важливо розуміти, що інформаційна грамотність є однією з умов захисту

---

¹³ Grizzle Alton, Wilson Carolyn, Tuazon Ramon and others. Media and information literate citizens: think critically, click wisely! Paris : UNESCO Publishing, 2021. С. 8. URL: <https://milobs.pt/wp-content/uploads/2021/11/Think-Critically-Click-Wisely.pdf>

¹⁴ Жадько В. О., Клименко О. І., Куляс П. П. та ін. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. С. 122.

національних інтересів в інфопросторі, бо вона уможлиблює розпізнати фейки, маніпуляції, ворожу пропаганду, зберегти національну сутність, свідоме розуміння приналежності до свого народу. Н. Череповська наголошує на особливостях патріотизму цифрової доби як патріотичної активності («інформаційного патріотизму») в інтерактивному інформаційному середовищі. «Інформаційний патріотизм» реалізується: 1) через активізацію вподобайок («лайків/дизлайків») як емоційної реакції на чийсь контент; написання коментарів до чужих постів; постинг / поширення проукраїнського, патріотичного контенту; 2) викриття й знешкодження ворожої пропаганди; 3) поширення українських цінностей і смислів шляхом створення власного контенту та ін.¹⁵

За рекомендаціями ЮНЕСКО, інформаційну грамотність варто розглядати як набір знань, навичок та ставлень¹⁶. З огляду на ці рекомендації та праці науковців (Н. Бондаренко, О. Горошкіної, О. Семенов та ін.) із питань формування інформаційно грамотної, інтелектуально й духовно розвиненої мовної особистості є підстави виокремити три основні структурні складники інформаційної грамотності: *емоційно-ціннісний, знанневий, діяльнісно-поведінковий*. Розглянемо їх особливості.

Емоційно-ціннісний складник інформаційної грамотності учня пов'язаний із тим, що емоції в здобувачів освіти виникають на ґрунті ціннісних орієнтирів, з-поміж яких важливими є державна мова, правда, повага, толерантність, екологічність (очищення власного інфопростору від «інформаційного сміття», удосконалення культури мовлення). У цифрову добу соціальні мережі та медіа діють так, щоб стимулювати в споживачів контенту сильні емоційні реакції (гнів, страх, обурення чи ейфорію). Маніпулятивні елементи в інформаційних текстах, медіатекстах посилюють емоційний

---

¹⁵ Череповська Н. І. Патріотизм молоді інформаційної доби: інноваційні засоби розвитку : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД , 2023. С. 22-25.

¹⁶ Global Media and Information Literacy Assessment Framework: country readiness and competencies. UNESCO. 2013. С. 30-36.

вплив під час сприймання. За таких умов знижується здатність до логічної думки, відключається емоційний самоконтроль і критичний аналіз. Натомість важливо сформувати в учнів навички керування своїми емоціями. Розуміння власних емоцій, забезпечення емоційної саморегуляції передбачає формування емоційного інтелекту, він уможливає приймати виважені рішення на основі фактів, а не лише на емоційній основі. У контексті інформаційної грамотності учнів як носіїв української мови корисно сформувати в них шанобливе ставлення, з одного боку, до знань, а з іншого – до української мови як національної цінності, скарбниці культури народу, основного інструменту мислення українців, який потенційно захищає від неправдивої інформації. В умовах дезінформації, інформаційної війни особливо увиразнюється громадянський аспект інформаційної грамотності, важливість проявів стійкої громадянської позиції в медіапросторі, патріотизму, україноцентризму, а також етичної поведінки під час поширення інформації.

Знаннєвий складник у структурі інформаційної грамотності юної мовної особистості має інтеграційний характер і охоплює широке коло знань: інформаційні, мовно-мовленнєві, соціокультурні, техніко-технологічні знання тощо. Природний ключ до пізнання – це рідна мова. Знаннєвий складник є фундаментальною основою для становлення інформаційно грамотної мовної особистості. Лінгвокогнітивний тезаурус учня, його знання в поєднанні з потребами, ціннісними орієнтаціями, критичним мисленням значною мірою визначають мотиви учнів, інтереси, ставлення, особливості поведінки. По суті, цей складник становить зв'язувальну ланку, перехідний місток у конструкті інформаційної грамотності особи, забезпечує синергію в структурному колі «формування цінностей, емоційного інтелекту – засвоєння знань – опанування вмінь – реалізація цінностей, емоційного інтелекту, знань, умінь під час споживання, продукування, поширення інформації, у комунікативній діяльності, поведінці».

Діяльнісно-поведінковий складник інформаційної грамотності учня як української мовної особистості передбачає

наявність практичних навичок, умінь належно працювати з інформацією, взаємодіяти, комунікувати (обмінюватися інформацією) відповідно до етичних принципів, з урахуванням суспільно корисних цінностей, достовірних знань, норм української мови, потенціалу засобів інформаційно-цифрових технологій. До сказаного важливим є рефлексійне вміння. У цьому контексті варто взяти до уваги таке визначення: інформаційна грамотність – це сукупність інтегрованих здібностей, що охоплюють рефлексійне відкриття інформації, розуміння того, як інформація виробляється, оцінюється, а також використання інформації для створення нових знань та етичної участі в спільнотах навчання¹⁷.

У площині сказаного приховані можливості для формування інформаційної грамотності учнівства має шкільний курс української мови. У його змісті передбачено роботу з інформацією, текстами, мовними засобами, мовними нормами та ін., що потенційно уможливає формувати й розвивати інформаційно грамотну мовну особистість, яка критично сприймає інфопростір та свідомо й мотивовано поширює українськомовний контент. Ураховуючи те, що мова, як правило, є основним засобом передавання, споживання, аналізу, поширення інформації, її вивчення стає природним фундаментом для формування інформаційної грамотності в здобувачів освіти.

Отже, інформаційна грамотність учнівства тісно пов'язана з розумінням роботи засобів масової комунікації (медіаграмотністю) і вміннями користуватися інформаційно-цифровими технологіями (цифровою грамотністю) для пошуку інформаційних джерел, перевіряння їх достовірності, відповідального поширення інформації українською мовою, щоб український контекст бачили в інформаційному просторі. Структура інформаційної грамотності здобувачів освіти

---

¹⁷ Framework for Information Literacy for Higher Education. *Site American Library Association*. 2016. URL: <https://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>.

включає три основні взаємопов'язані складники: емоційно-ціннісний, знаннєвий і діяльнісно-поведінковий. Така структура орієнтує на те, що інформаційно грамотне учнівство має не лише знати, як діяти в українському інформаційному просторі, а й свідомо виявляти громадянську позицію, мотивоване ставлення до роботи з інформацією (на основі особистих ціннісних орієнтирів, знань) та вміти це реалізовувати через комунікацію, послуговуючись українською мовою як державною на користь сталого розвитку суспільства.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. У чому суть інформаційної грамотності учня?
2. Окресліть еволюцію становлення й розвитку поняття «інформаційна грамотність» на основі закордонного й вітчизняного досвіду.
3. У чому різниця між інформаційною грамотністю, медіаграмотністю, цифровою грамотністю?
4. Розкрийте етапи процесуальної моделі інформаційної грамотності «Велика шістка» (за М. Айзенбергом і Б. Берковіцем).
5. Яке значення має шкільний курс української мови для формування інформаційної грамотності старшокласників?
6. Схарактеризуйте основні структурні компоненти інформаційної грамотності учня як української мовної особистості.

§ 3. Формування інформаційної грамотності: підходи та принципи реалізації в шкільному курсі української мови

Процес формування інформаційно грамотної особистості варто впроваджувати з опертям на п'ять законів, розроблених міжнародною організацією ЮНЕСКО:

1. Інформацію, комунікацію, бібліотеки, медіа, технології, інтернет суспільство має використовувати критично. Вони рівні за статусом, і жодне з цих джерел інформації не варто вважати більш значущим, ніж інші.

2. Кожен громадянин є творцем інформації / знань. Кожен має право на доступ до інформації / знань, право на самовираження та створення власного інформаційного контенту. Медіа- та інформаційна грамотність має бути для всіх – і для чоловіків, і для жінок, – і тісно пов'язана з правами людини.

3. Інформація, знання та повідомлення не завжди є нейтральними, незалежними чи неупередженими. Будь-яка концептуалізація, використання і застосування медійної та інформаційної грамотності повинні зробити повідомлення прозорим і зрозумілим для всіх.

4. Кожен громадянин хоче отримувати і розуміти нову інформацію, знання і повідомлення та мати можливість на спілкування з іншими, навіть якщо він не висловлює це прагнення. Їх права на це ніколи не мають порушуватися.

5. Медійна та інформаційна грамотність не набувається одномоментно. Це постійний та динамічний досвід і процес. Його можна вважати завершеним, якщо він включає в себе знання, уміння та установки щодо використання, створення, передавання інформації, щодо медіа та технологічного контенту¹⁸.

Положення наведених законів регулюють процес формування інформаційної грамотності у зв'язку з медійною грамотністю. Розуміння цих законів становить основу інтегрування роботи з інформацією в шкільні предмети, зокрема в навчання української мови.

Ідейний задум пропонованої в цьому посібнику концепції формування інформаційної грамотності старшокласників у

---

¹⁸ Grizzle Alton, Wilson Carolyn, Tuazon Ramon and others. Media and information literate citizens: think critically, click wisely! Media and information literacy curriculum for educators and learners. Paris: UNESCO. 2021. С. 28. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068>

процесі української мовної освіти передбачає реалізацію відповідної навчально-методичної системи. Співвідносна модель системи формування інформаційної грамотності (ІГ) становить схематичне представлення структурно-функціонального комплексу, що включає кілька компонентів: *концептуально-цільовий*, *змістовий*, *технологічний* (форми, методи, засоби навчання, технології) та *оцінювально-результативний* (див. рис. 2). Модель спрямована на формування й розвиток навичок критичного мислення, умінь пошуку, оцінювання, фактчекінгу, аналізу, інтерпретації, етичного використання інформації, продукування власного контенту, – із використанням спеціальних вправ і завдань, ігрового, проектного навчання, медіатекстів, електронних освітніх ресурсів (ЕОР) тощо.

Рис. 2. Структурно-функціональна модель навчально-методичної системи формування інформаційної грамотності учнівства в шкільному курсі української мови

Практичне впровадження поданої моделі (див. рис. 2) базується на низці *підходів* як методологічних орієнтирів, основними з яких є такі: *особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, когнітивно-комунікативний, медіаосвітній, системний, ситуаційний*.

Особистісно орієнтований підхід спрямовує на створення сприятливих умов для мотивованого й персоналізованого формування юної мовної особистості, здатної виявляти українську національну та громадянську ідентичність, критично мислити, належно опрацьовувати інформацію з опертям на власний досвід, ефективно комунікувати, відповідально ставитися до споживання, продукування й поширення інформації, дотримуватися загальнолюдських і суспільно-державних цінностей України. У цьому контексті важливо дотримуватися принципів доброчесності, як-от: чесність у виконанні навчальних завдань, досліджень; довіра до суб'єктів освітнього процесу; створення справедливих умов для всіх учнів класу; повага до інших; відповідальне виконання навчально-пізавальних дій; готовність відстоювати правду, уникання списувань, фальсифікувань. Цей підхід до формування інформаційної грамотності учнівства в шкільному курсі української мови зумовлений соціальним замовленням і освітнім запитом на випускника ЗЗСО як національно свідому, інформаційно грамотну, духовно й інтелектуально розвинену українськомовну особистість, здатну, зокрема, орієнтуватися в потоках інформації, вибирати надійні джерела, критично споживати, аналізувати інформацію, приймати зважені рішення, створювати власний українськомовний контент.

Компетентнісний підхід передбачає роботу з формування в учнів не лише предметної компетентності, а й ключових, зокрема інформаційної грамотності як складника інформаційно-цифрової компетентності, з акцентом не лише на накопиченні знань, але й на їх практичному застосуванні, на підпорядкуванні знань умінням та на збагаченні особистісного досвіду інформаційної діяльності юного носія

української мови у зв'язку з медіаграмотністю, цифровізацією освіти і суспільства та розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема в аспекті використання штучного інтелекту для створення й поширення інформаційного контенту, медіатекстів із дотриманням академічної доброчесності. Інформаційна грамотність учня як носія української мови реалізується через предметну компетентність: вільне володіння державною мовою становить підґрунтя когнітивно-комунікативної діяльності, без чого він не може повноцінно пізнавати світ, розуміти інформацію, критично оцінювати її, інтерпретувати, обмінюватися думками. Водночас в умовах інформаційно-цифрового суспільства важливо врахувати, що інформаційна грамотність здобувача освіти стає наскрізною: вона забезпечує реалізацію всіх компетентностей через роботу з текстом, медіатекстом, інформацією, фільтрування глобального контексту, критичне мислення, за посередництва цифрових технологій.

Ідея **діяльнісного підходу** в тому, що найкращі зміни в особистості, у її освіті, розвитку виникають тоді, коли вона виконує дії. Відповідно цей підхід орієнтує на активну освітню діяльність учнів, взаємодію їх із навчальним матеріалом, самостійне виконання практичних завдань та інтерактивну роботу. За цим підходом, учні розв'язують проблемні ситуації, працюють у групах, парах, обмінюються думками, дискутують, досліджують інформаційні тексти, медіатексти (новинні повідомлення, рекламу, дописи в соціальних мережах та ін.), виконують проекти зі створення власних медіапродуктів (відеороликів, подкастів, мультимедійних презентацій та ін.), займаються пошуком, критичним аналізом різних інформаційних джерел, беруть участь в ігрових ситуаціях медіаосвітнього характеру. У межах цього підходу до мовної освіти доцільно використовувати для формування інформаційно грамотної мовної особистості інформаційні кейси реальних ситуацій із життя тощо. Діяльнісний підхід, із урахуванням особливостей українського інформаційного

простору, потенційно вможливає формувати інформаційно грамотного носія української мови, спроможного критично сприймати, перевіряти, відповідально застосовувати, поширювати інформацію українською мовою, створювати власний інформаційний продукт (подкаст, есе, блог, медіаповідомлення та ін.), етично використовувати ІІІ, обмінюватися інформацією, аргументовано дискутувати, рефлексувати, що, своєю чергою, є умовою безпеки інформаційного середовища.

Когнітивно-комунікативний підхід передбачає розвиток лінгвокогнітивного тезаурусу, індивідуальної картини світу, критичного мислення учнів шляхом пошуку, зіставлення, осмислення й структурування інформації, активного культивування вмінь аналітико-синтетичної діяльності на основі інтегрування широких знань, мовно-комунікативних умінь, ціннісного досвіду. У роботі з інформацією важливо розвивати: *освітній ціннісний досвід* – через призму української мови як основного засобу пізнання, передавання знань, формування національної свідомості, мовного світогляду, через призму компетентностей, діалогу, емоційного інтелекту, принципів академічної доброчесності; *естетичний досвід* – через призму краси світу й української мови, шляхом усвідомлення лексичної, граматичної гри, синонімічних ресурсів та інших виражальних засобів мови; *екологічний досвід* – чистоти «думки – мовлення – інфопростору – довкілля», здоров'я, життя; *духовно-моральний досвід* – добра, поваги, любові, справедливості; *економічний досвід* – фінансової грамотності; *соціально-політичний досвід* – людяності, патріотизму, свободи, прав, обов'язків, рівноправ'я, емпатії, толерантності тощо. Цей підхід має реалізовуватися у зв'язку з удосконаленням умінь ефективно спілкуватися шляхом використання комунікативних ситуацій та з розвитком навичок технологічно опосередкованої комунікації, зокрема зі штучним інтелектом. В умовах НУІІ когнітивно-комунікативний підхід до формування інформаційно

грамотної мовної особистості потребує відповідної роботи учнів насамперед із медіатекстовим дидактичним матеріалом (відео, інфографіка, пост у соціальній мережі, реклама та ін.) і життєвими ситуаціями. При цьому українська мова має розглядатися як ментальний і державний кордон українців, як інструмент пізнання світу, розуміння інформації, навчальної та комунікативної взаємодії, творчої діяльності, з опертям на свідоме засвоєння норм сучасної української мови.

Медіаосвітній підхід до формування інформаційної грамотності учнівства розширює завдання мовної освіти. Він спрямовує на формування в учнів медіакультури, медіаімунітету до дезінформації, до міфологізації, маніпуляцій шляхом критичного сприймання, оцінювання, аналізу, інтерпретування медіатекстів (новин, реклами, постів у соцмережах та ін.) з урахуванням особливостей медійних жанрів, шляхом перевіряння достовірності джерел інформації, створення власних інформаційних продуктів та спілкування з використанням інформаційно-цифрових технологій. Сучасний урок української мови має розглядати не лише дотримання мовних норм, він може охоплювати пошуково-аналітичну роботу учнів із відео, інфографікою, новинними порталами, блогами, передбачати аргументовану комунікацію в соціальних мережах тощо. Окреслений підхід передбачає застосування в організаційно-методичній площині ідей Концепції впровадження медіаосвіти в Україні¹⁹ та Концепції цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства²⁰ для формування національно свідомих, інформаційно грамотних носіїв української мови як громадян демократичного суспільства, з урахуванням цифрового формату медіапростору. При цьому розвиток цифрового громадянства, української ідентичності й патріотизму в

---

¹⁹ Найдьонова Л. А., Слюсаревський М. М. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні: нова редакція. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2016. 16 с.

²⁰ Концепція цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства/ за наук. ред. Л. Найдьонової. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 24 с.

цифровому середовищі має стати ціннісно-світоглядним пріоритетом новітніх медіаосвітніх практик, інтегрованих у шкільний курс української мови.

Системний підхід до формування інформаційної грамотності учнівства в процесі навчання української мови орієнтує забезпечити функціонування всіх компонентів навчально-методичної системи у взаємозв'язках і відношеннях, що закономірно уможливить прогнозувати результати. В організаційно-методичному контексті цей підхід потребує врахування основоположних принципів, як-от: цілісність, системність, послідовність, взаємозв'язок і взаємозалежність елементів навчально-методичної системи. Відповідно методична система навчання української мови з інфомедійним компонентом має становити сукупну єдність множини елементів (цілі, зміст, форми, методи, засоби навчання, технології, освітній процес, суб'єкти, об'єкти, освітнє середовище, критерії оцінювання, результат), щоб можна було в результаті досягти мети. Водночас важливо усвідомлювати нерозривний зв'язок між сучасною українською мовною освітою, інформаційною грамотністю, медіаграмотністю і цифровою підготовкою учнів, оскільки значна частина актуальної інформації представлена в медіатекстах і цифровому форматі та потребує відповідних навичок, умінь для її пошуку, оброблення, зберігання, поширення. Загалом системний підхід забезпечує структурованість і послідовність процесу мовної освіти з інфомедійним компонентом.

Ситуаційний підхід до формування інформаційної грамотності учнівської молоді передбачає аналіз реальних проблемних ситуацій, у яких міститься деструктивна інформація для впливу на споживача інформації. Для впровадження цього підходу в процес формування інформаційно грамотної української мовної особистості корисно підготувати кейси відповідних ситуацій. Після аналізу їх варто обговорити зі старшокласниками, яку шкоду суспільству несе дезінформація і як державна мова й

інформаційна грамотність допомагають захищати суспільство від наративів, пропаганди ворожих держав.

Окреслені вище підходи визначають напрями формування інформаційно грамотного носія української мови та передбачають дотримання в процесі мовної освіти *загальнодидактичних* (науковості, свідомості, наочності, активності, систематичності, зв'язку навчання з вихованням, зв'язку навчання з життям та ін.), *лінгвометодичних* (тестоцентризму, комунікативного спрямування мовної освіти, міжрівневих взаємозв'язків у вивченні мови, взаємозв'язку у вивченні мови та розвитку мовлення, взаємозв'язку мовних та інформаційних умінь, культуровідповідності та інформаційної цінності навчальних медіатекстів, критичного аналізу медіатекстів, практико орієнтованого навчання мови, домінувальної ролі вправ та ін.) принципів, а також *медіаосвітніх*, задекларованих у «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» (особистісний соціально-психологічний принцип, принцип перманентного оновлення змісту, принцип орієнтації на розвиток ІКТ, принцип пріоритету морально-етичних цінностей, принцип пошанування національних традицій, принцип патріотизму, принцип громадянської спрямованості, принцип естетичної наснаженості, принцип продуктивної мотивації²¹). Розглянемо *медіаосвітні* принципи, урахування яких особливою мірою сприяє формуванню інформаційної грамотності в шкільному курсі української мови.

Особистісний соціально-психологічний принцип – для формування інформаційно грамотної мовної особистості учня, здатного відповідально користуватися інформацією, брати активну участь в інформаційному просторі з позиції демократичних цінностей, критичного мислення й мовної культури, необхідно враховувати контекст взаємодії його з

---

²¹ Наиґдџонова Л. А., Слюсаревський М. М. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні: нова редакція. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2016. С.11-12.

іншими особами, персональні інформаційні потреби та медіавподобання, вікові, індивідуальні та соціально-психологічні особливості, звертати увагу на рівень сформованості персональної медіакультури та медіакультури найближчих соціальних груп, у середовищі яких зростає учень.

Принцип перманентного оновлення змісту – з метою формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі мовної освіти необхідно враховувати розвиток масмедіа, стан медіакультури в суспільстві, виклики інформаційно-цифрової доби, відповідно – використовувати насамперед актуальні інформаційні матеріали, методично обґрунтовано поєднувати їх із текстами історичного характеру, зокрема про походження української мови, розвиток її в праслов'янську добу з-поміж інших слов'янських мов та в подальші періоди. Це, поза іншим, дасть змогу формувати культуру історичної пам'яті й водночас мотивовано навчати учнів аналізувати інформацію з позицій доказовості, розрізняти факти, судження, упередження, перевіряти факти, спростовувати фейки (наприклад про те, що українська мова – це діалект російської мови, який утворився під впливом польської, або про те, що українська мова та українська культура створювалися штучно з кінця ХІХ століття як інструмент культурного та духовного розколу населення), зіставляти інформацію з альтернативних джерел, знаходити помилки й логічні підміни понять, що сукупно забезпечить розвиток критичного мислення, стійкість юних носіїв української мови до маніпуляцій в інфопросторі.

Принцип орієнтації на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій – у процесі мовної освіти потрібно застосовувати ІКТ для обміну інформацією, для взаємозв'язку й комунікації, для створення ЕОР (блог, електронний навчальний курс, мовноосвітній ютуб-канал, правописний тренажер та ін.), що потенційно може розвивати інформаційну грамотність юних здобувачів освіти.

Принцип пріоритету морально-етичних цінностей – дотримання цього принципу в процесі навчання української

мови передбачає формування «духовного обличчя» юної мовної особистості, ціннісного ставлення до світу, до праці, мистецтва, до себе й до інших шляхом роботи з медіатекстами, у яких утверджуються моральні загальнолюдські й національні цінності. Водночас учні мають свідомо опанувати принципи академічної доброчесності, правила цитування, щоб не порушувати авторські права, культуру комунікації, зокрема в цифровому форматі.

Принцип пошанування національних традицій – урахування цього принципу в українській мовній освіті орієнтує на створення освітнього середовища, яке б сприяло поширенню й цінуванню національно-культурних традицій, звичаїв на основі розуміння учнями визначальної ролі української мови для українців, її лінгвокультурних, етнолінгвістичних аспектів та важливості українськомовного спілкування для збереження національної ідентичності, використання, поширення інформації українською мовою, щоб український контент бачили й обговорювали в інформаційному просторі.

Принцип патріотизму – у процесі формування інформаційно грамотної українськомовної особистості важливо виховувати її свідому патріотичну позицію, патріотичні почуття, розвивати патріотичний світогляд за допомогою застосування різноформатних медіатекстів патріотичного змісту, критичного сприймання їх, аналізу, оцінювання їх достовірності, коментування, обговорення цінності українськомовного контенту як форми самозбереження українського народу, держави. За цим принципом також корисно залучати учнівство до створення патріотичного медіацифрового контенту для популяризації українських цінностей і україноцентричного змісту.

Принцип громадянської спрямованості – передбачає зв'язок формування інформаційної грамотності учнів і співпраці їх із громадськими організаціями, творчими спілками і т. ін. (зокрема у варіанті цифрового громадянства), використання проєктної

діяльності для розвитку учнів як інформаційно грамотних членів громадянського суспільства, яке сприяє вирішенню суспільних проблем через ініціативу громадян, забезпечує сталий розвиток через діалог, взаємодію.

Принцип естетичної наснаженості – орієнтує на використання засобів мистецтва (літературного, музичного, образотворчого, кіномистецтва) у медіаосвітніх практиках мовної освіти для формування інформаційно грамотної українськомовної особистості та її естетичного виховання. Відповідно до цього принципу візуальні та емоційні образи можуть допомогти учням вистояти в умовах інформаційного перевантаження. Доцільне використання інфографіки, інтерактивних карт, гейміфікації, коміксів і т. под. під час навчання української мови зацікавлює, приносить естетичне задоволення, водночас потенційно уможливає мотивований розвиток критичного мислення здобувачів освіти. Особливої уваги заслуговує педагогічний дизайн із використанням інструментів ШІ. За допомогою ШІ-генераторів учитель може створити естетичну інфографіку, мультимедійну презентацію, ментальну карту, набір метафорично-асоціативних карт, мемів, візуалізацію до фразеологізмів, відео до «вау-уроків» (про які учні згадують тривалий проміжок часу) тощо.

Принцип продуктивної мотивації – у процесі формування інформаційної грамотності старшокласників під час навчання української мови важливим є творче сприймання, інтерпретація медіатекстів на основі знання, досвіду здобувачів, а також зацікавлене створення учнями власної медіапродукції (інформаційних повідомлень для соціальної мережі, відеороликів, лонгридів та ін.), що може певною мірою допомогти зрозуміти, як працюють маніпуляції, пропаганда чи фейки.

У контексті сказаного варто взяти до уваги ще *принципи цифрової медіаосвіти* (в умовах війни і повоєнного відновлення), а саме: цифровий гуманізм і збереження людиноцентризму; розвиток інтелектуального капіталу (рефлексійного мислення, цифрової інфомедійної умілості); медіапсихологічна стійкість у

цифрових трансформаціях; протидія розладам інформаційного простору; підтримання демократії, наснаження громадянської активності, національної свідомості, патріотизму цифрового громадянства, підтримання євроінтеграційних процесів; цифрова медіаторчість суб'єктів освіти тощо²².

Отже, в умовах інформаційно-цифрового суспільства традиційні підходи до мовної освіти учнівської молоді та усталені принципи навчання української мови потребують переосмислення з урахуванням актуальних викликів, якими є: інформаційне перевантаження учнів; психологічне виснаження війною; розвиток інформаційно-цифрових технологій і водночас засилля фейкової інформації, маніпуляцій у медіапросторі та ін. Водночас необхідно змінювати, трансформувати освіту, використовуючи нові можливості. Уроки української мови мають відповідати цифровому медіасередовищу, у якому пізнають світ, взаємодіють, живуть учні. Тому простір мовної освіти необхідно змінювати. Перспективним є формування в здобувачів мовної освіти знань, умінь, навичок, досвіду (критичного оцінювання джерел, фільтрування інформації, фактчекінгу, роботи з ШІ та ін.) для ефективного й безпечного орієнтування в потоках інформації та комплексного розв'язання проблем. Сучасне навчання потребує активного застосування знань, умінь, досвіду на практиці, інтерактивного формату, розвитку мовної свідомості, критичного ставлення, аргументованої комунікації, інформаційної грамотності учнів у зв'язку з медійною та цифровою грамотністю.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які закони медійної та інформаційної грамотності від

---

²² Концепція цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства/ за наук. ред. Л. Найдьонової. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. С. 15.

ЮНЕСКО покликані регулювати процес формування інформаційно грамотної особистості?

2. Розкрийте особливості актуальних підходів до формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови.
3. У чому різниця між компетентнісним і діяльнісним підходами до формування інформаційно грамотної особистості в контексті мовної освіти?
4. Назвіть принципи, яких варто дотримуватися під час формування інформаційно грамотної мовної особистості в шкільному курсі української мови, та поясніть їх суть.
5. Визначте й обґрунтуйте три найбільш значущі, на вашу думку, навчально-методичні рекомендації щодо формування інформаційної грамотності старшокласників у шкільному курсі української мови.

§ 4. Упровадження концепції: напрями роботи, очікувані результати, критерії оцінювання

Реалізація описаної вище концепції формування інформаційної грамотності має здійснюватися через інтеграцію медіаосвітніх практик у шкільний курс українськомовної освіти. Окреслимо основні **напрями роботи**, від яких залежить належне формування інформаційно грамотного носія української мови.

1. Ознайомлення юних носіїв української мови з основами медіаосвіти, інформаційної грамотності, критичного мислення – цей напрям становить комплексний процес, що передбачає формування знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень, необхідних для безпечного, ефективного та відповідального життя в інформаційно-цифровому просторі. Доцільним є аналіз кейсів із прикладами фейкових новин, маніпулятивних заголовків, створення коротких відео та ін.

2. Формування в учнів емоційного інтелекту, що вносить баланс у роботу пізнавальної та емоційної системи, передбачає керування стресом, емоційним станом, підвищення множинної мотивації (до пізнання, комунікації, досягнення успіху та ін.), усвідомлене зосередження на навчанні. Емоційний інтелект визначає успіх у комунікації, навчальній діяльності, особистому житті.

3. Формування й розвиток в учнів ключових умінь роботи з інформаційними джерелами, медіатекстами, що передбачає швидкий та ефективний пошук необхідних даних, їх упорядкування, оцінювання й перевіряння достовірності інформації, аналітико-синтетичне опрацювання її (складання плану, виконання дослідження, написання тез, конспекту, реферату); структурування й візуалізацію інформації (у вигляді схеми, таблиці, інтелект-карти та ін.). Розроблення змісту уроків, факультативних занять з української мови має здійснюватися з урахуванням положень Державного стандарту профільної середньої освіти (2024 р.), Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016 р.), Концепції цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства (2024 р.) та інших документів, які регулюють освітній процес у ЗЗСО, рекомендацій науковців (Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, О. Семенов, С. Омельчука та ін.) щодо роботи з інформацією, формування інформаційної грамотності здобувачів освіти в процесі навчання української мови на основі використання підручників, словників, мовних корпусів, навчальних відеороликів тощо.

4. Формування в учнів критичного мислення на основі роботи з медіатекстами, що охоплює такі вміння, навички: оцінювати якість інформації шляхом розрізнення фактів і суджень, перевіряти достовірність та актуальність інформації; аналізувати клікбейтні заголовки, мовні засоби впливу в медіатекстах (емоційно та експресивно забарвлені слова, запозичена лексика, сленгізми, фразеологізми,

прислів'я, приказки, риторичні запитання, парцеляція та ін.). У межах цього напрямку учні мають вчитися перевіряти інформацію, ставити запитання (*Хто автор? Що повідомляють? Для чого створено медіатекст? Як подано інформацію? Кому це вигідно?*), шукати докази, робити обґрунтовані висновки.

5. Формування інформаційно грамотного носія української мови шляхом інтеграції інформаційно-цифрових технологій у мовну освіту, – вироблення вмінь пошуку інформації в інтернеті, перевіряння її достовірності (зокрема, для виконання інформаційного проєкту, мовного дослідження чи мовного вебквесту) на основі використання відповідних пошукових систем (Google, Microsoft Bing, Yahoo! та ін.), онлайн-словників (наприклад, Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України), мовних корпусів (зокрема, Генеральний регіонально анотований корпус української мови – ГРАК, корпус української мови на MOVA.info), електронних освітніх ресурсів (LearningApps, Wordwall та ін.), фактчекінгових ресурсів (StopFake, VoxCheck, БезБрехні та ін.); створення учнями інформаційних продуктів у вигляді мультимедійних презентацій, буклетів, відеороликів, електронних книг, колажів та ін.; застосування етичної поведінки в інтернет-мережі, дотримання авторського права й принципів академічної доброчесності, зокрема відповідального цитування, зазначення покликань на використані джерела, покликання на першоджерело. У контексті сказаного корисно залучати учнів до участі у відповідних бібліотечних заходах.

6. Формування комунікативної культури учнів, що передбачає культивування вміння ефективно обмінюватися інформацією (обговорення в малих групах, парах), уміння етично формулювати думки, зокрема в соціальних мережах, у листуванні електронною поштою, дотримуючись мовних норм, уміння аргументовано дискутувати; презентувати опрацьовану інформацію у виступі чи письмовому звіті.

Умовою впровадження окреслених напрямів роботи є підвищення рівня професійної майстерності вчителя. Навчально-методична робота з формування інформаційної грамотності учнівства в процесі навчання української мови потребує постійного обміну досвідом учителів-словесників, відвідування відповідних майстерок, тренінгів, курсів підвищення кваліфікації, оволодіння новими методами, засобами навчання і технологіями для формування учня як інформаційно грамотного, національно свідомого, мовно стійкого носія української мови, здатного бути критично налаштованим до будь-якої інформації.

Наведені вище напрями роботи з реалізації концепції, запропонованої в цьому посібнику, становлять необхідні кроки для створення системи української мовної освіти з інфомедійним компонентом. Сукупне впровадження цих напрямів спрямоване на становлення інформаційно грамотної мовної особистості старшокласника як громадянина з критичним мисленням, який розуміє цінність української мови, усвідомлює зв'язок між нею і державотворенням, національною безпекою та здатен чинити опір агресивним інформаційно-психологічним впливам.

Очікувані результати впровадження концепції в умовах інформаційного хаосу сьогодення, з погляду **діяльнісного виміру**, включають низку досягнень: уміння шукати інформацію, розпізнавати факти, аналізувати інформацію, перевіряти її через різні джерела, виявляти маніпуляційні елементи, фейки, пропаганду, «мову ворожнечі», уміння формулювати інформаційні запити, використовувати різні пошукові інструменти та бази даних, уміння структурувати, упорядковувати, зберігати знайдену інформацію, формулювати власні висновки на основі поєднання інформації з різних джерел, уміння застосовувати інформацію в практиці комунікації, спілкування, у навчанні за морально-етичними принципами, створювати власний цифровий контент унормованою українською мовою, ефективно презентувати

інформацію, уміння рефлексії, співпраці, безпечної поведінки в інформаційно-цифровому просторі, – зростання рівня інформаційної грамотності.

В аспекті **когнітивного виміру** головним досягненням має стати набуття старшокласниками імунітету до дезінформації, маніпуляцій, що, поза іншим, базується на українськомовній свідомості, індивідуальній картині світу, на широких знаннях (медіаосвітніх, мовних та ін.), розумінні мовних, інформаційних процесів та ін. Учень НУШ має не лише володіти нормами літературної мови, а й демонструвати українськомовну стійкість, критичне мислення, усвідомлювати, що спілкування українською мовою та створення якісного українського контенту є актом інформаційного самозахисту.

В аспекті **ціннісного виміру** важливими результатами, поза іншим, є сформованість шанобливого ставлення до української мови, культури відповідального авторства. Юнак чи юнка має усвідомлювати, що кожне написане чи поширене слово в соціальних мережах впливає на загальну інформаційну екологію країни, тому дотримання етичних норм та перевіряння достовірності інформації стають проявом патріотизму й громадянської зрілості.

Загалом очікувані результати формування інформаційної грамотності учнівства в когнітивному, діяльнісному та ціннісному вимірах ґрунтуються на суспільно корисних цінностях, критичному мисленні, індивідуальному досвіді учнів та відповідальній, етичній роботі з даними, інформацією, що забезпечує здатність до самостійного здобуття знань, навчання впродовж життя та належної адаптації в інформаційно-цифровому суспільстві.

Оцінювання досягнень мовної освіти з інфомедійним компонентом виходить за межі перевірки й вимірювання предметної компетентності учнівства. Воно має фокусуватися на сформованості ціннісних орієнтирів, критичного мислення та вмінь працювати з інформацією через інструменти

формувального оцінювання в поєднанні з **підсумковим**, що уможлиблює не лише зафіксувати навчальний результат, а й супроводжувати учня на освітньому шляху. Оскільки йдеться про формування інформаційно грамотного носія української мови, пріоритетним стає оцінювання вмінь аналізу інформації та аргументації, а не лише формального відтворення знань, відомостей, даних.

Учитель має оцінювати, наскільки свідомо учень може визначати свої інформаційні потреби, ідентифікувати мету інформаційного тексту, медіатексту, зокрема маніпулятивну, обґрунтувати свою позицію щодо контраверсійних питань та запропонувати конструктивні шляхи протидії дезінформації. Важливе значення має рефлексія, що дає змогу учневі проаналізувати, поза іншим, власні емоційні реакції на провокативний контент та усвідомити свої «вразливі місця» перед пропагандою.

Комплексно оцінити складники інформаційної грамотності учня як української мовної особистості уможлиблюють такі **критерії**: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, текстово-інформаційний, ситуативно-діяльнісний*. Ці критерії співвідносяться з трьома компонентами інформаційної грамотності, а саме: емоційно-ціннісним, знанневим і діяльнісно-поведінковим. Показники зазначених критеріїв унаочнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії і показники оцінювання сформованості інформаційної грамотності старшокласників як українських мовних особистостей

Критерії оцінювання	Показники оцінювання
Мотиваційно-ціннісний	-інтерес учня / учениці до пізнання, до роботи з інформацією, до навчання української мови, до переконливої комунікації;

	- потреба в якісній інформації, усвідомлене ставлення до інформації; - ставлення до української мови як національної цінності, до українськомовної комунікації як особистісної та соціальної цінності; - установка дотримуватися принципів інформаційної етики.
Когнітивний	- знання й розуміння основних медіасвітніх понять, норм української мови; - розуміння особливостей функціонування української мови в інформаційному просторі (державний статус, чинник національної єдності, безпеки, ідентичності, інструмент пізнання, комунікації, самовираження); - володіння критичним мисленням; - розуміння суті інформації в конкретному тексті, медіатексті, комунікативній ситуації.
Текстово-інформаційний	- уміння здійснювати критичне читання тексту, медіатексту (зокрема, уміння розрізняти факти, судження, припущення; визначати естетичний і/ чи прагматичний потенціал тексту; аналізувати, зіставляти, оцінювати, узагальнювати, інтерпретувати інформацію, виявляючи позицію автора й власне ставлення); - уміння трансформувати текстову інформацію в іншу форму, зокрема доцільно використовуючи цифрові інструменти; - уміння створювати інформаційний текст (повідомлення, аргументативне есе та ін.), дотримуючись норм української мови та принципів академічної доброчесності; - уміння самоаналізу й самооцінювання.
Ситуативно-діяльнісний	- уміння використовувати інформацію в комунікативній діяльності з урахуванням ситуації; - уміння розв'язувати проблеми, пов'язані з інформаційними викликами (маніпуляціями, фейками, «мовою ворожнечі»), на основі критичного мислення; - уміння аргументовано висловлювати свою думку, дотримуючись норм української мови; - навички самоаналізу й самооцінювання.

Характеристику рівнів сформованості інформаційної грамотності учнівства, з урахуванням зазначених вище показників, наведено в таблиці 2.

Рівні оцінювання сформованості інформаційної грамотності учнів у процесі навчання української мови

Рівень ІГ	Показники
Елементарний	<i>учень / учениця:</i> - не виявляє інтересу до пізнання, до роботи з інформацією, до навчання української мови, до переконливої комунікації; не усвідомлює повною мірою потребу в якісній інформації; не виявляє усвідомленого ставлення до інформації, не виявляє переконливого ставлення до української мови як національної цінності, до комунікації як особистісної та соціальної цінності; не виявляє установки дотримуватися принципів інформаційної етики; демонструє байдужість до роботи з інформацією і до результатів; - має поверхові знання й плутається в суті основних медіаосвітніх понять, має обмежені знання норм української мови, виявляє слабе розуміння особливостей функціонування української мови в інформаційному просторі; послуговується шаблонним мисленням, не виявляє усвідомленого критичного мислення, підміняє його негативним ставленням до інформації; не завжди адекватно розуміє суть інформації в конкретному тексті, медіатексті, комунікативній ситуації; - не вміє повною мірою здійснювати критичне читання тексту, медіатексту (зокрема, бракує стабільних умінь розрізняти факти, судження, припущення; визначати естетичний і/ чи прагматичний потенціал тексту; аналізувати, зіставляти, оцінювати, узагальнювати, інтерпретувати інформацію, виявляючи позицію автора й власне ставлення), не виявляє вміння аналізувати, інтерпретувати множинні тексти; потребує допомоги під час трансформування текстової інформації в іншу форму з використанням цифрових інструментів; не демонструє оригінальності в продукуванні текстів, медіатекстів, не може самостійно створювати якісний інформаційний текст (повідомлення, аргументативне есе та ін.), допускає грубі композиційні, змістові, мовні помилки; не виявляє дотримання принципів академічної доброчесності; відчуває труднощі під час самоаналізу й самооцінювання; - демонструє обмежене вміння інтегрувати опрацьовану інформацію в комунікативну діяльність з урахуванням ситуації; губиться в ситуаціях спілкування, коли потрібно розв'язувати проблеми, пов'язані з інформаційними викликами (маніпуляціями чи фейками, чи «мовою ворожнечі») на основі критичного мислення; не виявляє готовності аргументовано висловлювати свою думку, допускає значні порушення мовних норм у мовленнєвій практиці; має обмежені навички самоаналізу й самооцінювання діяльності на уроці української мови.

Середній	<i>учень / учениця:</i> - частково виявляє мотивацію до пізнання, до роботи з інформацією, до навчання української мови, до переконливої комунікації; недостатньо усвідомлює потребу в якісній інформації, демонструє посередньо усвідомлене ставлення до інформації; частково виявляє духовні пріоритети, осмислене ставлення до української мови як національної цінності, до комунікації як особистісної та соціальної цінності; частково виявляє установку дотримуватися принципів інформаційної етики; - має недостатні знання, частково плутається в суті основних медіаосвітніх понять, виявляє посередні знання норм української мови, недостатньо розуміє особливості функціонування української мови в інформаційному просторі; частково виявляє усвідомлене критичне мислення, в окремих випадках підміняє його негативним ставленням до інформації; поверхово розуміє суть інформації в конкретному тексті, медіатексті, комунікативній ситуації, можливе неадекватне розуміння деталей; - виявляє труднощі під час критичного читання тексту, медіатексту (зокрема, можливі помилки під час виконання завдань, які передбачають розрізняти факти, судження, припущення; визначати естетичний і/ чи прагматичний потенціал тексту; аналізувати, зіставляти, оцінювати, узагальнювати, інтерпретувати інформацію, виявляючи позицію автора й власне ставлення); не завжди може аналізувати, інтерпретувати множинні тексти; трансформувати текстову інформацію в іншу форму з використанням цифрових інструментів; переважно не виявляє оригінальності в продукуванні текстів, медіатекстів, відчуває труднощі під час самостійного створення якісного інформаційного тексту (повідомлення, аргументативне есе та ін.), часто допускає композиційні, змістові, мовні помилки, неточності, не завжди виявляє дотримання принципів академічної доброчесності; демонструє посередні вміння самоаналізу й самооцінювання; - виявляє посереднє вміння інтегрувати опрацьовану інформацію в комунікативну діяльність з урахуванням ситуації; інколи губиться в ситуаціях спілкування, коли потрібно розв'язувати проблеми, пов'язані з інформаційними викликами (маніпуляціями чи фейками, чи «мовою ворожнечі») на основі критичного мислення; частково демонструє готовність аргументовано висловлювати свою думку, допускає значну кількість порушень мовних норм у мовленнєвій практиці, виявляє посередні навички самоаналізу й самооцінювання діяльності на уроці української мови.

учень / учениця:

- загалом виявляє мотивацію до пізнання, до роботи з інформацією, до навчання української мови, до переконливої комунікації, усвідомлює потребу в якісній інформації, демонструє належно усвідомлене ставлення до інформації; загалом демонструє духовні пріоритети, осмислене ставлення до української мови як національної цінності, до комунікації як особистісної та соціальної цінності; виявляє установку дотримуватися принципів інформаційної етики;
- має достатні знання основних медіаосвітніх понять і норм української мови, може доречно застосовувати їх у практичній діяльності, переважно розуміє особливості функціонування української мови в інформаційному просторі, може критично мислити, розуміє суть інформації в конкретному тексті, медіатексті, комунікативній ситуації;
- демонструє достатні вміння критичного читання тексту, медіатексту (зокрема, під час виконання завдань, які передбачають розрізняти факти, судження, припущення; визначати естетичний і/ чи прагматичний потенціал тексту; аналізувати, зіставляти, оцінювати, узагальнювати, інтерпретувати інформацію, виявляючи позицію автора й власне ставлення), може належно аналізувати, інтерпретувати множинні тексти, трансформувати текстову інформацію в іншу форму з використанням цифрових інструментів, може виявляти оригінальність у продукуванні текстів, медіатекстів, може самостійно створювати якісний інформаційний текст (повідомлення, аргументативне есе та ін.), допускає незначні мовні помилки, переважно помічає й виправляє порушення мовних норм, здебільшого дотримується принципів академічної доброчесності; демонструє рефлексійні вміння;
- виявляє належне вміння інтегрувати опрацьовану інформацію в комунікативну діяльність з урахуванням ситуації; не губиться в ситуаціях спілкування, коли потрібно розв'язувати проблеми, пов'язані з інформаційними викликами (маніпуляціями чи фейками, чи «мовою ворожнечі») на основі критичного мислення; демонструє готовність аргументовано висловлювати свою думку, допускає незначні мовні помилки в мовленнєвій практиці; має достатні навички самоаналізу й самооцінювання діяльності на уроці української мови.

Високий	<i>учень / учениця:</i> - виявляє внутрішню мотивацію до пізнання, до роботи з інформацією, до навчання української мови, до переконливої комунікації; має потребу в якісній інформації, демонструє усвідомлене ставлення до інформації; виявляє духовні орієнтири, ціннісне ставлення до української мови, до комунікації; демонструє установку дотримуватися принципів інформаційної етики; - має значні знання основних медіаосвітніх понять, володіє нормами української мови; може доречно застосовувати медіаосвітні, мовні, соціокультурні та техніко-технологічні знання в практичній діяльності; розуміє особливості функціонування української мови в інформаційному просторі; володіє критичним мисленням, може пояснити суть інформації в конкретному тексті, медіатексті, комунікативній ситуації; - виявляє вміння критичного читання тексту, медіатексту (зокрема, під час виконання завдань, які передбачають розрізнити факти, судження, припущення; визначити естетичний і/ чи прагматичний потенціал тексту; аналізувати, зіставляти, оцінювати, узагальнювати, інтерпретувати інформацію, виявляючи позицію автора й власне ставлення), демонструє вміння аналізувати, інтерпретувати множинні тексти, трансформувати текстову інформацію в іншу форму з використанням цифрових інструментів; виявляє оригінальність у продукуванні текстів, медіатекстів, уміє самостійно створювати якісний інформаційний текст (повідомлення, аргументативне есе та ін.); не допускає грубих мовних помилок, помічає їх і виправляє, дотримується принципів академічної доброчесності; демонструє рефлексійні вміння; - виявляє вміння інтегрувати опрацьовану інформацію в комунікативну діяльність з урахуванням ситуації, упевнено веде себе як мовець, уміє успішно реалізовувати завдання, коли потрібно розв'язувати проблеми, пов'язані з інформаційними викликами (маніпуляціями чи фейками, чи «мовою ворожнечі»), на основі критичного мислення; уміє аргументовано висловлювати свою думку, помічає й виправляє порушення норм української мови в мовленнєвій практиці, виявляє навички самоаналізу й самооцінювання діяльності на уроці української мови.

Отже, система оцінювання під час упровадження пропонованої концепції передбачає діалог та підтримування учня, урахування його прогресу, індивідуальну освітню траєкторію, стимулюючи до постійного самовдосконалення, розвитку ціннісних орієнтирів, широких знань, мовно-мовленнєвих, інформаційних умінь, лінгвокогнітивного досвіду. За таких умов оцінювання стає інструментом

посилення інформаційної грамотності юного носія української мови, допомагаючи йому відчутти свій потенціал для захисту інформаційного суверенітету нашої держави.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Окресліть напрями роботи з реалізації концепції формування інформаційної грамотності учнівської молоді в процесі навчання української мови.
2. Схарактеризуйте очікувані результати впровадження концепції формування інформаційної грамотності – у діяльнісному, когнітивному та ціннісному вимірах.
3. У чому специфіка оцінювання освітніх досягнень учнів з інформаційної грамотності?
4. Які критерії варто брати до уваги під час оцінювання рівнів сформованості інформаційної грамотності учнів?

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

§ 1. Формування інформаційної грамотності учнів у просторі мовної освіти: методичні поради

Упровадження концепції формування інформаційної грамотності в процес мовної освіти учнів старшої школи потребує від учителя-словесника докорінного перегляду, власне, філософії навчання української мови, перетворюючи цей предмет з навчальної дисципліни, у якій цінується насамперед обсяг мовних знань, зокрема щодо мовних норм, на життєво необхідний освітній компонент, у якому стрижневим є питання, як учень / учениця може використати свої знання для активної діяльності в українському лінгвосоціумі, з огляду на становлення цифрового громадянства, швидкозмінного інформаційного простору, стрімкого розвитку ІІІ. Відповідно необхідно переосмислити питання змісту, мети, форм, способів, засобів навчання української мови, освітніх технологій.

У цьому посібнику методичні рекомендації до організації процесу мовної освіти базуються на розумінні того, що формування інформаційної грамотності учнівства має відбуватися не ізольовано, а повинно бути органічно вплетеним у тканину уроків української мови, підпорядковуючи вивчення фонетики, лексикології, граматики, стилістики, риторики, правописних тем загальній меті – формування національно свідомого, інформаційно грамотного носія української мови,

здатного критично мислити, ставити запитання, цілеспрямовано шукати, відбирати інформацію з різних джерел, верифікувати її, оцінювати, свідомо аналізувати контент, продукувати власний інформаційний текст, медіапродукт, ефективно співпрацювати, доцільно й аргументовано комунікувати, етично використовуючи та відповідально поширюючи інформацію.

Інтегративна сутність інформаційної грамотності учня, зокрема, у тому, що вона влітається в компоненти предметної компетентності. На це орієнтує, зокрема, Державний стандарт профільної середньої освіти (2024 р.), за яким у змісті шкільного курсу української мови представлено блок знань «Інформація» (поряд із блоками «Комунікація», «Текст», «Мовні засоби») ²³, що передбачає в контексті мовної освіти спеціальну роботу з інформацією й формування інформаційних умінь. Варто підкреслити, що робота з інформацією становить основу вивчення всіх тем курсу, при цьому одним із доступних джерел навчальної інформації є підручник.

Актуальною є думка В. Новосолової, що використання методу роботи з підручником (у друкованому, цифровому варіантах) дає змогу багаторазово обробляти навчальну інформацію в доступному для здобувача освіти темпі та в зручний для нього час, це забезпечує можливість самостійного глибокого усвідомлення й закріплення навчального матеріалу, розвитку аналітичного й критичного мислення, вироблення вмінь і навичок впевнено й аргументовано висловлювати власні думки. Водночас науковиця цілком слушно акцентує, що підручник є не єдиним джерелом інформації, тому важливо розвивати навички роботи учнів зі словниками, довідковими джерелами, медіа / аудіоресурсами, науковими розвідками ²⁴.

---

²³ Державний стандарт профільної середньої освіти. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>

²⁴ Новосолова В. І. Методичний інструментарій як засіб подолання освітніх втрат з української мови. *Pedagogical sciences*. 2023. С. 212. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735407/1/%D0%9D%D0%BE%D0%B2>

Інформаційно грамотний учень – це здобувач освіти, який усвідомлює потребу в якісній інформації, володіє інформаційними вміннями і застосовує їх відповідно до прийнятих у суспільстві цінностей, комунікативних і пізнавальних завдань. Основні характеристики такого учня виявляються в тому, що він усвідомлює необхідність розширення власного інформаційного поля, здатний критично мислити, орієнтуватися в інфопросторі, належно оцінювати достовірність джерел, доцільність інформації, здатний адекватно поводитися в інформаційно-цифровому полі, уміє ефективно шукати джерела, відбирати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, зіставляти інформацію з різних джерел і з власним життєвим досвідом, оцінювати, аналізувати, узагальнювати інформацію, доцільно використовувати її для виконання завдань і вирішення проблем, ефективно комунікувати, обґрунтовано доводити думку, створювати власні інформаційні тексти, медіапродукти, здатний до самостійної навчальної діяльності.

Набути інформаційну грамотність можна за умови володіння **наскрізними вміннями**, що пронизують усі компетентності. Ці вміння чітко визначено в Державному стандарті базової середньої освіти²⁵, а саме:

1) *уміння читати з розумінням* – емоційне, інтелектуальне, естетичне сприймання й усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, уміння виявляти приховану й очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність

D0%BE%D1%81%D1%8C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%92_Conference-Proceedings-May-4-5-2023.pdf

²⁵ Державний стандарт базової середньої освіти. *Сайт МОН України*. 2020. С.5-6. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti?_cf_chl_tk=nFre8ttk43KNHoHfdL2A6pRKb4akho2v7UhknhjcPkw-1770375380-1.0.1.1-fBHbzNGwVaXc2yVzRfUoSeaA6RdANvSmn9vKf2f8z4E

аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу й добору контраргументів;

2) *уміння висловлювати власну думку* в усній і письмовій формі, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації, добираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії;

3) *уміння критично й системно мислити*, аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, зважати на протилежні думки та контраргументи, розрізняти факти, їх інтерпретації, розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси і способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації;

4) *уміння логічно обґрунтовувати позицію*, власне ставлення до подій, явищ і процесів у вигляді суджень, висновків;

5) *уміння діяти творчо*, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, доброзичесне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, уміння випробовувати нові ідеї;

6) *уміння виявляти ініціативність*, що передбачає активний пошук і пропонування рішень для розв'язання проблем, активну участь у різних видах діяльності, їх ініціювання, прагнення до лідерства, уміння брати на себе відповідальність;

7) *уміння конструктивно керувати емоціями*, налаштовуючи себе на пошук внутрішньої рівноваги, конструктивну комунікацію, зосередження уваги, продуктивну діяльність;

8) *уміння оцінювати ризики*, зважаючи на істотні чинники;

9) *уміння приймати рішення*, обирати способи розв'язання проблем на основі розуміння причин та обставин, які призводять

до їх виникнення, досягнення поставлених цілей з прогнозуванням і врахуванням можливих ризиків, наслідків;

10) *уміння розв'язувати проблеми* – аналізувати проблемні ситуації, формулювати проблеми, висувати гіпотези, практично їх перевіряти та обґрунтовувати, здобувати потрібні дані з надійних джерел, презентувати та аргументувати рішення;

11) *уміння співпрацювати* – обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної діяльності, планувати власну та групову роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим і заохочувати їх до досягнення спільної мети.

Інформаційна грамотність спирається на наскрізні вміння. Наприклад, щоб якісно опрацювати інформацію, знайти її в інтернет-мережі, книзі, розпізнати фейк, учень має володіти *наскрізним умінням критично мислити*, щоб збагнути суть інформації, потрібно володіти *вмінням читати з розумінням* тощо. Розвиток наскрізних умінь забезпечують усі шкільні предмети в межах усіх освітніх галузей, зокрема й мовно-літературної. При цьому шкільний курс української мови має фундаментальне значення.

Процес формування інформаційної грамотності учнівства розпочинається зі створення вчителем спеціального освітнього середовища, де навчальний текст (медіатекст) стає об'єктом критичного дослідження, сумніву, верифікації, інтерпретації. Це потребує від педагога зміщення фокусу уваги з репродуктивних методів навчання на евристичні, дослідницькі, творчі, інтерактивні, завдяки яким учень не лише отримує знання про мову, а здобуває їх через пошук інформаційних джерел, оцінювання, аналіз контенту медіатекстів, реальних комунікативних ситуацій, представлених в українськомовному інформаційному просторі.

На тлі сказаного центральним напрямом навчально-методичної роботи є інтеграція медіаосвітнього компонента в зміст шкільного курсу української мови. Це уможлиблює

показати старшокласникам фундаментальне значення мови як основного засобу пошуку, пізнання, створення, передавання, інтерпретації медіаповідомлень і прикладну цінність мовних знань: наприклад, дослідження лексичного значення слів, фразеологізмів допомагає виявляти маніпулятивні заголовки в медіатекстах; вивчення синонімічних рядів можна перетворити на дослідження того, як добір синонімічних слів у новинному тексті змінює емоційне сприйняття новини; а аналіз складних речень можна пов'язати з виявленням прихованих логічних пасток у політичних промовах і т. ін. Успішність процесу формування інформаційної грамотності учнівства залежить від готовності вчителя постійно оновлювати дидактичний матеріал, добираючи для роботи на уроці актуальні тексти з медіапростору – від новин, інтернет-мемів до відеороликів і постів у соціальних мережах, що робить навчання живим, динамічним та наближеним до реалій сучасного життя.

Важливою навчально-методичною засадою є системність та послідовність у формуванні вмінь роботи з інформацією, що реалізується через трансформацію традиційного методу вправ. У контексті медіаосвітнього підходу до мовної освіти старшокласників вправи мають втрачати свою механічність і набувати глибокого аналітичного змісту, стаючи інструментом тренування, з одного боку, так званої «мовної пильності», а з іншого, – імунітету до маніпуляцій, дезінформації. Якщо традиційні мовні вправи здебільшого спрямовані на закріплення вивчених мовних понять, правописних правил, мовних норм та ін., то мовні вправи з інфомедійним компонентом мають на меті, поза іншим, деконструкцію смислів медіатексту та виявлення прихованих впливів.

Особливе місце в навчально-методичному інструментарії вчителя-словесника для формування інформаційної грамотності учнівства посідають навчальні кейси. Відповідно кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій) уможливорює вивести процес навчання на якісно вищий рівень шляхом

аналітичної роботи з реальною ситуацією, моделювання соціальної поведінки та прийняття комплексних рішень. Цей метод передбачає занурення учнів у реальний контекст інформаційного протистояння (або інформаційної війни). Методика роботи з підготовки кейсу базується на ретельному відборі вчителем проблемних ситуацій, що мали місце в медіапросторі – це можуть бути приклади поширення фейків, створення «інформаційного шуму», комунікативні маніпулятивні тактики публічних осіб, медійні скандали чи приклади успішних людей, інформаційних кампаній та ін.

В умовах профільної середньої освіти під час навчання української мови варто залучати учнів до роботи з першоджерелами, дослідження медіатекстів, до рольових ігор і т. ін. Ключовим методичним елементом в окресленій роботі має бути вибір методів і текстових засобів навчання та гармонійне їх поєднання, з урахуванням індивідуально-вікових особливостей юних здобувачів освіти.

Практична реалізація медіаосвітнього підходу в процесі мовної освіти полягає в системному використанні інформаційних текстів, медіатекстів, які містять мовні маніпуляції, історичні викривлення, ворожі наративи, спрямовані на дестабілізацію українського суспільства. Вчитель має навчити учнів аналізувати відповідну інформацію, демонструючи, як через підміну понять, фальсифікування історичних фактів, міфологізування, добір специфічної лексики, граматичних конструкцій чи нівелювання питомих українських слів відбувається нав'язування чужорідних сенсів. Методика навчальної роботи має передбачати аргументовану комунікацію, перевіряння інформації з різних джерел, зіставлення фактів із даними епохи, аналіз «новомови», «мови ворожнечі», маніпулятивних технік, технологій дезінформації, на основі чого урок/ заняття української мови може стати дослідницькою лабораторією з вивчення механізмів інформаційного впливу. У результаті, завдяки активному дослідженню інформації, фейкових «вкидів», вирваних із контексту фраз, маніпуляційних елементів, замовчування

окремих «незручних» подій, міфів, учні старшого шкільного віку навчаються розпізнавати маркери суб'єктивних дописів, пропаганди, міфологізації, стереотипізації в інфопросторі, приховані під виглядом «об'єктивної журналістики» чи розважального контенту, та свідомо протиставляти їм аргументовану проукраїнську позицію.

Невіддільним складником процесу формування інформаційної грамотності учнів є методи виховання, які мають інтегруватися в освітню діяльність і спрямовуватися на формування ціннісного стрижня учня як національно свідомого, інформаційно грамотного носія української мови. В умовах постійних інформаційних атак учитель має використовувати кожен можливість для акцентування уваги учнів на патріотичних та етичних аспектах мовної діяльності в інфопросторі та житті. Методи виховання в контексті мовної освіти з інфомедійним компонентом реалізуються через створення ситуацій морального вибору, приклади поведінки, етичні бесіди та дискусії, де обговорюються питання чесності мовця, громадянина, журналіста, достовірності джерел, об'єктивності інформації, екології слова, мовної безпеки суспільства й держави, поваги до гідності людини в інформаційно-цифровому просторі та ін. Учитель має прищеплювати учням розуміння того, що дотримання інформаційної гігієни – це виявлення поваги до себе та свого оточення.

Особливими аспектами виховання є неприйняття «мови ворожнечі», ксенофобії та пропаганди, що часто маскуються під свободу слова. Учні мають навчитися розрізняти конструктивну критику та «мову ворожнечі» (деструктивний хейтспіч), розуміти механізми розпалювання ворожнечі засобами мови та вміти протидіяти їй. Процес мовної освіти також повинен включати виховання культури академічної доброчесності та поваги до інтелектуальної власності: потрібно допомогти старшокласникам усвідомити неприпустимість плагіату, важливість коректного цитування, перевіряння

першоджерел. Це формує образ духовно й інтелектуально розвиненого українця як відповідального громадянина, який критично мислить, поважає авторське право, здатен захистити свій інформаційний простір від небажаних впливів.

Водночас важливим аспектом педагогічної допомоги в процесі навчання української мови є психологічна підтримка учнів: обговорення емоційного впливу новин, навчання методам саморегуляції, практикам ненасильницького спілкування, заземлення, емпатії, протидії інформаційному стресу, що робить середовище мовної освіти простором безпеки, довіри, відновлення внутрішнього ресурсу юної мовної особистості. Дієвими при цьому є техніки соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), що знімають страх помилок, тривожність перед публічним виступом, заохочують ставити запитання, висловлюватися про важливі теми тощо.

Отже, ефективність формування інформаційно грамотної українськомовної особистості забезпечується лише за умови комплексного поєднання зазначених компонентів: оновлення змісту навчання, трансформації методу мовних вправ, розв'язання практичних кейсів, використання інтерактивних технологій, постійної виховної роботи та психологічної допомоги тощо. Процес цей є динамічним і потребує від учителя свідомого професійного вдосконалення, відстеження нових тенденцій в освіті, медіапросторі та готовності до педагогічних експериментів. Сучасний учитель – не єдиний носій істини, він має стати партнером у пізнанні, який разом з учнями досліджує й обговорює складний світ інформації, етично генерує власні інформаційні продукти, ефективно використовує й відповідально поширює інформацію українською мовою. У результаті такий педагог зможе підготувати учнів до життя в умовах невизначеності, навчити мислити критично, не піддаватися маніпуляціям та бути активними творцями українського інформаційного простору.

Реалізуючи методичну стратегію формування інформаційної грамотності учнівства, шкільний словесник має

враховувати психологічні особливості сучасних старшокласників, зокрема «кліпове мислення», яке характеризується фрагментарністю сприйняття та здатністю швидко, але поверхнево охоплювати великі обсяги даних. У цьому контексті методика навчання української мови з використанням дослідницьких практик може виконувати компенсаторну функцію, тобто сповільнювати процес споживання інформації заради її глибокого осмислення на основі «повільного читання» й аналітико-синтетичної діяльності. Відповідна робота спонукає учня зупинитися на окремих словах, аналізувати їх семантику (за потреби – етимологію), встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки. Важливо донести до свідомості учнів, що швидке гортання стрічки новин в інфопросторі може робити людину вразливою до маніпулятивних заголовків та візуальних тригерів, які провокують тривогу, роздратування. Тому робота з текстом, медіатекстом на уроці має будуватися за принципом багаторівневого занурення: від первинного емоційного враження до раціонального розбору архітекtonіки тексту.

Ефективний результат методики закономірно досягається не через ізольоване використання окремих її елементів, а завдяки взаємозв'язаному й комплексному поєднанню їх навколо мети, у межах *технології навчання*. **Технологія «Перевернутий клас»**, започаткована американськими вчителями природничо-математичних наук Джонатаном Бергманом та Аароном Семсом з початку 2000 років, ґрунтується на тому, що учні самостійно вдома наперед опановують теорію за відеолекціями та ін., а потім, під час уроку, виконують практичні завдання і т. ін.²⁶. «Перевернуте навчання» за цією технологією може сприяти дієвішому розвитку критичного мислення учнів, навичок спільної роботи та самостійності. Спеціальною є **технологія розвитку**

---

²⁶ Bergmann Jonathan, Sams Aaron. Flip YOUR Classroom Reach Every Student in Every Class Every Day. EUGENE, OREGON • WASHINGTON, DC, Alexandria , Virginia , 2012. 112с.

критичного мислення (ТРКМ), яку запропонували в кінці ХХ століття американські дослідники (Дж.Стіл, Ч. Темпл, К. Мередіт, С. Вальтер). Ця технологія передбачає три основні фази організації навчального процесу на уроці: *виклик, осмислення, рефлексія*²⁷. «Виклик» – фаза актуалізації знань учнів і формулювання цілей навчання, формування інтересу для отримання нової інформації, наприклад: «Що для вас означає слово «маніпуляція» в новинному тексті?». На цій фазі варто використовувати такі методи розвитку критичного мислення: «Прогнозування за ілюстрацією», «Гроно асоціацій», «Розумовий штурм», «Дерево припущень» та ін. Фаза «осмислення» (побудови знань) передбачає ознайомлення учнів з новою інформацією та її опрацювання шляхом аналізу, зіставлення, оцінювання, групового обговорення, наприклад учні читають два тексти про одну новину, зіставляють, аналізують інформацію, визначають маніпулятивні елементи, обговорюють зміст і форму текстів. На цій фазі доцільно використовувати такі методи: «Шість капелюхів мислення», «Дискусія», «Ромашка Блума» та ін. Фаза «рефлексія» (консолідація) становить підсумкове обговорення теми на основі аналізу й осмислення інформації та прогнозування можливості застосування її в реальному житті, наприклад пишуть есе «Моє ставлення до маніпуляцій у новинному тексті». Для цієї фази варто використовувати методи: «Кластер», «Есе/відеоесе», «Щоденник подвійних нотаток» та ін.

Також методично доцільним є використання лінгвометодичної **технології «Редакційне опрацювання»** (читання – аналіз – перероблення, внесення правок – верифікація, перевірка фактів, джерел), наприклад, коли учні отримують завдання скоротити або розширити текст новини, не втративши при цьому її фактологічної основи, що дає змогу їм на практиці зрозуміти механізми (відбирання, перевіряння,

---

²⁷ Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів; наук. ред., передм. Пометун О.І. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.

фільтрування інформації, творчої діяльності з продукування медіатексту), які застосовуються в медіа.

Окремої уваги заслуговує конкретизація методичних аспектів роботи з формування інформаційної грамотності, увідповіднених до різних рівнів мови, оскільки кожен із них приховує в собі певний потенціал для цього. Інформаційна грамотність формується на основі наявного рівня мовної освіти і розвиває цей рівень.

Під час вивчення **лексичних питань** на основі медіатекстів (зокрема, соціально-політичного, військового характеру) доцільно звернути увагу учнів старшого шкільного віку на *евфемізми* – слова, вислови, що пом'якшують емоційне напруження, завуальовують негативні чи соціально неприйнятні явища. Старшокласникам варто пропонувати завдання на ідентифікацію, розкодування, пояснення відповідних маскувальних слів (наприклад, чому використовується слово «конфлікт» замість «війна», або «бавовна» замість «вибух» у різних медіаконтекстах), акцентуючи на тому, як підміна понять впливає на сприйняття реальності масовою свідомістю. Вивчення фразеологічних і лексико-стилістичних аспектів створює основу для аналізу мовних засобів: *тропів (епітетів, метафор, перифраз та ін.)*, що стимулюють інтерес, апелюють до емоційного сприйняття, образної думки, виражають оцінні установки; *мовних штампів, кліше*, які є будівельним матеріалом впливу та пропаганди. Наприклад, штамп «*керманичі міста*»: «Керманичі міста хочуть взяти кредит на ремонт ліцею. Сума не розголошується» (*інтернет-видання «Слобожанка», <https://mayday.com.ua/kermanychi-mista-hochut-vzyaty-kredyt-na-remont-liczeyu-suma-ne-rozqoloshuyetsya/>*); кліше «*за оперативними даними*»: «За оперативними даними (станом на 16:30 год. 27.02), у лютому 2026 року до загального фонду надійшло 222,6 млрд грн у вигляді податків, зборів та інших обов'язкових платежів» (*Урядовий портал,*

<https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-liutomu-do-zahalnoho-fondu-derzhbiudzhetu-nadiishlo-2226-mlrd-hrn>) і т. ін.

Окреслені методичні шляхи передбачають дослідження учнями того, як певні слова, сталі вирази використовуються для позначення реалій, опозиції «свій» і «чужий», для створення образу ворога або героїзації певних осіб (перетворення їх на символ національної ідеї для наслідування чи створення міфу винятковості, жертовності). Важливо навчити старшокласників бачити за метафорою приховані смисли, розуміючи, що в медіатекстах мовні виражальні засоби використовуються не випадково.

На уроках української мови учні також мають зрозуміти особливості функціонування **морфологічних форм** у медіатекстах – часто це маніпулятивна функція. Свідомому споживанню медіаконтенту сприятиме розуміння мовних аспектів, характерних для текстів медіа: *переважання іменників* підпорядковане передаванню фактів, назв реалій, подій, імен; *активне використання віддієслівних іменників* сприяє компресії, компактності викладення матеріалу; *іменники у формі кличного відмінка* використовуються для привернення уваги споживачів інформації, сприяють неформальній комунікації; *якісні прикметники* в заголовках і медіатекстах надають емоційного забарвлення; *займенники 1-ї, 2-ї особи множини (ми, ви, наш, ваш)* сприяють залученню споживача інформації до діалогу, своєрідної «спільноти»; *переважання дієслів над іменниками* посилює динамічність інформації; *уживання дієслів у теперішньому часі* для опису минулих подій створює «ефект присутності»; *часте вживання дієслів наказового способу* спонукає споживачів контенту до дії тощо.

На рівні **синтаксично-стилістичних аспектів** шкільного курсу української мови методичний фокус варто зміщувати на поєднання граматичної норми із доцільністю її використання, на розгляд функціональних особливостей структури інформаційного тексту, медіатексту через аналіз:

стилістично маркованих медіазаголовкових структур (спонукають до ознайомлення з текстом); *порядку слів* (інверсія виділяє важливе); *активних конструкцій* (забезпечують чіткість, динамічність тексту, емоційний вплив); *пасивних конструкцій* (приховують виконавця дії, вказують на результативність дії); *вставних слів* (привертають увагу, виражають ставлення автора, упорядковують думку); *вставлених конструкцій* (уточнюють, доповнюють інформацію, вказують на деталі, факти, виражають оцінку); *повторення однакових конструкцій* (для підсилення виразності думки); *порівняльних конструкцій* (увиразнюють мовлення, виражають оцінку, впливають на ставлення до об'єкта); *риторичних запитань* (впливають на емоції, переконання); *цитування* (виражають ціннісні установки, переконання, викликають інтертекстуальні рефлексії); *парцеляції* (привертає увагу, підтримує емоційну напругу, спонукає до осмислення сприйнятого); *антитези* (виражає опозиційні образи, привертає увагу, маніпулює свідомістю); *оксиморона* (привертає увагу до непокєднуваних понять, образів) тощо.

Практичні вправи можуть включати трансформацію синтаксичних конструкцій з метою виявлення зміни змістових відтінків. Для старшокласників корисним є розбір складних синтаксичних цілих, перевантажених підрядними частинами, як способів заплутати читача медіатексту або відвернути увагу від головного меседжу. Відповідний синтаксичний аналіз перетворює рутинне креслення схем речень на мовний експеримент, дослідження технологій впливу, показуючи учням, що граматика керує сприйняттям інформації.

Інформаційна грамотність передбачає вміння продукувати власний інформаційний текст, медіатекст. У цьому контексті варто виокремити **технологію RAFT**. RAFT як стратегію, метод, систему розробила американська дослідниця Керол Санта зі шкільними вчителями²⁸ в межах

---

²⁸ Santa Carol Minnick and others. Content Reading Including Study Systems: Reading, Writing and Studying across the Curriculum. Washington

Проекту CRISS у 1980-х роках для створення письмових текстів на засадах когнітивної психології та досліджень мозку. Згодом, завдяки своїй ширшій структурованості в практичному використанні та покроковості застосування для досягнення запроєктованих цілей, вона трансформувалася в технологію розвитку мислення й мовлення, яка поєднує в собі сторителінг, мозковий штурм тощо. Залежно від конкретної навчальної ситуації метод навчання складається з різної кількості структурних елементів. Складний за будовою метод навчання, який переростає межі структурно простого методу й проєктується відповідно до комплексу послідовних цілей, стає навчальною технологією.

RAFT передбачає навчання критично й творчого мислити, структурувати інформацію, формувати систему суджень, умінь аналізувати, оцінювати, висновкувати. В основі цієї технології поетапна модель ТРКМ – стадії: виклику (інтересу, актуалізації знань з теми), осмислення (нової інформації), рефлексії. RAFT-технологія передбачає такий алгоритм дій:

1. Виберіть тему вивчення. Заповніть заздалегідь чи на уроці таблиці *«роль – аудиторія – форма – тема»*.

Роль (Role) – учень вибирає, від імені якої особи вестиме мову (письменник, мова, історичний персонаж, крапля води, квітка).

Аудиторія (Audience) – з'ясування, для кого призначатиметься текст (сучасники, нащадки, уряд, друзі).

Форма (Format) – вибір жанр тексту (лист, виступ, вебсторінка, щоденник, інтерв'ю, репортаж).

Тема (Topic) – осмислення ключової проблеми творчої роботи, вибір теми текстотворення (і сильного дієслова для впливу – *благати, переконувати, уточнювати*), визначення, про що буде текст, які ідеї будуть розкриті.

2. Запропонуйте учням вибрати з кожної колонки таблиці одну (будь-яку) роль, аудиторію, форму тексту, творчу тему.

Обговоріть можливі варіанти поєднання ролі мовця, цільової аудиторії, жанру тексту, теми текстотворення.

3. Напишіть RAFT на дошці та назвіть можливі ролі, аудиторії, формати та дієслова, що підходять для кожної теми.

4. Дайте завдання написати власний текст за вибраними параметрами. Порадьте додаткові матеріали: підручники, книги, фільми. Це може бути як домашнє завдання.

5. Готові тексти учні зачитують, обговорюють. Можна, щоб клас здогадався, від якого героя (з колонки «роль») написали текст.

6. Учні осмислюють почуте, обговорюють, порівнюють відомі їм факти та нову інформацію, аналізують почуте.

Наприклад, таблиця RAFT-технології до соціокультурної теми «Українська мова – стратегічний ресурс України» (10 кл.) може мати такий вигляд:

Роль	Аудиторія	Формат	Тема
Президент	Громадяни України	Мотиваційний виступ	Чому мова є частиною безпеки держави
Журналіст	Читачі видання	Публіцистична стаття	Українська мова як кордон від ворожих інформаційних впливів
Українська мова	Учні нашої школи	Відкрите звернення	Чому мене потрібно берегти, розвивати
Історик	Молодь	Інформаційна замітка чи комп'ютерна презентація	Як українська мова допомагала українцям зберегти державність
Старшокласник	Друзі-однолітки	Блог-допис	Чому я свідомо вибираю українську
Волонтер	Громада місцева	Оголошення	Курси української мови
Письменник	Читачі	Есе	Стратегічний ресурс України
Міністр освіти і науки	Освітнянська спільнота	Промова	Популяризація української мови і культури
Уповноважений із захисту державної мови (мовний омбудсмен)	Парламентарії	Заклична промова	Мова – ознака суверенної держави

Методика формування інформаційної грамотності також передбачає активне використання **проектної технології**, що спонукає учнів досліджувати і породжувати інформаційний контент. Зокрема, створення власного медіапродукту (наприклад, електронної шкільної газети, блогу, серії подкастів чи відеословників, відеодайджестів, відеороликів для TikTok із питань української мови) дає змогу учням пройти шлях від задуму до реалізації, зіткнувшись із тими ж викликами, що й професійні журналісти. Вчитель у цьому процесі має керувати й нагадувати про дотримання етичних стандартів. Проектна діяльність базується на самостійній або груповій діяльності здобувачів освіти щодо вирішення практичної чи дослідницької проблеми, потенційно підвищує мотивацію, культивує академічну доброчесність, відповідальність за оприлюднене слово, оскільки учні бачать реакцію аудиторії, навчаються етично використовувати інформацію, працювати з коментарями, аргументовано відповідати на запитання, критику та захищати свою позицію.

Надихнути учнів на проектну діяльність можуть, зокрема, такі теми: *«Аналіз мемів у соціальних мережах»*; *«Як не потрапити на гачок дезінформації в соціальних мережах»* (приклади поширення свідомо неправдивої інформації, відповідні поради у формі презентації); *«Зміна клімату в Україні за останні п'ять років: від фотоколажу до електронної книги»* (спочатку потрібно створити фотоколаж, а потім перетворити його на невелику електронну книгу й презентувати у виступі); *«Академічна доброчесність у вимірах сьогодення»* (відеоролик); *«Телеграм як середовище комунікації однокласників»*; *«Українська мова в нашій школі»*; *«Назви цукерок в українській мові»* та ін. Проектна діяльність у контексті навчання української мови на засадах медіаосвіти має передбачати пошук й аналіз інформації, дослідження реальних проблем, міркування на основі доказів, створення учнями виступу у форматі конференції TED на базі здобутого

знання через власний досвід, при цьому робота в групах, парах сприятиме розумінню важливості співпраці, етичної комунікації для конструктивного вирішення проблемних завдань.

Осібну увагу варто приділяти учнівським проєктам, спрямованим на популяризацію української мови та культури, на протидію ворожим наративам й утвердження національних цінностей. Це може бути створення учнями таких продуктів: відеословника «репресованих» слів української мови, відеореклами словника української мови; подкастів про рідковживані слова української мови; мовних інфографік; плакатів про українські традиції та ін. Виконання відповідних учнівських проєктів потенційно надає освітній діяльності патріотичного змісту.

В умовах цифрового суспільства актуальною для уроків української мови з інфомедійним компонентом є **технологія «Мовна експертиза цифрового сліду»**. Наведемо алгоритм цієї технології:

1. **Критичне ознайомлення з ситуацією** – розгляд цифрового кейса, що містить текст допису з соцмережі чи фрагмент онлайн-дискусії; заголовок новини з коментарями; згенерований ШІ текст із навмисними мовними та змістовими порушеннями та ін.

2. **Мовно-інформаційна експертиза** (групова робота), учні виконують такі ролі:

- **мовний редактор** (покращує текст через призму орфографії, лексики, граматики, стилістики);

- **фактчекер** (перевіряє факти, виявляє ознаки фейку, маніпуляції, відрізняє думку людини від проплаченого коментаря чи бота);

- **етичний модератор** (стежить у групі за дотриманням правил, підтримує порядок, контролює спілкування, розпізнає психологічний тиск у дописах (тексті), фільтрує образи, «мову ворожнечі» в кейсі і груповому діалозі, підтримує дружню тональність розмови);

- **секретар** (записує відповідь, висловлює коректний коментар).

3. Цифрове доопрацювання (групова робота):

- учасники групи редагують текст кейса в Google Docs / Canva; створюють коректну версію;
- оформлюють коротке пояснення, які зміни внесли й чому.

4. **Рефлексія** – самоаналіз із обговоренням (як мовні помилки впливають на довіру до інформації; як нормативне мовлення формує цифрову репутацію; чи завжди нормативний текст означає правдиву інформацію; у чому суть цифрової етики та ін.).

Наведена технологія «Мовна експертиза цифрового сліду» навчає критично мислити, розрізняти маніпуляції в інформаційному просторі, розуміти психологію спілкування в інтернеті, усвідомлювати власний цифровий слід, співпрацювати в групі, комунікувати.

Окремо зупинимося на інструментарії для оцінювання, що має бути гнучким та орієнтованим не лише на результат, а й на процес формування інформаційної грамотності учнів під час навчання української мови. Необхідно передбачити такі види оцінювання: формувальне, поточне, підсумкове (див. табл. 3).

Таблиця 3

Оцінювання сформованості інформаційної грамотності в процесі навчання української мови

Види оцінювання	Мета	Застосування	Характер	Методи
1. Формувальне оцінювання	Підтримати процес навчання, за допомогою постійного зворотного зв'язку, під час оцінювання	У процесі навчання	Переважають вербальні оцінки	«Щоденник спостережень» (педагогічне спостереження за поступом учня), «Інтелект-карта», «Дзеркала і вікна» «Дві зірки, одне

	<i>процесу</i> показати учневі, як покращити результат			побажання», «Есе», «Портфоліо», «Гра», «Чекліст для самооцінювання/ взаємооцінювання», «Аркуш рефлексії» та ін.
2. Поточне оцінювання	Оперативно перевірити знання, уміння, навички, ставлення, цінності, сформовані під час вивчення теми на уроці	Під час вивчення теми	Переважно бальні оцінки	«Бесіда», «Тести», «Вправи», «Есе», «Кейс-метод», «Критичний огляд» (джерел), «Презентація», «Звіт» (про дослідження, виконання завдання), «Дебати», «Вікторина» та ін.
3. Підсумкове оцінювання (тематичне, семестрове, річне)	Визначити <i>результат</i> опанування теми – знання, уміння, навички, ставлення, цінності. Оцінити <i>результат</i> , рівень сформованості ІГ, у кінці семестру чи року	Після вивчення теми (з урахуванн ям поточних). У кінці семестру (з урахуванн ям тематичн их оцінок), навчально го року	Бальна оцінка (12- бальна шкала). Рівні (початкови й, середній, достатній, високий)	«Проект» (і захист виконаного проекту), «Тести», «Портфоліо», «Бесіда», «Письмові завдання» (контрольна робота), «Відеозапис» (виступу учня / учениці), «Щоденник спостережень» (учителя за учнями) та ін.

Традиційні диктанти чи опитування не можуть повною мірою відобразити рівень сформованості інформаційної грамотності. Сучасний інструментарій учителя-словесника має включати методи, медіатексти й цифрові засоби, що забезпечують інтерактивність, гнучкість, швидкість, персоналізацію процесів оцінювання інформаційної грамотності в просторі мовної освіти.

Для **формульовального / поточного оцінювання** можуть використовуватися такі методи: «Інтелект-карта» («Карта знань», «Карта розуму», «Ментальна карта»); «Аналіз медіатексту»; «Проект»; «Тести»; «Дві зірки, одне побажання»; «Щоденник рефлексії»; «Культурне дзеркало» (наприклад, дослідження медіатекстів і збирання «культурних дзеркал» – прислів'їв, фразеологізмів чи діалектизмів, – із коментарями: «Я думав/ла ..., але зараз думаю, що ...»); «Дзеркала і вікна» (наприклад, пригадати книги, фільми, мультфільми до однієї проблемної теми, які її віддзеркалюють, обговорити ситуації, моделі поведінки персонажів чи реальних людей через призму відповідної проблеми – відкрити «вікно» можливостей для учнів висловитися й бути почутими) та ін. У системі методів оцінювання потенційно корисним є «Портфоліо» («Папка успіху», «Досьє досягнень») – ведення учнівського портфоліо, у якому здобувач освіти накопичує зразки аналітичних робіт, есе, фактчекінгових розслідувань, творчих проєктів і т. ін. Під час формульовального / поточного оцінювання важливо практикувати не лише педагогічне оцінювання, а й самооцінювання та взаємооцінювання за чітко визначеними критеріями. Це розвиває критичне мислення учнів, здатність до рефлексії, вміння самостійно оцінювати власний прогрес та поступ інших. Водночас учитель має створювати ситуації успіху, відзначаючи найменші досягнення в умінні аналізувати інформацію, що є запорукою формування стійкої особистості, здатної протистояти інформаційному тиску, дезінформації. Для періодичного **підсумкового оцінювання** результатів навчання виправданими є методи: «Бесіда», «Тести», «Аналіз медіатексту», «Проект» (із захистом учнівських проєктів), «Письмові завдання» (контрольна робота) та ін.

Цифрові засоби як основні провідники інформації в наш час, що змінюють способи створення, передавання, зберігання, сприймання інформації, можуть використовуватися для формульовального, поточного та підсумкового оцінювання сформованості інформаційної грамотності юних носіїв

української мови. Зокрема, корисно застосовувати такі цифрові інструменти: для опитування – Mentimeter, Slido, AnswerGarden, Kahoot! та ін.; для тестування – Google Forms, Microsoft Forms, Wayground (раніше Quizizz), LearningApps та ін.; для квестів – Мій квест (quests.in.ua), Genially, Joyteka; для унаочнення – WordArt, Storyboard, Canva, Nano Banana, Piktochart, ChatGPT та ін.; для створення презентацій – PowerPoint, Google Slides, Gamma, Microsoft Copilot, Monica та ін.; для створення відео – InShot, Canva, Google Vids, Renderforest; для створення подкастів – NotebookLM, Monica AI, Speechify, Ondoku та ін.

Окреслені методи і засоби можуть стати ефективним доповненням до традиційних способів оцінювання. У процесі мовної освіти з інфомедійним компонентом вони уможливають оцінити рівень не лише предметної компетентності учнів, а й критичного мислення, умінь аналізувати інформацію, аргументувати думку, вирішувати комплексні завдання.

Водночас варто наголосити, що в умовах мовної освіти новітнього часу самих результатів виконання навчального завдання стає недостатньо для здійснення контролю й оцінювання. Необхідною умовою об'єктивності такої процедури є демонстрування учнем шляху виконання навчальної роботи (завдання). При цьому корисно використовувати, наприклад, інтерактивну дошку Padlet для унаочнення напрацьованих матеріалів і показу процесу виконання завдання: документ із аналізом медіатексту, учнівське відео, мультимедійна презентація (з фото планування дій; варіантів власного текстотворення, запитів до ШІ, діалогу з ним, фрагментів згенерованого фальшивого контенту, «галюцинацій»); посилань на інформаційні матеріали; навчального спілкування електронною поштою, у груповому чаті та ін.) тощо. Актуальним стає персональний захист результатів виконання завдання, розв'язання кейсу та іншої роботи з подальшим присутнім обговоренням варіантів рішення

проблеми, рекомендаціями, оцінюванням і рефлексією. Це зумовлено сучасними освітніми реаліями – масовим використанням моделей генеративного ШІ. Відповідно, з погляду принципу людиноцентризму в освіті, важливо, щоб учні використовували програми інформаційно-цифрових технологій лише як інструмент, а згенерований ШІ-контент розглядали як чернетки, аналізували його, перевіряли, обговорювали, редагували зміст, мовне й технічне оформлення. Сказане є умовою і представленням досвіду самостійного виконання завдання здобувачем освіти. При цьому виявлення комунікативних умінь – один із ключових показників інформаційної грамотності учнівства. Окреслений підхід учитель (з учнями) має реалізовувати відповідно до цілей, змісту й очікуваних результатів уроку української мови з інфомедійним компонентом.

Підсумовуючи, варто наголосити, що формування інформаційної грамотності в процесі української мовної освіти – це тривалий, системний процес навчання і виховання нового покоління національно свідомих українців з проєкцією на критичне сприйняття інформації, ефективну комунікацію, продуктивну співпрацю, навчання впродовж життя в умовах інформаційно-цифрового суспільства. Цей процес потребує від учителя належної професійної майстерності, постійного саморозвитку та зацікавленості в успіху своїх учнів, осучаснення навчально-виховної і контрольної-оцінювальної діяльності. Інтеграція інфомедійного компонента уможливіє модернізувати шкільний курс української мови, зробити його цікавим та орієнтованим на майбутнє, зокрема з інструментами штучного інтелекту. У результаті учні виходять у доросле життя не лише грамотними мовцями, а й свідомими громадянами, які розуміють важливість української мови як національного оберіга, уміють критично мислити, свідомо розширювати й захищати свій інформаційний простір, аргументовано комунікувати, продуктивно співпрацювати.

§ 2. Робота з медіатекстом: дієві методи формування інформаційної грамотності

Традиційним засобом для навчання української мови є текст. Робота з різними стилями текстів (публіцистичним, художнім, науково-популярним, офіційно-діловим тощо) може сприяти розвитку критичного мислення учнів. Учитель має використовувати в межах дидактичного матеріалу різні види текстів:

- за особливостями ресурсу – одиничні (мають одного чи групу авторів, заголовки, дату публікації), множинні (мають різних авторів, опубліковані в різний час, подані під різними заголовками чи номерами);

- за особливостями формату – цілісні (відгук, лист, газетна стаття та ін.), перервані (таблиця, інфографіка, графік, діаграма, рекламне оголошення, розклад та ін.), змішані (електронний лист, звіт, стаття в довіднику, журнальна стаття); фрагментарні (цитата, уривок з прози, частина поезії, сцена з фільму, текст із хрестоматії);

- за ступенем упорядкованості інформації в тексті – структуровані (стаття в підручнику, енциклопедії, наукова стаття, інструкція та ін.) і неструктуровані тексти (пости в соцмережах, коментарі в блогах, СМС та ін.).

Для розвитку критичного мислення юного носія української мови, аналізу даних, маніпулятивних технік у сучасному інфопросторі особливе значення має навчальна діяльність саме з медіатекстом (пост у соцмережі, новинне повідомлення в газеті, інтернет-реклама, відеоролик у блозі та ін.). Інформаційна аналітико-синтетична робота з ним є необхідною як відповідь на суспільну й освітню потребу формування навичок навігації в інформаційному потоці, умінь розпізнавати фейки та протистояти маніпуляціям тощо.

З погляду сприйняття світу через медіатекст, варто взяти до уваги думку науковців (Г. Тулодзєцький, Б. Герціг та С. Графе), що в медіаландшафті світ зустрічає індивіда

різноманітною мовою знаків, наприклад, нерухомими чи рухомими зображеннями, аудіопродуктами чи письмовими текстами, акустичними просторами, а також двовимірними чи тривимірними зображеннями та моделями. Медіаландшафт збуджує почуття, пропонує образ світу з численними можливостями для отримання інформації та розваг – чи то при сприйнятті медіаповідомлень, чи то під час дій у віртуальних світах. Це може призвести до перезбудження зорових та слухових рецепторів та до ситуації, коли лише сильні подразники привертають увагу. Тоді увага може привертатися переважно або цілковито лише через сенсорну стимуляцію, і менше через важливий зміст. І взагалі, форма подачі, як виявляється, стає все більш важливою в порівнянні зі змістом – а в екстремальних випадках – аж до «зникнення змісту» за формою²⁹. Наведені міркування вказують на те, що юне покоління потрібно вчити працювати з сучасним медіаконтентом, який пропонує медіаландшафт та його цифрова інфраструктура, і краще це робити під керівництвом та за підтримки вчителя.

Лінгводидакти тлумачать медіатекст як інтегративний багаторівневий текст, що поєднує різні семантичні коди (вербальні, невербальні, медіа). Характерними ознаками медіатексту визначають гіпертекстуальність, інтерактивність, нелінійність, усунення бар'єрів фізичної відстані тощо³⁰. Важливо підкреслити, що **медіатекст** становить собою повідомлення через певний канал ЗМК, орієнтоване на масового споживача (наприклад, новини в інтернет-виданні, радіопередача, карикатура в журналі, інфографіка в блозі,

---

²⁹ Тулодзєцький Г., Герціг Б., Графе С. Медіаосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади / За загал. ред. В. Ф. Іванова; Пер. з нім. В. Климченка. К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. С. 28.

³⁰ Голуб Н., Горошкіна О., Попова Л. Методика навчання української мови. Термінологічний словник» / за ред. О.Горошкіної. Словник-довідник. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. С.70. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740961/1/>

пост у соціальній мережі, рекламний ролик на телебаченні, відео в TikTok та ін.).

Особливості медійних текстів (інформаційні, мовні, жанрово-стильові) зумовлюють їх лінгвометодичний потенціал. Н. Бондаренко з позиції мовної освіти доречно акцентує: «карта предметного змісту української мови може природно збагачуватися й оновлюватися за рахунок наявної в медіатекстах найрізноманітнішої інформації»³¹. Тексти з різних ЗМІ можна використовувати для створення навчальних матеріалів як доповнення до тем шкільних підручників з української мови. Основним джерелом медіатекстів сьогодні є інтернетна мережа, зокрема сайти газет, журналів, YouTube-канали, онлайнві платформи соціальних мереж (Facebook, TikTok та ін.).

На основі спеціально й доречно відібраних медіатекстів під час навчання важливо показувати учням престижність української мови. Як слушно зазначає П. Селігей, «у суспільній свідомості доцільно формувати й закріплювати престижний образ носія української мови – освіченої, культурної, заможної, самодостатньої людини. Мову потрібно пов'язувати з близькими серцю кожного цінностями: молодість, сучасність, інтелект, знання, духовність, довіра, сім'я, громада, добробут, професіоналізм, кар'єра, лідерство, успіх, прогрес. Українська ніколи не була мовою варварів, гнобителі, загарбників, шовіністів... Українська – мова вільних людей. Символ звитяги, героїзму, нескореності, боротьби за свободу, незалежність, щасливе майбуття»³². Вказані цінності можуть стати орієнтиром для тематики навчальних медіатекстів – вона має збалансовано поєднувати історичні, сучасні та перспективні аспекти. Освітнє значення має врахування таких *принципів відбору навчальних медіатекстів*: відповідність інтересам,

---

³¹ Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. № 27. С.16.

³² Селігей П. О. Українська мова у 2222 році. Вступ до лінгвофутурології : монографія. Київ: Академперіодика, 2023. С.426-427.

досвіду учнів та рівню їхньої мовної підготовки; тематично-навчальна доцільність; текстовий потенціал навчально-комунікативного мотивування; різноформатність медіатекстів; естетична цінність медіатекстів.

У контексті мовної освіти медіатекст – це дидактичний засіб, що уможливає досягати запроєктованих освітніх цілей – навчальних, розвивальних, виховних. Водночас медіатекст в освітньому процесі є засобом стимулювання мотивації учнів до пізнання, комунікації, творчості. А навчальна робота з медійним текстом потенційно сприяє формуванню різних видів грамотності здобувачів освіти шляхом пошуку, сприймання, аналізу, інтерпретування інформації; встановлення мовної гри, нормативного і ненормативного використання мовних засобів у тексті, оцінювання їх комунікативної ефективності; створення власних різножанрових медіатекстів.

Л. Башманівська слушно зазначає, що особливості медіатексту потребують від споживачів інформації здатності не тільки швидко опрацьовувати контент, а й критично його оцінювати³³. Відповідно навчальна діяльність учнівства із текстом медіа має включати оцінювальні дії.

У розрізі лінгводидактики в системі роботи з медіатекстом як інформаційним ресурсом варто передбачити такі **основні етапи**: *дотекстовий* (ознайомлення з вихідним даними медіатексту, перевіряння джерела, прогнозування змісту медійного тексту за заголовком, актуалізація опорних знань), *текстовий* (сприйняття, аналіз медіатексту, фактчекінг) та *післятекстовий* (рефлексія, оцінювання впливу інформації, узагальнення). Для формування інформаційно грамотних носіїв української мови в межах цих етапів важливо, щоб учні послідовно виконували такі дії:

1) відшукування, збирання, первинне оцінювання інформації, встановлення надійності джерела та ін.;

---

³³ Башманівська Л. А. Особливості медіатексту в сучасному інформаційному просторі. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 5. С. 15.

2) сприйняття контенту (читання, слухання, перегляд), аналіз медіатексту, критичне осмислення його, інтерпретація – визначення жанру, аналіз мовно-стильових засобів, маніпуляційних елементів, розмежування фактів від суджень;

3) перевіряння достовірності інформації, її справжності (верифікація) – застосування правила «трьох незалежних джерел», пошук і аналіз першоджерел (документ, фото, відео та ін.), оцінювання;

4) синтетичне опрацювання інформації (узагальнення, використання, перетворення, поширення) – компресія медіатексту шляхом складання тез, конспекту, анотації, трансформація медіатексту в інфографіку чи таблицю і навпаки, структурування даних, отриманої інформації через створення схеми, ментальної карти, кластерів, скетч-нотаток (нотаток-ескізів), ТікТок-відео та ін.;

5) рефлексійна бесіда, дискусія з оцінкою достовірності текстової інформації, з висловленням особистого ставлення, власної позиції до неї, написання посту в соціальній мережі, коментаря в блозі тощо.

Відповідно до текстового етапу роботи наведемо **алгоритм аналізу стильових маркерів медіатексту:**

1) з'ясування мети медійного тексту (поінформувати, переконати, розважити, викликати емпатію до тих, хто цього потребує, маніпулювати);

2) визначення й обговорення стильових ресурсів як маркерів медіатексту (позитивно/ негативнооцінної лексики – насамперед прикметників, дієприкметників, прислівників, які виражають ставлення; емоційно-забарвлених слів, фразеологічних засобів, що викликають почуття; застарілої лексики, сленгізмів, жаргонізмів, клішованих висловів; тропів; риторичних фігур; повторів; інверсії; парцеляції; інтертекстуальних елементів; кольористики; відеомонтажу; музики; титрів; маніпулятивних технік – перекручування фактів, зайвої інформація, цитування експертів без доказів,

виривання цитати з контексту, змішування фактів і думок, апеляції до емоцій, заклику до дії та ін.);

3) аналіз функції стильових засобів у медіатексті (як впливає засіб, яке враження створює);

4) порівняння конкретного медіатексту з іншими (для усвідомлення, як різні медіа подають однакову інформацію);

5) продукування власного медіатексту з доцільним використанням стильових ресурсів³⁴.

Лінгводидактичне використання медіатекстів для збагачення й осучаснення змісту шкільного курсу української мови потребує їх ретельного добору, з урахуванням інтересів, потреб учнів. Щоб медіатекст став дієвим засобом навчання, він має відповідати низці критеріїв:

1) актуальність інформації – тематика і зміст медіатекстів мають бути сучасними та цікавими для учнівства;

2) освітня доцільність – медіатексти мають відповідати навчально-виховним і розвивальним цілям, сприяти досягненню конкретних навчальних результатів;

3) природовідповідність – обсяг і складність медіатекстів важливо увідповіднити віку та психологічним особливостям учнів, що робить контент доступним і більш зрозумілим для них;

4) інформаційне насичення – медіатекст має нести нові знання, цікаві факти, а не лише унаочнювати теорію;

5) проблемність – проблемний характер медійного тексту (суперечності, дискусійні питання) становить передумову для критичного мислення, аналізу, пошуку, перевіряння достовірності інформації, обговорення, дискусії, створення власного медіатексту на основі опрацьованого;

---

³⁴ Кучерук О. А. Аналіз стильових маркерів медіатекстів у процесі навчання української мови учнів старших класів. *Стилістичний вимір українського слова* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 75-річчя від дня народження кандидата філологічних наук, доцента Ганни Конторчук) (4 грудня 2025 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич; відп. за вип. М.В.Шарапа, Н. М. Дяченко. Житомир, 2026. С. 102.

б) різноманітність форматів, жанрів – дидактичні медіатексти потрібно представити в різних формах (цілісна, перервана, змішана; друкована, графічна, аудіовізуальна, цифрова, мультимедійна) і жанрах (інформаційних, аналітичних, художньо-публіцистичних, рекламно-довідкових), що урізноманітнює освітній процес, розширює уявлення учнів про сучасний інфомедійний простір, різні типи інформації, забезпечує комплексний підхід до роботи з інформацією та мовними засобами її вираження.

Як же формувати інформаційну грамотність учнів старшого шкільного віку з використанням медіатекстів під час навчання української мови? Ефективність такої роботи залежить від методично продуманих методів. Для активізації навчальної діяльності учнів із медіатекстом вчителю варто використовувати інтерактивні та аналітичні методи. Вони передбачають взаємодію учнів, учителя та дидактичних матеріалів для розвитку критичного ставлення, пошукової діяльності, уміння досліджувати інформацію, етично використовувати, свідомо поширювати її, породжувати власний українськомовний контент. Окреслимо деякі корисні методи роботи учнів із медіатекстом.

Доцільним є **метод «Маркування тексту»** (або англ. INSERT – *Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking*, у перекладі – інтерактивна система нотаток для ефективного читання та мислення) як спосіб осмисленого читання для структурування інформації³⁵. Він полягає в тому, що під час усвідомленого читання учень ставить на берегах сторінок спеціальні позначки (з подальшим заповненням відповідної таблиці): «V» (знаю); «+» (нова інформація або інсайт); «-» (неправильна інформація, суперечить моєму розумінню), «?» (викликає сумнів).

---

³⁵ Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. С.82. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Metodyka_rozvytku_krytychnoho_myslennia.pdf

З метою формування інформаційних умінь учнів корисно застосовувати методи запитань. Один із них – **метод «5W»** (англ. *Who?, What?, Where?, When?, Why?* – *Хто розказав? Що трапилося? Де відбулося? Коли? Чому?*), що бере початок з американської журналістики кінця XIX – початку XX ст. Метод «5W» передбачає структурування інформації за вказаними п'ятьма ключовими запитаннями – як під час аналізу медіатексту (заповнення таблиці, карти), так і в процесі продукування власного тексту (есе, опис подій, створення новинної статті, історії та ін.). До наведених п'яти запитань додають ще запитання *«Як (відбулося)?»*³⁶. Відповідно метод придатний для перевіряння неправдивої інформації, аналізу новин. Він покращує розуміння контенту медіатексту чи сприяє послідовному й логічному текстотворенню, різнобічному висвітленню теми в презентації.

Ще один метод запитань – **«Ромашка Блума»**, його візуалізація складається з шести пелюсток квітки, кожна з них корелює із типом запитань, співвідносних із таксономією цілей, яку розробив американський психолог Б. Блум (1956 р.)³⁷. Відповідні запитання (прості, уточнювальні, інтерпретаційні, творчі, оцінювальні, практичні) можуть використовуватися на стадіях технології розвитку критичного мислення в аналітичній роботі з фактами, для перевіряння інформації, з'ясування причин описаних фактів, оцінювання контенту, прийняття рішень, а також для текстотворення.

Для мотивованої роботи з інформацією та розвитку творчого потенціалу юного здобувача освіти дієвим способом є **«Фішбоун»**³⁸ з відповідним графічним зображенням (англ.

---

³⁶ Мокрогуз О. П. Основи медіаграмотності, 7–8 класи: посібник для вчителя / за загал. ред. В. І. Іванова. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. С. 108.

³⁷ Бадер С., Починкова М. Методи формування критичного мислення особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 87, том 1, 2025. С. 305.

³⁸ Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. С.107. URL: <https://undip.org.ua/wp->

«Fishbone Diagram», у перекладі – *діаграма риб'ячої кістки, скелета риби*), або інша назва – метод «Причиново-наслідкова діаграма Ісікави». Історія методу пов'язана з професором Токійського університету, якого звали Каору Ісікава. Він у межах 1943-1952 років розробив цей наочний (графічний) метод для логічного аналізу й поліпшення управління якістю процесів у промисловості Японії. Під час роботи з медійним текстом метод «Фішбоун» може передбачати групове дослідження й визначення основних зв'язків між причинами і наслідками певної проблеми. У голові діаграми цього методу записується проблема, якій присвячено медіатекст, на верхніх кістках-ребрах – причини її виникнення або основні поняття й ознаки, на нижніх – підтверджувальні факти, аргументи, а у хвості – висновок. У процесі мовної освіти окреслену діаграму можна використовувати як опорний конспект до медіатексту, як наочність до проектної роботи та ін.

Формуванню вміння чітко, логічно й аргументовано висловлювати думки, зокрема на основі опрацьованого медіатексту, сприяє інтерактивний **метод «ПРЕС»** (англ. *PRES*: *P – position, R – reason, E – example, S – solution*, у перекладі: *позиція, причина/обґрунтування, приклад, рішення / висновок*)³⁹. Метод виник у другій половині ХХ ст. в англomовних країнах і є результатом розвитку педагогіки критичного мислення як альтернатива пасивному засвоєнню знань на основі запам'ятовування. Формула методу відображає чотири структурні етапи мисленнєво-мовленнєвої діяльності:

ПРЕС = (Я вважаю, що ... .) + (... тому, що ... .) + (Наприклад, ...) + (Отже, ...).

Для групової роботи зі значними обсягами інформації корисний **метод «Шість капелюхів мислення»** Едварда де Боно. Цей метод працює на основі паралельного мислення:

content/uploads/2021/12/Metodyka_rozvytku_krytychnoho_myslennia.pdf

³⁹ Полонська Т. Інтерактивні методи реалізації інтегрованих змістових ліній на уроках іноземної мови в 5–6 класах гімназії. *Іноземні мови в школах України*. 2020. № 4. С. 5-6.

коли в будь-який момент усі дивляться в одному напрямку, але напрямок можна змінити, різні погляди, якими б суперечливими не були, висловлюються паралельно⁴⁰. Цінність методу в тому, що він сприяє мозку підвищити свою чутливість за різними напрямками в різний час. Капелюхи символізують шість напрямів мислення, ідея методу – почати думати в певному напрямі в призначений час:

- «подумаймо в **білому** капелюсі» означає свідомо зосередитися на інформації, фактах, – учні намагаються думати про доступну інформацію, про запитання, які варто поставити, інші способи отримання інформації;

- «я хочу, щоб ви застосували **червоний** капелюх до питання...», – учні намагаються мислити інтуїтивно, емоційно, виявляючи почуття, висловлюють, що сподобалося;

- «подивімося в напрямі **чорного** капелюха», – учні намагаються критично думати, чи правдива інформація, які маніпуляційні елементи та мовно-стильові маркери їх, які є недоліки в медіатексті, що не сподобалося, вказують на можливі труднощі сприйняття;

- «перейдімо до мислення в **жовтому** капелюсі» – учні мають думати про позитивні елементи, переваги, цінності інформації;

- «подумаймо в **зеленому** капелюсі», – учні починають креативити, складати ребуси, кластер, думати про нові ідеї, альтернативи;

- «приміряймо **синього** капелюха», – учні намагаються думати рефлексійно щодо всього мисленнєвого процесу, чого досягли, чому, що потрібно робити.

У результаті учні навчаються дивитися в усіх напрямках мислення, оволодівають відповідними до символіки капелюхів способами поведінки. Суть методу не в тому, щоб закріпити за учнем один капелюх і відповідну поведінку, а в тому, щоб мислення учня використовувати в кожному напрямку не

---

⁴⁰ De Bono Edward. Six Thinking Hats. London: Penguin Books, 2016. 192 p.

одночасно, а в призначений час, – усі в класі мають одягнути кожен капелюх в різний час, виконуючи роль мислителя під кожним із капелюхів. Метод «Шість капелюхів мислення» сприяє різнобічному дослідженню інформації, розвиває вміння цілеспрямовано використовувати мовні засоби для висловлення думки.

Урізноманітнити освітній процес, роботу з текстами може **метод «Світове кафе»**. Його вперше застосували в кінці минулого століття (1995 р.) у США Хуаніта Браун і Девід Айзекс⁴¹. Робота у форматі цього методу передбачає групову діяльність учнів (3-7 осіб) за кількома пронумерованими столами, накритими паперовими «скатерттинами»; учитель як керівник/ фасилітатор має давати установки, стежити за часом для кожного етапу і т. ін. За кожним столом потрібно закріпити «учня-господаря»: він буде підтримувати діалог, «модератором» і «живим банком знань, інформації» від відвідувачів його столу; на другому етапі має інформувати учнів, які прийшли з інших столів, про результати попереднього обговорення за його столом. Робота може передбачати 3 раунди, на кожен із них – від 10 до 5 хвилин. Початковий раунд – знайомство з темою, первинне обговорення тексту за столом, записування висновків на скатертині за темою столу. Раунд подорожі – учні, крім «господаря», переходять до іншого столу, продовжують роботу, яку почала попередня група, відповідно до завдання столу. Кінцевий раунд – учні повертаються за свій столик, вибирають делегата, який оприймає на загал за 5 хвилин результати спільної роботи, з візуалізацією «на скатертині» (від кожного стола по черзі). На завершення уроку чи позакласного заняття – рефлексія. Цінність окресленого методу в тому, що він вдосконалює вміння, навички здобувачів освіти запитувати, критично оцінювати, аналізувати інформацію на

---

⁴¹ Brown J., Isaacs D. The World Café: Shaping Our Future through Conversations that Matter. San Francisco: Berrett-Koehler. 2005. 265 p.

основі власних знань, досвіду, комунікувати українською мовою, співпрацювати, продукувати ідеї та ін.

Адаптований варіант описаного методу з фокусуванням на обговоренні чи створенні медіаконтенту – це **метод «Медіакафе»** (або «Світове медіакафе»), який відтворює атмосферу невимушеної розмови в кав'ярні, обговорення складних питань (на основі дослідження медіаматеріалів, аналізу новинних заголовків, фейків, маніпуляцій), пошук комплексних рішень, генерування живої мережі думок, створення спільних медіапродуктів (статей, постів (дописів) у соціальній мережі, мемів, коміксів, рекламних роликів, фотоколажів та ін.); після кожного раунду – ротація учасників (змішування) – переходять до інших столиків, «господарі» кожного столика залишаються й ознайомлюють новачків із попередніми напрацюваннями щодо завдання.

Отже, системна робота з медіатекстами на основі методично продуманих методів уможливає комплексне формування інформаційно грамотної мовної особистості, з опертям на знання, ціннісні орієнтири учнів, шляхом сукупного розвитку навчально-мовних, мовленнєвих та інформаційних умінь.

§ 3. Комплексні вправи для підготовки інформаційно грамотної українськомовної особистості

У педагогічному процесі для досягнення поставлених цілей освітнє значення має система навчальних завдань. За характером навчально-комунікативної діяльності, вони можуть бути різних типів: *навчально-пізнавальні, навчально-практичні, мовленнєві текстові, комунікативно-ситуативні.*

Навчально-пізнавальні завдання з української мови в старших класах орієнтовані навчити учнів самостійно мислити, здобувати інформацію, аналізувати, розв'язувати проблеми, на розвиток, систематизацію, закріплення знань

учнів щодо норм сучасної української мови та теорії мовлення. *Навчально-практичні завдання* передбачають розвиток практичних мовних умінь, навичок здобувачів освіти. *Мовленнєві текстові завдання* сприяють розвитку вмінь, навичок щодо різних видів мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння, письма) на основі роботи з текстом. *Комунікативно-ситуативні завдання* спрямовані на розвиток умінь учнів ефективно спілкуватися в різних соціальних ситуаціях із дотриманням мовних норм.

Завдання, розроблені для тренування, формування й розвитку вмінь, навичок шляхом багаторазового повторення дій, називаються *вправами*. В аспекті формування інформаційно грамотної українськомовної особистості значний освітній потенціал мають **комплексні вправи** – навчальні завдання, які на основі роботи з текстом / медіатекстом розвивають мовні вміння, навички (правописні, лексичні, стилістичні, риторичні та ін.) і водночас формують, тренують інформаційні вміння (шукати, критично оцінювати, аналізувати, інтерпретувати інформацію, перевіряти факти та ін.). Виконуючи їх, юні носії української мови мають не лише навчатися дотримуватися мовних норм, розпізнавати, аналізувати стилістичні засоби впливу (тропи, риторичні фігури, цитати, «мову ворожнечі» та ін.), а й розрізняти факти і судження, фейки, виявляти маніпулятивні елементи, оцінювати надійність джерел, створювати власні повідомлення на основі опрацьованої інформації, поширювати їх із використанням цифрових інструментів. Така комплексна робота потенційно у відповідності до шкільного курсу української мови до потреб життя в інформаційно-цифровому суспільстві, сприяє розвитку критичного мислення учнів як основи інформаційної грамотності.

Нижче наведено систему комплексних вправ для старшокласників. У відповідних вправах завдання до кожної з них структуровані за мовно-тематичним принципом і передбачають чотири **взаємопов'язані блоки**: 1) текстову

роботу; 2) роботу з інформацією; 3) комунікативну діяльність та 4) опрацювання чи дослідження мовних норм.

Текстова робота – це діяльність, спрямована на рецептивну взаємодію з текстом (медіатекстом) як формою представлення інформації, його мовно-стильовий аналіз або на текстотворення. Робота з текстом як різновид текстової діяльності передбачає читання (слухання, перегляд), визначення головної думки, мікротем, пошук ключових слів у тексті, аналіз мовних засобів впливу, – що сприятиме формуванню мовної спостережливості, збагаченню словникового запасу, розвиватиме в учнів чуття мови. Робота над текстом як різновид текстової діяльності становить продуктивний процес створення власного тексту, його редагування й удосконалення. **Робота з інформацією** передбачає цілеспрямовану активність здобувачів освіти, орієнтовану на пошук джерел, оцінювання, аналіз, структурування змісту, ідей, розрізнення фактів і фейків, фактчекінг, інтерпретацію смислів, закладених у тексті, використання інформації для отримання нових знань / вирішення навчальних завдань, – що є підґрунтям для формування інформаційної грамотності, уміння самостійно навчатися в умовах інформаційно-цифрового суспільства. **Комунікативна діяльність** розвиває вміння комунікувати, наводити аргументи, виробляє здатність відчувати наसолоду від спілкування, тренує навички адаптуватися, співпрацювати в колективі (команді). **Опрацювання чи дослідження мовних норм** – це процес студіювання й оцінювання відповідності мовних одиниць у тексті (медіатексті), мовленні правилам сучасної української літературної мови, що передбачає аналіз мовних норм (орфоепічних, правописних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних, – відповідна робота сприяє розвитку мовної свідомості, формуванню належної культури мовлення учнів. Зазначені блоки корелюють з відповідними групами результатів навчання.

Наприклад, у вправі з теми *«Пароніми. Запобігання помилок у вживанні паронімів. Слово і контекст, залежність значень*

слова від контексту» учні працюють із медіатекстом інформаційного характеру (це інфографіка з діаграмою), доступним за QR-кодом. Вправа комплексно охоплює чотири блоки завдань: на читання інформації, аналіз медіатексту за поданими критеріями; обговорення значення паронімів на екологічну тематику; текстотворчу роботу (складання інтерв'ю між журналістом та експертом з екології), уживаючи пароніми; правописний коментар на основі дослідження мовних норм. З огляду на сказане вправа зорієнтована на чотири групи навчальних результатів:

1) інформаційна діяльність – уміння працювати з QR-кодом, читати медіатекст, розуміння інфографіки із діаграмою, уміння аналізувати інформацію, перевіряти достовірність її;

2) комунікативна діяльність – мовно-мовленнєві знання, уміння на основі пояснення значення паронімів, вправлення в правильному слововживанні паронімів;

3) текстотворча робота – уміння складати текст у жанрі інтерв'ю, на основі моделювання реальної ситуації (інтерв'ю) та виконання ролей журналіста й експерта з екології в імітованій ситуації;

4) опрацювання, дослідження мовних норм – правописні знання, уміння використовувати правописний коментар до створеного заголовка, досвід пояснення орфограм у медіатексті.

Крім навчальної роботи, в описаній вправі наскрізно простежується ціннісно-виховний аспект, зокрема екологічне виховання, а також мовне виховання відповідального ставлення до нормативного мовлення (з погляду орфографічних норм української мови). Розглянута вправа, по суті, становить мікросистему мовної освіти з інфомедійним компонентом. Вона відображає систему практичної роботи з формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови на основі медіатексту, відтворює ключові навчально-виховні зв'язки, алгоритм

пов'язаних дій мовно-мовленнєвого й медіаосвітнього характеру, уможлиблює прогнозувати результати виконання вправи.

Для належного впровадження пропонованої в посібнику концепції потрібна система комплексних вправ. Відповідно нижче подано систему вправ, у яких комплекс завдань охоплює різні види діяльності, зокрема мовленнєвої: аудіювання, читання, говоріння і письмо. Водночас мовно-мовленнєві практики поєднуються з навчанням інформаційно-аналітичних і продуктивних медіаосвітніх дій, таких як пошук і перевірка інформації, розпізнавання деструктивних елементів, визначення типу повідомлення, моделювання релевантних відповідей, створення медіатекстів у різних формах. Наведена система комплексних вправ містить такі основні **типи завдань**:

- **пошуково-рецептивні** – передбачають пошук необхідної інформації (зокрема, з використанням штучного інтелекту); сприймання на основі читання, переглядання або прослуховування медіатексту, пошук ключових слів та ін.;

- **аналітико-інтерпретаційні** – спрямовані на розпізнавання явної й прихованої інформації, на ідентифікацію фактів, розуміння мовних маркерів маніпуляції, на критичне ставлення до інформації, на аналіз емоційної тональності та логіки аргументації, на перевірку достовірності контенту через зіставлення з іншими джерелами, на аналіз дотримання мовних норм у медіапродуктах; пояснення характерних особливостей медіатексту, власного ставлення до нього;

- **конструктивно-продуктивні** – на трансформацію тексту в іншу форму (інфографіку, інтелект-карту та ін.), на продукування власних інформаційних текстів, медіатекстів із дотриманням мовних норм та принципів академічної доброчесності;

- **комунікативні** – орієнтовані на обмінювання інформацією, на ведення діалогу, висловлення власної думки з аргументуванням.

Комплексні вправи, розроблені на основі різноматематичних, різноформатних і різножанрових медіатекстів, стимулюють учнів використовувати електронні лексикографічні ресурси, працювати з QR-кодами, сприяють вихованню особистих цінностей на засадах патріотизму, морально-етичних, громадянських, естетичних принципів. Тексти до вправ несуть певну соціокультурну інформацію, передбачають збагачення мовного і загального світогляду старшокласників. Усі вправи організовано з урахуванням ключових аспектів інформаційної грамотності: когнітивного, комунікативно-діяльнісного, емоційно-ціннісного. У розробленні завдань узято до уваги вікові особливості учнів старшого шкільного віку. Зміст вправ відповідає програмі з української мови для учнів старших класів (рівень стандарту), ураховує зміни в новій редакції «Українського правопису», зорієнтовує на системний і комплексний підхід до формування активної інформаційно грамотної українськомовної особистості, здатної цінувати й популяризувати українську мову, культуру.

Одночасна інформаційна діяльність й опанування норм української мови потенційно уможливають органічно поєднувати набуття досвіду роботи з інформацією і розвиток предметної компетентності, уникаючи «механічного» підходу до формування інформаційно грамотного компетентного мовця, який розуміє і свідомо використовує українську мову як інструмент пізнання, пошуку, аналізу, зберігання, поширення інформації, самовираження, спілкування в сучасному світі, перенасиченому інформацією.

У контексті української мовної освіти комплексні вправи, розроблені на засадах медіасвітнього підходу, передбачають, з одного боку, предметне навчання старшокласників, орієнтоване на формування їх як інформаційно грамотних компетентних мовців, здатних критично мислити, відстоювати власну позицію, а з іншого – мовне виховання юнаків і юнок як національно свідомих, духовно багатих мовних особистостей, які

розуміють важливість української мови для безпеки й розвитку нашої держави, шанують українську культуру. Отже, наведемо систему послідовно структурованих комплексних вправ, об'єднаних спільною метою.

Система комплексних вправ з української мови, спрямованих на формування інформаційної грамотності старшокласників

Усі вправи рекомендовано виконувати в парах чи малих групах. На бажання деякі завдання вчитель може дати учням виконувати вдома.

Вправа 1. «Крок за кроком»

Тема: Лексичне значення слова. Слово і контекст. Залежність значень слова від контексту. Функції словників. Інформаційні жанри

Завдання 1 (текстова робота). Прочитайте виразно подані тексти. Визначте тему, основну думку текстів. З'ясуйте, який із них є медіатекстом, до якої групи жанрів він належить: 1) інформаційні жанри (представлення, пояснення, інструкція, повідомлення); 2) діалогічні жанри (бесіда, телефонна розмова, листування); 3) оцінювальні жанри (похвала, осуд, рецензія, характеристика); 4) етикетні жанри (привітання, вибачення). Поясніть свої міркування.

Завдання 2 (робота з інформацією). Подумайте, які речення в тексті Л. Масенко виражають факти, а які судження. Перевірте фактичну інформацію, подану в тексті, на достовірність за відповідними джерелами. У якому з текстів наявна етична проблема (не дотримано норм авторського права)? Запропонуйте шляхи її розв'язання.

Завдання 3 (комунікативна діяльність). Обговоріть у групі проблему мовного суржику в українському суспільстві. Виготуйте відповідну інфографіку рекламного чи

інформаційного характеру. Презентуйте групову роботу в класі.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Випишіть із текстів вправи три однозначні слова і три багатозначні, перевірте свої міркування за тлумачним словником. Поділіться думками, чи відповідає вживання їх у конкретному контексті лексичним нормам української мови. Узагальніть на основі дослідження, чи наявні в поданих текстах мовні помилки.

Текст 1

Попередній випуск онлайн-журналу «Українське слово у вимірах сьогодення» був присвячений складній суспільній проблемі – лихослів'ю, нецензурній лайці, які забруднюють нашу мову. Геть лихослів'я із нашого життя! До такого висновку приходять і вчителі, і мовознавці, і психологи, і лікарі, і вчені. Сьогодні ми продовжимо цю тему і розглянемо вживання суржика. Мовне явище, що одержало назву суржик, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну і соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики. Тлумачний словник української мови фіксує слово суржик у двох значеннях: 1. «Суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т.ін.; борошно з такої суміші; 2. (переносне, розмовне). Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова». Таким чином, семантичне ядро слова суржик поєднує два елементи значення змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного внаслідок змішування продукту (з інтернет-джерела, 2022 р., <https://surl.cc/dmpuje>).

Текст 2

Суржик: проблеми термінологічного визначення

Мовне явище, що одержало назву *суржик*, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну і соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики. Одинадцятитомний тлумачний словник української мови фіксує слово *суржик* у двох значеннях: «1. Суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т. ін.; борошно з такої суміші; 2. (перен., розм.) Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова» [Словник української мови 1978: 854]. Це

визначення перенесено і в новий «Великий тлумачний словник сучасної української мови» [Великий тлумачний словник 2006: 1416], де його лише доповнено прикладом *українсько-російський суржик*.

Таким чином, семантичне ядро слова *суржик* поєднує два елементи значення – змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного внаслідок змішування продукту.

Аналогічний мовленнєвий феномен відомий Білорусі, де суміш російської та білоруської мов зветься *трасянкою*. Назва має спільне з нашим суржиком джерело походження. У сільському господарстві так називають неякісний корм для великої рогатої худоби, в який до сіна додають («натрушують») соломку наприкінці зими, коли сіна не вистачає. Вторинне значення слова *трасянка* – «мовний продукт, що виник через механічне змішування в різних пропорціях елементів матерії і форми двох мов – російської й білоруської»... (Л. Масенко, з кн. «Суржик: між мовою і язиком», 2-е вид., 2019 р.).

Вправа 2. «Юний кореспондент»

**Тема: Пароніми. Запобігання помилок у вживанні паронімів.
Слово і контекст, залежність значень слова від контексту**

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте медіатекст «Скільки сміття продукує кожен українець (-ка) за рік» (інфографіку з діаграмою) за QR-кодом. Зробіть аналіз поданої в медіатексті інформації за такими критеріями: джерело, мета інформації, засоби впливу, достовірність даних, емоційність, цінності, висновок.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Доберіть із однокласником 3 пари паронімів, пов'язаних з екологічною тематикою, які можуть викликати плутанину (наприклад, ґрунтовий і ґрунтовний; насадження і засадження; екологічний і економічний). Усно обговоріть значення кожного слова в парах паронімів, використовуючи електронний тлумачний словник (Словник UA) та/або оцифрований словник паронімів

української мови (автори-упорядники: Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська).

Завдання 3 (текстова робота). *Рольова гра «Інтерв'ю з експертом»*. Напишіть у парі з однокласником текст короткого інтерв'ю (на основі 3–4 запитань) між журналістом та експертом з екології про важливість сортування відходів для якісного життя суспільства й сталого розвитку. Використайте дібрані пароніми у своїх запитаннях та відповідях. Після інтерв'ю коротко (1-2 речення) повідомте, яку нову інформацію отримав (-ла) та як її можна застосувати в житті.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Запропонуйте альтернативний заголовок до медіатексту, використовуючи не більше 5 слів, що відображають його зміст. Зробіть правописний коментар до вашого заголовка. На основі мінідослідження згрупуйте слова з поданого медіатексту за орфограмами, поділіться в класі відповідними узагальненнями.

Вправа 3. «Факти і судження»

Тема: Пароніми. Запобігання помилок у вживанні паронімів

Завдання 1 (текстова робота). Прочитайте поданий текст. Використовуючи сервіс WordArt, створіть хмару слів до ключових понять тексту, які характеризують екологічну проблему. Обговоріть у парі ці поняття.

Завдання 2 (робота з інформацією). Запишіть альтернативний заголовок для тексту вправи, щоб заголовок якнайкраще відображав зміст інформації. Накресліть під заголовком таблицю з двома колонками: «Факт» і «Судження». Запишіть у кожному колонку таблиці по два приклади з тексту. Зробіть коментар до таблиці.

Завдання 3 (комунікативна діяльність). Назвіть із однокласником 2 пари паронімів, пов'язаних з екологічною тематикою (наприклад, енергетичний і енергійний; природний і природжений), за потреби використовуйте оцифрований словник паронімів української мови (автори-упорядники:

Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська). Усно поясніть значення кожного слова в парах паронімів, наведіть власні приклади правильного їх слововживання в реченні, за потреби використайте електронний тлумачний словник (Словник UA).

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть у парі з однокласником, чи скрізь у тексті вправи дотримано мовних норм, поділіться в класі відповідними висновками.

Не тренд, а необхідність: чому важливо сортувати відходи

Щороку кожен українець генерує від 300 до 500 кілограмів сміття. Якщо говорити масштабніше та про усі відходи, то щорічно в Україні викидають близько 10 млн тонн сміття, з яких на переробку потрапляє лише 3-5%.

Більшість – на звалищах побутових відходів, яких в Україні близько 6 тисяч. Але це не все, адже є ще й несанкціоновані сміттєзвалища, на яких безконтрольно зберігаються найрізноманітніші відходи.

За різними даними лише пластик становить від 13% до 20% усього сміття за обсягом, а це близько 80 кг на рік з людини.

Достатньо буде сказати, що при тлінні поліетиленового пакету, у повітря виділяється понад 70 хімічних сполук, і, звісно, жодна з них не є корисною для нашого здоров'я.

Якщо говорити про звалища, то температура гниття подекуди там настільки висока, що це легко призводить до їх займання. А часто для того, щоб зменшити об'єми відходів – їх підпалюють свідомо.

Наслідки очевидні: токсичний дим, забруднення повітря та водного середовища, продукти гниття потрапляють у ґрунт і ґрунтові води, які в результаті є джерелом водопостачання для багатьох мешканців.

Зменшити негативний вплив сміття на навколишнє середовище, ґрунт, підземні та поверхневі води можна. Найперше, це сортувати відходи! За будь-яких умов у боротьбі зі сміттям вирішальну роль відіграє особисте ставлення кожного з нас до цієї проблеми. Тому що більшість відходів, які ми викидаємо в сміттєві контейнери може отримати друге життя.

Тож, сортування відходів, повторне використання, зменшення споживання ресурсів – те, що давно варто спробувати кожному, головне – почати (з вебпорталу Держекоінспекції України:

<https://sw.dei.gov.ua/post/ne-trend-a-neobkhdnist-chomu-vazhlivo-sortuvati-vidkhodi>).

Вправа 4. «Фразеологічний дивосвіт»

Тема: Уживання слів у фразеологізмах відповідно до їх стилістичного забарвлення

Завдання 1 (робота з інформацією в малих групах). Прочитайте інформацію в наведеному тексті. Зробіть коментар до заголовка через призму маніпулятивного впливу. Подумайте, у яких ситуаціях доречно вживати подані в тексті фразеологізми, чи підходять вони для офіційного виступу, дружньої бесіди, художнього тексту. Складіть із фразеологізмами таблицю (колонки: «Фразеологізм», «Значення», «Приклад ситуації»). Нехай один представник від кожної групи відзвітує перед класом про виконане завдання.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Запропонуйте фразеологізм, яким можна доповнити текст вправи. Коротко обміняйтеся думками про узагальнено-образне значення відповідного фразеологізму та ситуацію вживання. Обговоріть у групі роль фразеологізмів української мови для збереження культури народу.

Завдання 3 (текстова робота). Виберіть 3 фразеологізми з наведеного медіатексту і напишіть із ними коротку життєву історію. Усно відзвітуйте про виконане завдання перед класом.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Перегляньте ще раз наведений у вправі текст та визначте, чи скрізь у ньому дотримано мовних норм. Обговоріть свої висновки в класі.

Передали куті меду: святвечірні та різдвяні фразеологізми, які вас заворожать

Українська мова є справжньою скарбницею цікавих висловів та колоритних фраз. Їх ви можете вживати на всі випадки життя.

Вони при цьому значно прикрасять ваше мовлення. І на Різдво пропонуємо вам цікаві та колоритні святкові фразеологізми.

Що цікаво, окремі стійкі словосполуки можуть мати давнє коріння і навіть цікаві діалектні вкраплення. Так, популяризаторка мови Сєда Власова запропонувала кілька святвечірніх та різдвяних фразеологізмів, від яких ви будете у захваті.

- **Як порося на Різдво** – так кажуть про рум'яну людину;
  - **ні мед ні кутя** – коли говорять про кепський стан речей;
  - **не зійде сі (не зійдеться) Великдень із Різдвом** – кажуть про людей, яким складано порозумітися через різні погляди;
  - **передати куті меду** – перебільшувати;
  - **додати куті меду** – підбурювати когось;
  - **від куті до Різдва** – недовго;
  - **прийти на третій день по Різдві** – запізнитися
- (М. Волошин, сайт ПрАТ «Телерадіокомпанія "Люкс"», 24 Канал: https://24tv.ua/education/tsikavi-koloritni-davni-svyatvechirni-rizdvyani-frazeologizmi_n2459411).

Вправа 5. «Читаю – думаю – цікавлюся»

Тема: Практична риторика. Риторика як мистецтво, наука й навчальна дисципліна. Роль риторики в сучасному світі

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте інформацію в поданому тексті. Поміркуйте, що *прочитали*, що *думаєте* про текстовий контент, що вас *цікавить* (2-3 питання за тематикою тексту). Виберіть одне з п'яти ключових слів тексту: *оратор, красномовство, переконання, риторика, комунікація*. Поясніть свій вибір слова у форматі короткого виступу (3–4 речення), звертаючи увагу на його значення та важливість у суспільному житті.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Візьміть участь у дебатах на тему «*Роль риторики в сучасному світі*». Протягом 5-7 хвилин підготуйте аргумент (3–4 речення) на підтримку або спростування твердження: «*Риторика необхідна для успіху в будь-якій професії*».

Завдання 3 (текстова робота). Перегляньте ще раз поданий текст, прокоментуйте його прагматичний потенціал. Визначте в ньому риторичні прийоми, поясніть їх роль у тексті.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Протягом 3-5 хвилин перечитайте поданий текст і визначте

речення, у яких є порушення мовних норм. Усно запропонуйте відредагований варіант таких речень.

Чому риторика важлива

Риторика вивчає способи та методи мовлення, які найбільш ефективно доносять думку до слухачів і народжують бажання робити та діяти.

Це наука, а значить, за своїм визначенням не може бути некорисною, оскільки будь-яка наука спрямована на вироблення і систематизацію знань про дійсність. Отже, риторика займається тим самим «виробництвом» знань, а значить, є суспільно корисною справою. Інше питання, – кому потрібні ці знання?

Риторика – ораторське мистецтво

Перша відповідь, яка напрошується сама собою – риторика необхідна людям певних професій. Найперше тих, де цінується мовне мистецтво. Тобто педагогам, журналістам, адвокатам, психологам, працівникам торгівлі та багатьом іншим. Продовжувати цей список можна довго, але суть зводиться до одного: людина, що працює з людьми, як би це не було банально, повинна вміти з ними розмовляти – красиво, грамотно, захопливо.

Звичайно, скептики можуть заперечити, мовляв, навіщо пересічному зварнику або, наприклад, водієві трамвая ораторське мистецтво? У професійній діяльності представники багатьох професій можуть, звичайно, обійтися і без особливого красномовства, а от у повсякденному житті ораторські навички можуть виявитися вельми доречними.

Погодьтеся, практично будь-якій людині доводилося коли-небудь виступати публічно: перед однокурсниками, у великому залі для глядачів, зі шкільної сцени, в центрі офісної «курилки» або просто на задвірках найближчого двору перед однолітками ...

Та що там говорити, у будь-якій компанії завжди знаходиться умілець «травити байки», якого по праву вважають душею компанії за вміння красиво, захоплено, грамотно, артистично викладати свої думки. Таких людей поважають, вони свідомо користуються авторитетом у своєму колі. Отже, ті, у кого «підвішений язичок», найчастіше, стають улюбленцями суспільства! Мова йде не про «любителів побазікати», а про тих, хто дійсно робить це з розумом, втілюючи перед слухачами свій талант зі створення та виголошення розважальних промов, ритуальних, інформаційних тощо.

Навчання правильній розмові починається з самого дитинства, коли батьки, вихователі, оточення вчать дитину вимовляти слова, формувати пропозиції з них... Саме це навчання

вести бесіду в ранньому віці можна вважати початковим етапом риторики.

В одних ораторський дар – природний, іншим же доводиться подолати непростий шлях, перш ніж вони навчаться красномовству. І саме риторика покликана допомогти їм у цьому. Освоївши риторичні прийоми, людина може навчитися триматися впевнено перед публікою, говорити аргументовано і грамотно. Ці навички не тільки прикрашають імідж людини, але і підвищують її соціальний статус в очах інших людей. Красномовство вважається ознакою освіченості, інтелігентності в якійсь мірі (із сайту «UA Modna», https://uamodna.com/articles/chomu-rytoryka-vazhlyva/#google_vignette).

Вправа 6. «Від споживання до творення медіатексту»

Тема: Текст як одиниця спілкування. Етапи підготовки тексту виступу

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте інформацію в тексті. Визначте в ньому факти, перевірте їх достовірність. Поділіться думками, які навички, наведені в тексті, підходять до вашої майбутньої професії. Свою відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). На базі прочитаного тексту та інформації з інших джерел складіть у парі з однокласником свій рейтинг професій майбутнього у вигляді інфографіки, обговорюючи деталі рейтингу та розподіляючи роботу над інфографікою. Презентуйте рейтинг у класі та обґрунтуйте власне бачення перспективних професій.

Завдання 3 (текстова робота). Ще раз перегляньте текст, визначте в ньому найістотніші текстові ознаки. Назвіть два аргументи з тексту, які підкреслюють важливість вивчення штучного інтелекту та машинного навчання.

Складіть план інформаційного виступу (а потім напишіть і сам виступ) на одну з тем: *«Важливість інвестицій в освітню підготовку учнів до реалій майбутнього», «Перспективність машинного навчання з використанням штучного інтелекту»*. Відредагуйте написаний текст виступу. Вдома запишіть свій

виступ у відеоформаті, розмістіть відео на дошці Padlet, за покликанням учителя.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). На основі мінідослідження згрупуйте слова з поданого медіатексту за орфограмами у формі таблиці, поділіться в класі відповідними узагальненнями.

Зростання та занепад професій у 2025-2030 роках

Технологічний прогрес продовжує формувати ринок праці. За даними звіту «Майбутнє робочих місць, 2025» (Всесвітній економічний форум), найбільше зростання спостерігатиметься в професіях, пов'язаних із технологіями. Найшвидше зростатимуть:

1. Фахівці з великих даних (Big Data Specialists).
2. Інженери з фінансових технологій (FinTech Engineers).
3. Фахівці зі штучного інтелекту та машинного навчання (AI and Machine Learning Specialists).
4. Розробники програмного забезпечення та застосунків (Software and Application Developers).
5. Фахівці з інформаційної безпеки (Security Management Specialists).

Лідерами професій, які поступово втрачатимуть попит, стали:

1. Касири, оператори друку, працівники пошти.
2. Адміністративні асистенти.
3. Бухгалтери та працівники з введення даних.

Ці зміни відбуваються через автоматизацію, розвиток штучного інтелекту та цифровізацію. Звичайні рутинні завдання замінюються технологіями, а спеціалісти з високотехнологічних напрямків стають найбільш запитаними.

Окрім професій, важливим є розвиток навичок. Згідно зі звітом «Майбутнє робочих місць, 2025», 39% теперішніх умінь працівників зміняться або втратять актуальність до 2030 року. Серед ключових навичок, які цінуються роботодавцями, лідирують:

- аналітичне мислення;
- стійкість, гнучкість та адаптивність;
- лідерство та соціальний вплив.

За даними платформи Coursera, світовий інтерес до навчання Generative AI суттєво зріс. 3-поміж найпопулярніших тем – промпт-інжиніринг та стратегічне прийняття рішень у сфері штучного інтелекту... Опановуючи технології сьогодні, ви відкриваєте шлях до успішного майбутнього (за публікацією з освітнього порталу: <https://www.education.ua/blog/49207/>).

Вправа 7. «Мова і реклама»

Тема: Орфоепічна помилка. Орфоепічний словник

Завдання 1 (робота з інформацією). Виразно прочитайте текст, сформулюйте тему, мету, поданої в ньому інформації. Спробуйте спростувати тезу, що літера «Ї» з'явилася в українській абетці 1873 р.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Уявіть, що ваш однокласник стверджує, ніби правильна вимова слів не має значення в сучасному спілкуванні. Протягом 3-5 хвилин підготуйте коротку відповідь (3-4 речення зі словами: *грамотне мовлення, культура мовлення, успіх, довіра*), у якій ви маєте переконати його у важливості дотримання орфоепічних норм (з аргументами щодо іміджу, взаєморозуміння, поваги). Розіграйте відповідний діалог у парі.

Завдання 3 (текстова робота). Уявіть себе універсальним маркетологом, створіть текстову рекламу для літери «Ї», подайте її у формі інфографіки, використайте українську символіку. Влаштуйте в класі конкурс на кращу рекламу – презентуйте свою рекламу цієї літери, поясніть, чому вибрали саме такі елементи.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). На основі поданого тексту та електронної версії «Українського правопису» (<https://surl.cc/pbkeoc>) зробіть дослідження орфоепічних та орфографічних норм, пов'язаних із літерою «Ї». Для цього выпишіть із тексту всі слова з літерою «Ї», напишіть транскрипцію цих слів, за потреби використайте орфоепічний словник української мови (slovaronline.com). Потім за допомогою генеративного ШІ (наприклад, ChatGPT, Gemini або Claude) створіть таблицю (колонки: «Слово», «Транскрипція») для всіх виписаних слів. Порівняйте свою транскрипцію з транскрипцією ШІ. Поділіться в класі результатами дослідження. Зробіть висновок, чи всі випадки написання літери «Ї» представлені в аналізованому тексті, як літера «Ї» впливає на вимову.

Історія поневір'яння літери «ї»

За часи радянської влади мовознавство «вірило», що літера «ї» в українській абетці з'явилася лише 1873 року (принаймні, такі відомості подає «Українська радянська енциклопедія»). Заперечувати цю доктрину було безнадійною справою, яка могла спричинити проблеми в науковій кар'єрі. Тому українська мова стрімко втрачала розуміння винятковості та унікальності літери «ї», яка міститься лише в нашій абетці, а тому справляє вороже враження для російської мови й теорії про «адін народ».

Проте, якщо уважно розглядати пам'ятки української літератури, які були створені на території сучасної України, або написані мовою, яку мовознавці визнали за один із варіантів давньокиївської, староукраїнської мови, можна простежити існування знаку «и» та надрядкові позначення над ним (різні цяточки, риси, дужечки), то стає очевидним, що вже в «Ізборнику Святослава» (1073 року) маємо справу із графічним закріпленням звуку [йі].

Уже з тих часів можна знайти різноманітні варіації позначення звуку [йі]. Найчастіше це «и» та маленький надрядковий знак. Така літера є у княжій грамоті Мстислава XII століття, «Букварі» Івана Федорова. Проте вже у «Пересопницькому Євангелії» позначення цього звуку графічно наближається до звичного нам «ї». Так, у Григорія Сковороди можемо спостерегти послідовне систематичне вживання «ї».

У першій половині дев'ятнадцятого століття спостерігаємо велику кількість способів написання звуку [йі] – и, ии, ять, й. Навіть у другій половині дев'ятнадцятого століття українські друкарні не мають можливості друкувати цю літеру, тому спостерігаємо використання усіх можливих літер абеток різних мов, які мають у собі за основу «и» та будь-який надрядковий знак. Зображувалась літера «ї» і з допомогою літер «і» та «и». Це залежало від того правопису, якого дотримувався автор. Наприклад, у кулішівці на місці «ї» писали «и». Це спостерігаємо у творчості Панаси Мирного, Лесі України та ін. Емський указ не сприяв відлиттю друкарської літери «ї».

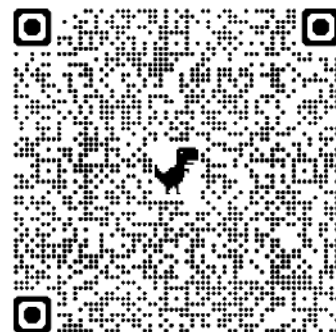
Лише у двадцятому столітті, після проведення декількох мовних реформ, українська абетка отримала єдино затверджений варіант графічного позначення звуку [йі].

Нині ця літера є символом унікальності української мови та символом опору безпам'ятству й чужій злій волі (за публікацією з вебпорталу «СловОпис»: <https://slovopys.kubg.edu.ua/istoriia-poneviriana-litery-i/>).

Вправа 8. «Діалектний детектив»

Тема: Орфоепічна норма

Завдання 1 (робота з інформацією). Ознайомтеся з «Фонокартою західнополіського говору та суміжжя» на сайті «Говіркове кучро» за QR-кодом, прокоментуйте інформативність карти. Знайдіть на цій карті с. Ужово Малоритського району Брестської області, відкрийте мітку на селі, проаналізуйте опис під відео (респондент, дослідник, рік). Перегляньте відеоінтерв'ю з респонденткою. Оцініть, чи достатньо інформації подано у відео, щоб зрозуміти його контекст (хто, що, де, коли, чому, якою мовою говорив?).

Завдання 2 (текстова робота). Коротко напишіть переказ відеозапису із с. Ужово, дотримуючись норм літературної мови. У переказі висловіть своє ставлення до трьох діалектних слів (фонетичних діалектизмів), які звучать у відео й відрізняються від орфоепічної норми.

Завдання 3 (комунікативна діяльність). Обговоріть із однокласниками співвідношення між фонетичними діалектами і орфоепічною нормою.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Зверніть увагу на вимову звуків у відеоролику. Дослідіть, чи скрізь у відеозаписі дотримано орфоепічних норм. Прокоментуйте, як мовлення характеризує респондентку.

Вправа 9. «У медіакафе»

Тема: Основні правила вимови голосних звуків

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте подані тексти (медіатекст і вірш «Крила»), перегляньте відеоролик військового. Поясніть, що об'єднує ці три матеріали. Дотримуючись орфоепічних норм, розкажіть, що символізують

«крила» у вірші Ліни Костенко. Як військовий інтерпретує «крила» в реаліях війни?

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Уявіть, що ви – журналіст. Напишіть для інтерв'ю з військовим, який на передовій зачитав вірш «Крила», три запитання, урахувавши «крила» як символ духовної сили. Розіграйте з однокласником на основі цих запитань інтерв'ю з військовим, дотримуючись правил вимови звуків. Узагальніть, яких правил вимови голосних ви дотримувалися.

Завдання 3 (текстова робота). Поясніть прагматичний потенціал наведеного медіатексту. Визначте, які художні засоби Л. Костенко використала в тексті «Крила» (епітети, метафори, порівняння та ін.), назвіть приклади таких засобів та поясніть їх роль у тексті. Обґрунтуйте естетичний потенціал тексту вірша.

На бажання, створіть короткий допис для соціальної мережі (2–3 речення) про наведене відео, використовуючи слова з емоційним забарвленням (*пронизливо, незламність, дух, крила, гордість*) і дотримуючись правил правопису. Поширте створений допис у соцмережі, наприклад у фейсбуку, під відеороликом військового, що є в цій вправі.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Зверніть увагу на вимову голосних звуків військовим у відеоролику. Прокоментуйте, як мовлення характеризує особистість військового.

Чи є в тексті вірша слова, у яких можливі випадки чергування голосних звуків при вимові? Наведіть приклади слів з таким чергуванням.

Дослідіть, чи скрізь у поданих текстах (медіатекст, вірш «Крила») дотримано мовних норм, як це характеризує авторів текстів. Поділіться в класі відповідними висновками.

Український військовий прочитав вірш Ліни Костенко і показав «крила» ЗСУ: зворушливе відео

Медіатекст

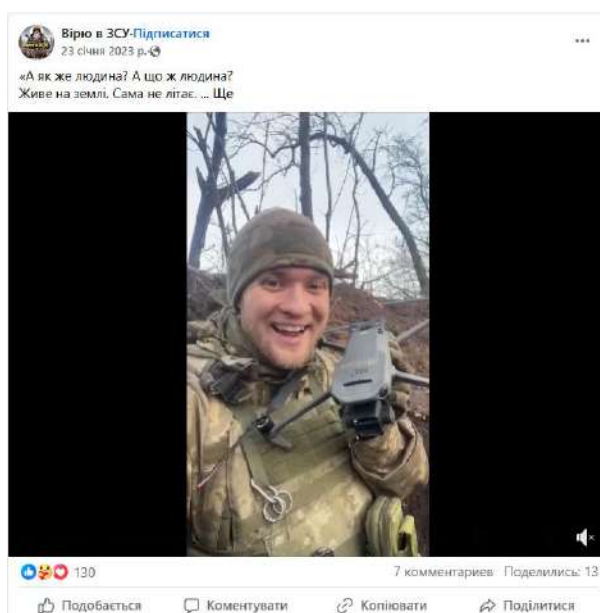
Український боєць на фронті зачитав вірш відомої української письменниці Ліни Костенко "Крила". Також військовий

показав, що допомагає знищувати окупантів на полі бою. Відео з'явилося на сторінці «Вірю в ЗСУ» у Facebook.

На ролик видно, що боєць, який зараз знаходиться на фронті, зачитав вірша Ліни Костенко. В кінці він показав свої «крила», які допомагають йому на полі бою проганяти російських окупантів з України... (Т. Самарук, <https://www.rbc.ua/rus/styler/ukrayinskiy-viyskoviy-zachitav-virsh-lini-1674475267.html>).

Крила

А й правда, крилатим ґрунту не треба.
Землі немає, то буде небо.
Немає поля, то буде воля.
Немає пари, то будуть хмари.
В цьому, напевно, правда пташина...
А як же людина? А що ж людина?
Живе на землі. Сама не літає.
А крила має. А крила має!
Вони, ті крила, не з пуху-пір"я,
А з правди, чесноти і довір"я.
У кого – з вірності у коханні.
У кого – з вічного поривання.
У кого – з щирості до роботи.
У кого – з щедрості на турботи.
У кого – з пісні, або з надії,
Або з поезії, або з мрії.
Людина нібито не літає...
А крила має. А крила має! (Ліна Костенко).

Відеоролик військового в соціальній мережі «Фейсбук»:
https://www.facebook.com/100086472205663/videos/860288435228027/?ref=embed_video&t=1

Вправа 10. «Суржик»

Тема: Орфограма. Орфографічна помилка. Орфографічний словник. Принципи української орфографії

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте виразно поданий текст. Поясніть, чи є в тексті факти. Поставте в класі три запитання за змістом цього тексту (обміняйтеся запитаннями – відповідями з однокласниками).

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Об'єднайтеся в пари. Один із вас диктує партнеру речення з тексту (останній абзац), дотримуючись правильної вимови слів, інтонації речень. Партнер записує продиктоване, керуючись принципами української орфографії. Після цього разом перевірте правильність написаного, обговоріть орфограми в словах та можливі орфографічні (і пунктуаційні) помилки.

Завдання 3 (текстова робота). Напишіть есе (5-6 речень) «*Мое ставлення до суржику в українській мові*» із дотриманням орфографічних норм, у разі потреби використайте орфографічний словник.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Використовуючи сервіс Word Art, згенеруйте хмару слів (7-10) із тексту на одну орфограму. Поясніть особливості написання цих слів, послуговуючись орфографічними правилами.

Дослідіть, чи скрізь у поданому тексті дотримано мовних норм, поділіться в класі відповідними висновками.

Що таке суржик?

Тлумачний словник української мови подає першим значенням слова «суржик» суміш жита й пшениці «й усякої пашниці», жита й ячменю, ячменю й вівса. Але нам, напевно, більше знайоме друге, похідне значення – суміш української та російської мов. Як і чому він з'явився?

Мова – наче живий організм, який безперервно розвивається. Якісь пласти «відмирають», інші народжуються, з'являються історизми, архаїзми та неологізми, мова саморегулюється, щоб забезпечувати потреби суспільства у спілкуванні.

Імперська політика русифікації тривалий час загрожувала і продовжує загрожувати чистоті української мови. Насильне

нав'язування російської та систематичне придушення української мови породило таке явище, як суржик.

Можна сказати, що це був компроміс, необхідний для виживання населення, народу, хоч якоїсь культури: самобутня і прекрасна українська мова маскувалася, перефарбовуючись в брудні кольори «велікава і магучіва». Коли кар'єра, освіта, а то й просто життя залежать від національної належності та мови спілкування, з'являється суміш панівної та пригнічуваної мов – суржик.

Пам'ятайте, що Україна має не просто радянське, а імперське минуле, якого не позбутися за один день і, як показало життя, навіть за тридцять років. Ми мали справу з маніпуляцією образів меншого і старшого брата, одного – шароварника, іншого – інтелігента та визволителя Європи, а також з антиукраїнською пропагандою ще задовго до того, як це стало мейнстрімом у сучасній росії. Мусимо зараз розбиратися з наслідками такого минулого, і кожному до снаги зробити це хоча би на мовному рівні, намагаючись очистити свою мову від суржику (*Ольга Мітроніна, <https://www.superprof.com.ua/blog/antysurzhyk-za-chystu-movu/>*).

Вправа 11. «Кіно і мова»

**Тема: Чергування приголосних звуків в українській мові.
Зміни приголосних при збігові їх у процесі словотворення**

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте подану в медіатексті інформацію, визначте її мету. З'ясуйте, де в медіатексті факти, а де судження.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у класі, який фільм, із названих у тексті, ви б хотіли (чи не хртіли) переглянути та чому.

Завдання 3 (текстова робота). Визначте й прокоментуйте особливості форми та змісту поданого тексту (мовно-стильові, жанрові, естетичні, прагматичні, культурні). Підготуйте інфографіку чи колаж до згаданого в тексті фільму «*Мавка. Лісова пісня*», який відображає українську культуру. Поясніть, чому ви використали відповідні елементи.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть у групі, чи скрізь у тексті дотримано мовних норм, поділіться в класі відповідними висновками.

Знайдіть у наведеному тексті слова, у яких можуть відбуватися чергування голосних, приголосних звуків, а також зміни приголосних при збігові їх у процесі словотворення. Дозаповніть подану нижче таблицю на основі прикладів із тексту «Українські фільми для дітей і підлітків». Нехай один представник від групи відзвітує перед класом про виконане завдання.

Чергування приголосних, зміни при збігові їх у процесі словотворення, чергування голосних

Чергування приголосних, зміни при збігові їх у процесі словотворення	Чергування голосних звуків
х - ш: дух - душа	е - і : двері - одвірок
г → -ж- + -н-: перемога - переможний	о-і: рід - родина
к- + -ськ- → -цьк-: Кожум'яка - кожум'яцький	і - о: вечір - вечора

Українські фільми для дітей і підлітків

Дитячі фільми відкривають двері до унікального світу фантазії та пригод. Вони не лише розважають, а й вчать, надихають та спонукають до розмови після перегляду. Пошук пригод, відкриття світу та власних можливостей – ось що чекає на всю родину у світі українських фільмів для дітей і підлітків.

«Мавка. Лісова пісня» (2023)

Відкриваємо разом двері у вир Пралісу, де міфічні істоти та звірі з Червоної книги України живуть у гармонії з природою. Мавка, душа лісу, пробуджує його весняним співом. Одного разу вона закохується в Лукаша, але їхнє кохання стає під загрозою через підступні плани лиходійки Килини.

«Микита Кожум'яка» (2016)

Дитячий фільм, у якому головний герой звершить подвиг, врятує не лише людей, а й весь світ магії від зловісної відьми та здолає величного Дракона. Його відвага та сила стануть вирішальними в боротьбі зі злом, а його розум та наполегливість допоможуть подолати будь-які перешкоди на шляху до перемоги.

«Сторожова застава» (2017)

Цікавий український фільм для підлітків на вечір! У пригодах підлітка Вітька, який натрапляє на таємничий портал, що переносить його на ціле тисячоліття назад у часі, відкривається світ загадок та небезпек. Разом з Олешком Поповичем, Добринею Микитовичем і Іллею Муромцем він змушений не лише протистояти ворогам, а й пройти складні випробування, щоб перемогти чорну магію, що загрожує не лише йому, а й усьому світу.

«Пригоди S Миколая» (2018)

Легка комедія для дітей та всієї родини про пригоди дружокласника і його сестри-підлітка в Карпатах.

«Фокстер & Макс» (2019)

Якщо ви шукаєте українські фільми для підлітків, то цей вам точно сподобається. 12-річний Макс, вирішивши втекти з дому, під мостом знаходить балончик із якоюсь незвичайною фарбою. За допомогою нього він починає малювати на стінах графіті собаки. І раптом відбувається диво – собака оживає, перетворюючись на потужного робота з надзвичайними можливостями! (Із сайту GoITeens: <https://goiteens.com/blog/ukr-filmy-dla-ditey/>).

Вправа 12. «Запозичення»

Тема: Написання слів іншомовного походження. Правило «дев'ятки»

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте інформацію в поданому тексті. Сформулюйте мету автора. Назвіть з тексту сленгові слова іншомовного походження й поясніть їх значення.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у парах, чи завжди необхідно замінювати в мовленні, в авторських текстах іншомовні запозичення українськими відповідниками, чи є випадки, коли іншомовні слова є виправданими.

Завдання 3 (текстова робота). Перегляньте продовження тексту Михайла Свистуна за QR-кодом, зверніть увагу на зібрані автором англіцизми та їх українські відповідники. Створіть за темою тексту інфографіку чи комікс, використовуючи окремі з цих іншомовних слів і їх відповідники.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть, чи скрізь у поданому тексті дотримано мовних норм, чи є в ньому іншомовні слова, які пишуться за правилом «дев'ятки», поділіться в класі відповідними висновками.

Створіть хмару іншомовних слів (8-10), які вживаєте в щоденному спілкуванні й правопис яких відповідає правилу «дев'ятки». Покажіть створену хмару слів класу, зробіть до неї правописний коментар.

Чи знаєте ви українські відповідники модних англіцизмів?

Вас теж дратує засилля іншомовних слів в українській мові? Але одна справа – бути на одній хвилі з підлітками і знати, чий то «краш» так «крінжово» запросив на «дейт» вашу доньку. І зовсім інша – зловживати іншомовними словами на уроках...

Немає жодної мови, яка не мала б у собі запозичень. Іншомовні слова привносять нові смисли, допомагають передати тонкі відтінки мови. Але мова, яка містить аж надто багато таких запозичень, перетворюється на суржиковий покруч. Нові слова у різних мовах світу з'являються постійно. Згідно з The Global Language Monitor в англійській мові нові слова з'являються кожні 98 хвилин. А це майже 15 нових слів щодня. Геть не всі приживаються, але якась частина залишається. Цей процес свідчить про «живість» мови та її безперервний розвиток. Те саме стосується й української мови. Нові поняття з'являються увесь час. Якщо для їх позначення ми обмежимося запозиченнями і не будемо творити нових слів – ризикуємо втратити нашу мову. Погоджуюсь: новоутворені слова на початку звучать трохи незвично. Але з часом вони стануть невіддільною частиною української мови. Так вже сталося зі словами, які виградали до нас: «соняшник», «літак», «звіт», «відсоток», «годинник». Зараз ці слова вже нікому не ріжуть вухо (М. Свистун, <https://osvitoria.media/experience/chy-znayete-vy-ukrayinski-vidpovidnyky-modnyh-anglitsyzmiv/>).

Вправа 13. «Мовне співзвуччя»

Тема: Розрізнення прислівників і співзвучних сполук

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте інформацію в тексті. Визначте її мету (інформувати, переконати, розважити, вплинути), які цінності вона передає. З'ясуйте й прокоментуйте маніпуляційні ознаки в заголовку.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у парі важливість збереження українських народних назв місяців. Коротко й аргументовано поясніть, чи важливо зберігати ці назви як частину культурної спадщини народу.

Завдання 3 (текстова робота). Використовуючи прислівники і співзвучні сполуки (*спочатку – з початку, утім – у тім, теж – те ж, вранці – в ранці, по-нашому – по нашому, по-іншому – по іншому, по-новому – по новому*), напишіть альтернативний вступ до наведеного тексту (4-5 речень), який би зацікавив читача. Поясніть, як ви розрізняєте прислівники і співзвучні сполуки.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть, чи скрізь у тексті дотримано мовних норм, поділіться в класі відповідними висновками.

Складіть невелику таблицю «5 прислівників і співзвучних сполук», де вкажіть їх основні ознаки та напишіть власні речення з відповідними прикладами слів, ураховуючи правила написання.

№	Прислівники	Співзвучні сполуки
1.		

Чому українські місяці так називаються: деякі значення вас здивують

В українській мові кожен місяць року має унікальну назву і легко запам'ятовується. З давніх часів українці пов'язували назви місяців із погодними явищами та господарською діяльністю відповідно до пори року. Схожі слова є і в інших слов'янських мовах....

Січень

Назву першого місяця року пов'язують зі словом «січа», що означає розчищену від дерев ділянку лісу, найчастіше – для лісозаготівлі. У цей період наші предки займалися підсіканням дерев перед весняним викорчовуванням, що підвищувало

врожайність земель. Схожі назви у першого місяця є в інших слов'янських мовах.

Існує й народне тлумачення того, чому січень так називається – начебто в цьому місяці обличчя січуть морози та вітри. Однак це тлумачення не має таких переконливих доказів, як версія про заготівлю лісу.

Інші українські назви місяця: просинець, прозимець, студень, вогневик.

Лютий

Найкоротший місяць року має значення «суворий», «жорстокий», «злий». Така назва відображає характерні для кінця зими морози та хуртовини. У давні часи частіше лютим або лютнем називали нинішній січень.

Інші українські назви місяця: сніговій, казибрід, сніжень, бокогрій, межень, палютій.

Березень

Існує кілька версій, чому березень так називається. Найочевидніша – місяць названо на честь берези, яка зацвітає і виділяє сік на початку весни. За іншою теорією місяць отримав назву на честь березозолу – промислу спалювання берези для отримання золи, з якої виготовляють скло.

У давні часи березнем називали другий місяць весни, тобто нинішній квітень. А перший весняний місяць називався «mareць», що походить від імені бога рослинності та родючості Марса. Саме цю назву можна зустріти в українській літературі до 18 століття.

Інші українські назви місяця: сухий, mareць, соковик, крапельник, весняний, зимобор.

Квітень

У давні часи другий весняний місяць українці називали «березень». Нинішня назва стала масовою приблизно у 18-19 столітті. Слово «квітень» пов'язане з появою перших весняних квітів і зацвітанням дерев.

Інші українські назви місяця: березень, цвітень, красенець, снігогін, капельник, сочень... (К. Пулатова, <https://www.unian.ua/curiosities/pochemu-mesyacy-tak-nazyvayutsya-v-ukrainskom-yazyke-12633963.html>).

Про українські назви інших місяців ви можете дізнатися в продовженні поданого тексту за пропонуванним QR-кодом.

Вправа 14. «Великодні традиції»

Тема: Складні випадки відмінювання іменників

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте подану в тексті інформацію. Яка її мета (інформувати, переконати, розважити, вплинути)? Назвіть дії від підготовки до святкування Великодня в тому порядку, який зафіксовано в тексті. Які цінності передає авторка, чому це важливо в наш час?

Завдання 2 (комунікативна діяльність).

Обміняйтеся з однокласником розповідями про традиції святкування Великодня у вашій сім'ї і чому вони важливі для вас. Використайте в розповіді подані іменники, уживаючи їх у потрібній відмінковій формі: *Великдень, крашанки, сім'я, кошеня, вікна, свічки, іскри, паски, пиріг, радість.*

Ознайомтеся з деякими європейськими традиціями Великодня за QR-кодом. Що з них ви хотіли б перейняти?

Завдання 3 (текстова робота). Визначте вид наведеного нижче тексту (множинний, перерваний, змішаний, фрагментарний, структурований, неструктурований). Поясніть, який зміст домінує в ньому – культурний, соціальний, особистісний.

На основі поданого нижче тексту створіть ментальну карту (на аркуші паперу або в цифровому форматі). Розмістіть у центрі головну ідею («Традиції Великодня»). Від неї проведіть гілки з ключовими традиціями: прибирання, великодні страви, ритуали привітання, побажання. Додайте відповідні образи, символи, що допоможуть «оживити» інформацію. Для кого корисною буде така карта і чому?

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть, чи скрізь у тексті дотримано мовних норм, поділіться в класі своїми редакторськими коментарями, висновками.

Виберіть із тексту 5 іменників, які можуть викликати труднощі у відмінюванні. Для кожного з цих іменників запишіть усі відмінкові форми в однині та множині. Поясніть правописні особливості записаних відмінкових форм.

Як в минулому столітті у Шацьку святкували Великдень

Великдень – особливе свято, одне з найголовніших для християн усього світу, при відзначенні якого є певні традиції. Особливу роль відіграє підготовчий період, коли треба поприбирати в оселі, на подвір'ї.

Колись хати мазали, тобто білили, бо не було ні дерев'яної ошалівки, ні «шуби», ні сайдингу чи пластику. І населені пункти перед Великоднем радували око не тільки квітучими садками, молодю ясно-зеленою травою і листям (якщо Пасха не була дуже ранньою), а й білими хатами.

Як і тепер, колись ретельно прибирали, як кажуть старші люди Шацького району, «вчищелося». Під цим словом слід розуміти всі дії, спрямовані на досягнення чистоти: миття, прання, вибілювання, мазання хати знадвору і всередині. Дуже забруднені закутки чи закіптюжений від тривалого користування на плиті і в печі посуд (каструлі, чигуни) навіть шкребталися. Хімічних засобів для наведення порядку тоді ще, звісно, не було, тому використовували попіл, пісок, харчову соду, сіль.

Непотріб здавали людям, які їздили возом і збирали вживані речі: старий одяг, діряві чигуни, каструлі... Цих людей називали «вонучниками» (від діалектного слова «вонУча» або «онУча», тобто ганчірка). Натомість можна було придбати, наприклад, новий глиняний глечик (гладишку), макітру, вазон для квітів...

Великодні яйця фарбували у відварі з кожушків цибулі (його називали «цибульник»), рідше у відварі з буряка, щоб отримати росоловий колір. А для того щоб великодні яйця були жовтого кольору, навіть збирали облетілі пелюстки квіток дрібного латаття. Пофарбовані яйця зберігали в кошику з лози. Пофарбувати треба було чимало яєць, бо існувала традиція, коли по хатах на другий день Великодня ходили малі діти, щоб отримати волочевне (в іншому варіанті вимови – волочевне).

На перший день Пасхи не ходили в гості навіть до близьких родичів, кумів, друзів, знайомих. А другого дня діти ходили по хатах (не тільки до своїх хресних батьків) і вітали господарів звичними словами «Христос Воскрес!», на що отримували відповідь «Воістину Воскрес!» і фарбовані великодні яйця. Зараз ця

традиція фактично зникла, а донедавна побутувала у досить розширеній формі...

Перед Великоднем старалися купити новий одяг та взуття, щоб на свято одягнутися і взутися у нове. До Великодня цей одяг і взуття, придбані заздалегідь, не використовувалися жодного разу.

... Перед тим як розчиняти опару на тісто для паски, обов'язково молилися. Паски пекли у печі на бляхах як білий здобний хліб, зверху помазаний яєчним жовтком. Під час випікання пасок намагалися не сідати, щоб паски вдалися. У хаті в цей час повинно бути максимально тихо.

Снідати сідали рано. Найперше куштували свячені паску і яйця, причому одне яйце розподіляли по шматочку між всіма хатніми, а далі вже можна було їсти кожному ціле яйце. При цьому звично промовляли «Христос Воскрес!» – «Воістину Воскрес!». Від господаря хати звучало побажання «Дай, Боже, в доброму здоров'ї другії Паски дуждати!». Під час сніданку цокалися, щоб дізнатись, чие яйце міцніше (*М. Цюн'ях, <https://shatsk.rayon.in.ua/topics/386146-iak-v-minulomu-stolitti-u-shatsku-sviatkuvali-velikden>*).

Вправа 15. «Соціальні мережі»

Тема: Закінчення іменників І відміни в орудному відмінку

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте виразно текст. Доберіть до нього заголовки. Розкрийте авторський задум. Які слова є ключовими для його вираження? Поясніть, чому подана в тексті інформація важлива для сучасної людини.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у парах, як ви використовуєте соціальні мережі для спілкування та самовираження.

Завдання 3 (текстова робота). Створіть невеликий змішаний текст (прозовий фрагмент, малюнки/ графічні зображення та ін.), наприклад у вигляді інфографіки чи коміксу, про роль соціальних мереж у сучасному світі. Використайте у своєму тексті 3 іменники І відміни (твердої□, м'якої□, мішаної□ груп) у формі орудного відмінка, поясніть особливості закінчень таких іменників у цьому відмінку.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). На основі спостереження визначте, які закінчення в орудному

відмінку іменників I відміни наявні в поданому тексті, поясніть особливості правопису цих закінчень.

Дослідіть, чи скрізь у поданому тексті дотримано мовних норм, поділіться в класі відповідними висновками, коментарями.

Значення соціальних мереж у комунікації та обміні інформацією надзвичайно велике. Вони забезпечують нам легкий доступ до спілкування з людьми з усього світу, незалежно від відстаней та географічного положення. Завдяки соціальним мережам, ми можемо вести бесіди, спілкуватися у групах та спільнотах, обмінюватися думками, ідеями та досвідом. До основних переваг соцмереж належать:

1. Зближення людей та збільшення можливостей для спілкування.

Соціальні мережі дозволяють нам легко підтримувати зв'язок зі старими друзями та знайомитися з новими людьми з усього світу. Ми можемо обмінюватися повідомленнями, фотографіями, відео чи аудіозаписами в режимі реального часу, що дозволяє нам відчувати зв'язок навіть на великій відстані.

2. Поширення ідеї та активізація громадської думки.

Соціальні мережі стали потужною платформою для висловлення своїх думок, ідеї та переконань. Вони дозволяють швидко та легко поширювати інформацію серед широкої аудиторії. Соціальні мережі також сприяють активізації громадської думки, створенню обговорень та формуванню позицій щодо важливих суспільних питань.

3. Простір для творчості та самовираження.

Соціальні мережі надають платформу для виявлення творчих здібностей та самовираження. Ми можемо ділитися своїми творами, такими як фотографії, малюнки, музика, вірші та інше. Це стимулює розвиток талантів та дозволяє нам знайти спільну мову з іншими творчими людьми, що сприяє натхненню та взаємному зростанню...

Разом з беззаперечними перевагами, соціальні мережі також мають і недоліки, до яких належать:

1. Приватність та безпека інформації.

Зростання використання соціальних мереж призводить до збільшення обсягу особистої інформації, якою ми ділимося онлайн. Це ставить під загрозу нашу приватність та безпеку. Зловмисники можуть використовувати нашу інформацію для крадіжок, шахрайства або навіть кібершантажу. Для забезпечення безпеки,

ми повинні бути обережними та розуміти, яку інформацію ми розкриваємо і перед ким.

2. Залежність від соціальних мереж та їх вплив на психологічне благополуччя.

Використання соціальних мереж призводить до залежності та втрати продуктивного часу. Люди можуть проводити безліч годин в соціальних мережах, втрачаючи час, який можна було б витратити на більш цінні речі. Крім того, надмірне використання соціальних мереж може мати негативний вплив на психічне здоров'я, спричиняючи почуття самотності, незадоволеності та зниження самооцінки.

3. Фільтрування інформації та поширення фейкових новин.

Соціальні мережі стикаються з проблемою фільтрування інформації, оскільки алгоритми показу контенту відповідають нашим інтересам та попередній взаємодії. Це може призводити до формування фільтрованих "бульбашок", в яких ми отримуємо обмежену кількість різноманіття поглядів і точок зору. Крім того, соціальні мережі можуть стати поширювачами фейкових новин та дезінформації, оскільки інформація швидко поширюється через спільноти та шарінг користувачів. Це може сприяти появі недостовірних даних, сплутаних фактів та маніпуляційної інформації, що може вплинути на громадську думку та прийняття рішень.

Враховуючи ці виклики та проблеми соціальних мереж, важливо бути обережними та критичними споживачами інформації... (Б. Вальковський, <https://inproject.org/vplyv-soczialnuh-merezh-na-suspilstvo-i-biznes/>).

Вправа 16. «Правда чи міф?»

Тема: Рід іменників

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте подану в тексті інформацію. Зробіть аналіз медіатексту за критеріями: автор, мета, засоби впливу, достовірність інформації, емоційність, цінності, висновок.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у групі, що ви відчули після ознайомлення з інформацією, поданою в тексті, чи вірите ви в існування прокляття підземель Замкової гори, чому люди бояться відвідувати ці місця.

Завдання 3 (текстова робота). Визначте роль іменників у поданому тексті. Виберіть із нього 7-9 ключових іменників, які найкраще передають зміст тексту, оформіть їх у вигляді хмари

слів, доповніть хмару іншими словами, щоб унаочнити тему «Рід іменників». Поясніть особливості роду іменників в українській мові, використовуючи для прикладу створену хмару слів.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм).
Оцініть текст з погляду дотримання в ньому мовних норм.

Складіть таблицю, у якій будуть представлені різні випадки роду іменників. Додайте в складену таблицю приклади з поданого тексту, а також такі слова: *аерозоль, біль, висип, перекис, нежить, шампунь, толь, степінь, торнадо, сулугуні, НБУ, СНД; ескімо, Тбілісі, НАТО, НЛО, таксі, кашпо, бюро, журі, шосе; заповоч, Ай-Петрі, ООН, СБУ, мігрень, нехвороц, путь, фланель, шагрень; староста, сирота, забіяка, нероба, невдаха*. Поясніть, які чинники впливають на визначення роду іменників.

Житомирські підземелля: правда чи міф?

Історія Житомира є дуже містичною й захоплюючою. І це не лише в силу великого віку нашого міста, але й через незвіданість його минулого. Багато досі незрозумілих фактів є в біографії кожного міста, та таємнича сторона наших земель, напевно, є найменш досліджуваною, що в свою чергу посіяло безліч міфів та легенд. Однією з таких нерозвіданих загадок є Замкова гора, а якщо бути точним, то підземелля, які беруть свій початок саме тут. Про підземні ходи в старій частині міста, напевно, знає кожен житомирський мешканець, але не кожен наважиться туди зазирнути, адже їх згубний характер відлякує. І, навіть, подекуди прокляття цих підземель...

Правда це чи ні, нікому не відомо. Та якщо звернутись до історії підземель, можна знайти не лише легенди, але й достовірні факти полишених тут життів усіх, хто наважиться хоч трохи спростувати ці легенди. Цікаво чи дійсно існує прокляття, а, може, хтось старанно охороняє істинність того, що там знаходиться?

Житомирські підземелля – унікальні, невивчені сторінки історії. Вони були складовою частиною замку-фортеці (з сайту *МоеМісто. ua*: <https://moemisto.ua/zt/blog/proklyattya-zhitomirskih-pidzemel-193.html>).

На бажання, перегляньте за QR-кодом детальнішу інформацію про житомирські підземелля та Замкову гору.

Вправа 17. «Безпека в інтернеті»

Тема: Закінчення іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте виразно поданий текст. На основі його інформації оформіть основні ризики та небезпеки медіапростору у вигляді інфографіки. Усно поясніть їх своїми словами та наведіть можливі приклади.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Уявіть, що ви берете участь у дискусії на тему «Соціальні мережі й учнівська молодь». Обговоріть із однокласниками проблему медіабезпеки, а також те, як соціальні мережі можуть бути використані для розвитку творчих здібностей і самовираження.

Завдання 3 (текстова робота). Визначте основну думку тексту. Які ключові слова та фрази допомагають її розкрити? З'ясуйте тип мовлення і стиль поданого тексту. Обґрунтуйте свою відповідь.

Назвіть із тексту іменники чоловічого роду II відміни, ужиті в родовому відмінку однини, поясніть відмінкові закінчення в них.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Заповніть таблицю прикладами слів із поданого тексту. Для цього поставте підкреслені іменники чоловічого роду II відміни у формі родового відмінка однини. Зробіть правописний коментар до таблиці.

Закінчення іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку

Закінчення -а, -я в родовому відмінку чоловічого роду II відміни	Закінчення -у, -ю в родовому відмінку чоловічого роду II відміни

Безпека в медіапросторі: розповідь про основні правила безпеки при користуванні інтернетом і соціальними мережами

Медіаграмотність для дітей – ось запорука безпечного й ефективного користування **інтернетом**. Розмовляйте щиро з сином чи донькою, заохочуйте їх розвивати навички, які

забезпечать позитивний **досвід** взаємодії в інтернеті й захистять від потенційних небезпек.

Розкажіть дітям про 7 основних правил, що допоможуть їм насолоджуватися всіма перевагами цифрового світу без ризиків.

1. Особисту інформацію потрібно зберігати в таємниці. Навчаючи дітей медіаграмотності, наголошуйте на тому, що необхідно уникати розголошення імені, домашньої адреси, телефону, інформації про школу тощо. Поясніть, що це може бути використано зловмисниками.

2. Обережність у соціальних мережах має значення. Розповідайте дітям, що приймати запити на дружбу від незнайомих небезпечно. Медіаграмотність ґрунтується на усвідомленні того, що не всі користувачі мережі можуть бути тими, за кого себе видають.

3. **Паролі** мають бути надійними. Навчіть дітей створювати паролі й не ділитися ними з іншими. Комбінація цифр і букв повинна бути унікальною для кожного облікового запису.

4. **Фейки** необхідно відділяти від правди. Медіаграмотність для дітей – це також здатність розпізнавати маніпулятивну або фейкову інформацію в мережі, ретельно перевіряти джерела перед ретвітом або **репостом**.

5. Моніторинг часу в мережі для збереження балансу. Обмежте час, який ваші діти проводять в інтернеті, і встановіть правила користування **гаджетами**. Постійний **контроль** допоможе уникнути залежності.

6. Висловлювати незгоду потрібно сміливо. Діти повинні розуміти, що вони мають право відмовитися від неприйнятних **запитів**, повідомити вас або **вчителів** про будь-яку небезпечну ситуацію в мережі.

7. Дотримуватися ввічливості при онлайн-грі. Медіаграмотність не обмежується інтернет-серфінгом чи спілкуванням у соцмережах. Юним геймерам варто також розуміти, що не всі гравці можуть бути чесними. Навчіть їх не ділитися особистою інформацією та не ображати інших користувачів онлайн-ігор... (із сайту «Optima Academy»: <https://optima.study/blog/bezpeka-v-mediaprostori-rozpovid-pro-osnovni-pravyla-bezpeky-pry-korystuvanni-internetom-i-sotsial-nymy-merezhamy>).

Вправа 18. «Критичне мислення»

Тема: Закінчення іменників III відміни в орудному відмінку

Завдання 1 (робота з інформацією). Виразно прочитайте медіатекст. Визначте навички, необхідні для розвитку

критичного мислення, про які йдеться в медіатексті. Висловіть своє ставлення до змісту виділеного абзацу.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у групах, чому розвиток критичного мислення є важливим у сучасному світі. Наведіть приклади ситуацій (з досвіду, життя), у яких критичне мислення допомогло б прийняти правильне рішення.

Завдання 3 (текстова робота). Визначте основну думку поданого тексту. Поділіть його на логічні частини. Простежте, як розвивається думка – від загального до конкретного чи навпаки. Які мовні засоби використано для її вираження?

Пригадайте, які іменники належать до III відміни. Спробуйте пояснити значення кожного іменника III відміни з поданого тексту без слів («пантоміма»), щоб однокласники зрозуміли, про яке слово йдеться.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм).

З'ясуйте, яке закінчення в орудному відмінку матимуть іменники III відміни, ужиті в поданому тексті. За потреби, відмінкові словоформи можна переглянути на порталі «Словник.уа» (<https://slovnyk.ua/index.php>). Поясніть, коли подовження приголосного звука в орудному відмінку іменників III відміни передається на письмі як подвоєння букв, наведіть приклад відповідного іменника з поданого тексту.

Дослідіть, чи скрізь у тексті дотримано мовних норм, поділіться в класі відповідними висновками.

Поради з розвитку критичного мислення

Розвиток критичного мислення є особливо актуальним для життя в світі інтенсивних соціальних змін, коли потрібне постійне пристосування до нових обставин, розв'язання проблем, значну частину яких неможливо передбачити. Критично мислять ті, хто володіють інформацією і здатні її аналізувати, роблять власний вибір та обґрунтовують погляди. Далі ми поговоримо про те, що саме допоможе вам розвинути критичне мислення.

Спостерігайте за своїм мисленням. Як воно формується. Як Ви робите висновки. Чому Ви так вважаєте або відчуваєте. Яким чином почуття впливають на Ваші думки та навпаки.

Тренуйте пам'ять. Спочатку буде важко стежити за мисленням. Проте можна зробити це наприкінці дня, аналізуючи обмірковане, сказане та зроблене. Для цього вам знадобиться гарна пам'ять.

Піддавайте сумніву та перевіряйте судження. Вимагайте аргументації від себе та інших. Перевіряйте факти. Не підганяйте факти під висновок або судження. Чиніть навпаки. Це не означає, що Ви маєте відмовитися від інтуїції. Якщо навіть відчуваєте, що висновок правильний за можливості перевіряйте його.

Прагніть чіткості. Ставте собі за мету – чітко висловлювати думки. Уникайте складних формулювань і псевдонаукової термінології.

Розвивайте творчість. Важливо не тільки мати здібність творити щось нове, але й уміння подивитись на судження, проблему та вирішення завдання з різних боків. Формуючи декілька варіантів вирішення проблеми, ви також тренуєте критичне мислення.

Структуруйте процес прийняття рішень згідно з такими етапами: збір даних, аналіз даних, прийняття рішення, визначення ефективності прийнятого рішення. Ефективне рішення – правильно докладене зусилля в потрібному місці у потрібний час.

Пам'ятайте, людина – не комп'ютер, вона може помилятись. Дозвольте це собі та іншим. Визнавайте свої помилки, але не звинувачуйте себе за них.

І наостанок, пам'ятайте, що розвиток критичного мислення неможливий без прагнень до творчого пошуку та жадоби до знань (з e-платформи U-Report: <https://ukraine.ureport.in/story/210/>).

Вправа 19. «Від конфлікту до "Я-твердження"»

Тема: Аргументи й докази. Полемічні прийоми

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте поданий текст. Визначте основну проблему, яку автор розглядає в тексті. Розкажіть, у чому полягає техніка «Я-твердження» та які її основні етапи.

Завдання 2 (текстова робота). Поставте до змісту і форми тексту 3-4 запитання, на які можна знайти відповідь у ньому.

Перегляньте ще раз поданий текст, на основі нього складіть 3 поради, як ефективно розв'язати проблему суперечки, конфлікту.

Завдання 3 (комунікативна діяльність). Ознайомтеся з поданою ситуацією.

Конфліктна ситуація: у класі є неспортивний учень, над яким однокласники жартують, глузують, провокують його на сварку та бійку. Натомість цей учень не бажає розвивати конфлікт, намагається уникати нападів однокласників. У нього є кілька однодумців, яких лідер класу також піддає цькуванню.

Проведіть рольову гру (групова робота), у якій один учень виступає в ролі медіатора, а інші – у ролі учасників шкільного конфлікту. Розподіліть ролі, складіть сценарій із репліками (продумайте етапи «встановлення правил» і «ведення переговорів»).

У грі **медіатор** займає нейтральну позицію, лише пояснює правила, спрямовує процес перефразовування звинувачень, претензій, докорів та пропонує учасникам застосувати «Я-твердження», щоб мирно висловити свої емоції, почуття, потреби, прохання. А кожен **учасник** конфлікту (кривдники і ображений) по черзі промовляє «Я-твердження» за формулою:

«Коли ти робиш/ кажеш (ситуація, факти) – я відчуваю (емоції, почуття, переживання) – тому що для мене важливо (інтереси, потреби поваги, безпеки, ясності) – ось чому я пропоную (варіант рішення)».

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть, чи скрізь у поданому тексті дотримано мовних норм. Відредагуйте слова, речення з тексту, у яких, на вашу думку, є правописні й стилістичні помилки, поділіться в класі відповідними результатами, висновками.

Як «хакнути» конфлікт у класі...

З чого починати розбір конфлікту?

«Мирна школа» успішно застосовує різні відновні практики: відновна бесіда, коло примирення, медіація. Але починати варто саме з «Я-твердження».

1. Варто видихнути, дати час розслабитися, прийняти цю буденність, що конфлікт стався. Його слід вирішувати, а не ігнорувати, заморожувати, згладжувати, маскувати.

2. Зрозуміти, які насправді інтереси та потреби цей конфлікт зачіпає. Ми звикли реагувати на рівні позиції. Це ніби верхівка

айсберга: зверху лише невеличка частина того, що ми знаємо про себе. Говоримо собі та іншим: «Хочу, щоб було по-моєму». «Хочу, щоб він вибачився». А насправді ми хочемо далеко не цього, але не вміємо розбиратися у справжніх мотивах. Потрібен крутий інструмент, щоб це пропрацювати.

Як працювати з «Я-твердженнями»

Приклад, який можна застосувати, аби навчитися користуватися універсальним інструментом – технікою «Я-твердження». До слова, цей приклад можна розбирати на уроці з класом (тоді їм доведеться подумки поставити себе на місце педагога).

Досить типова ситуація: учні ігнорують учителя, не виконують поставлені завдання, вербально і невербально демонструють свою зверхність, ставляться до вчителя як до обслуговчого персоналу. Спробуйте зрозуміти потреби педагога в цій ситуації. Універсальний інструмент, який допомагає в цій та інших ситуаціях – техніка «Я-твердження».

Дайте відповідь (краще письмово) на чотири важливі запитання: щодо опису ситуації, емоцій, які ситуація викликає, інтересів та потреб, віднаходження тих змін, які ви хочете бачити (стратегії виходу із ситуації).

1. Опишіть ситуацію, що трапилась. Як це виглядає очима вчителя. Важливо, що записувати треба саме спостереження, не даючи жодних оцінок...

2. Напишіть, які емоції / переживання викликає у вас ця ситуація... Тож коло емоцій Роберта Плутчика буде чудовою допомогою, аби визначитися...

3. Подумайте і дайте чесну відповідь на запитання: що для вчителя важливо в цій ситуації? Які інтереси були зачеплені, що викликало такі емоції?..

4. Що вчитель може зробити в цій ситуації, аби ця його потреба/інтерес була задоволена?.. (А. Мірошнікова, <https://osvitoria.media/experience/yak-haknuty-konflikt-u-klasi-podkast-bilshe-dila/>).

Вправа 19. «Факт чи судження»

Тема: Пунктуаційна норма

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте подані нижче заголовки інформаційних повідомлень (із сайту інформаційного агентства УНІАН). Подумайте, що виражають наведені заголовки – факти чи суб'єктивну оцінку (емоційний заголовок, перебільшення, натяк).

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у класі маркери суб'єктивної оцінки в кожному поданому заголовку. З якою метою вони використані?

Завдання 3 (текстова робота). Напишіть есе на одну з тем: «Навіщо мені інформаційна грамотність», «Пунктуація очима людини, яка не володіє інформаційною грамотністю».

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть, чи дотримано в поданих заголовках мовних норм, поділіться в класі конкретними висновками. Проаналізуйте розділові знаки в заголовках.

Факт чи судження

1. Вчені наблизились до розгадки того, як єгиптяни будували свої піраміди – відповідь шокує (Є. Соколенко, https://www.unian.ua/curiosities/vcheni-nablizilis-do-rozgadki-togo-yak-yegiptyani-buduvali-svoji-piramidi-vidpovid-shokuye-12354489.html?utm_source=unian&utm_medium=read_more_news&utm_campaign=read_more_news_in_post).

2. Вчені нарешті розкрили таємницю воїна залізного віку, похованого з дзеркалом і мечем (І. Погоріла, <https://www.unian.ua/science/znahidki-arheologiv-vcheni-rozkrili-tayemnicyu-vojina-zalznogo-viku-pohovanogo-z-dzermalom-i-mechem-12343800.html>).

3. Учені створили «супершкіру», яка відновлюється після порізу лише за 24 години (В. Григор'єв, <https://www.unian.ua/science/innovaciyni-tehnologiji-vcheni-stvorili-unikalnu-supershkiru-12938583.html>)

Вправа 21. «Факт чи фейк?»

Тема: Пунктуаційна норма

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте подані короткі повідомлення (з новинного сайту, соцмережі, блогу). Подумайте, які з них є правдивими, а які фейковими. Проаналізуйте ці повідомлення за критеріями достовірності інформації (джерело, факти, емоційне забарвлення, наявність посилань, стиль викладу).

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть результати інформаційного аналізу, використовуючи

аргументи для підтвердження своїх думок (групова робота). Поясніть механізми перевіряння достовірності інформації.

Завдання 2 (текстова робота). Зробіть текстовий аналіз шостого повідомлення: визначте тему, основну думку, тип і стиль мовлення, мовні засоби, які формують довіру до змісту.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть, чи дотримано в поданих повідомленнях мовних норм, поділіться в класі конкретними висновками. Проаналізуйте розділові знаки в реченнях.

Факт чи фейк?

1. Нові адреси Києва: у столиці з'явився провулок на честь архітектора епохи бароко Івана Зарудного (Т. Асадчева, <https://vechirniy.kyiv.ua/news/109549/>).

2. Українське пшеничне борошно експортують переважно до країн ЄС та Молдови (сайт Укрінформ, <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3968258-ukrainske-psenicne-borosno-eksportuut-perevazno-do-krain-es-ta-moldovi-galuzeva-spilka.html>).

3. Легендарна телеведуча Опра Вінфрі вирішила тимчасово закрити своє відоме шоу та залишити США. У своєму рішенні вона пояснила, що не бажає «жити в Сполучених Штатах наступні чотири роки й дихати тим же повітрям, що й Ілон Маск» (фейсбук UA KINO, <https://www.facebook.com/uakinoua/posts/pfbid08wqzPXAUt7B6omMJWg7GiFBEdWracGeFv8py93EYDRQMA2Swc46zUma5Qhe6fRgMl>).

4. Європейський Союз запустив безкоштовну програму з вивчення мов для українців. Таким чином влада хоче пришвидшити вступ України в ЄС та інтегрувати наше населення в європейське суспільство (Н. Чолак, <https://www.facebook.com/groups/1643505362609785/posts/3447579595535677>).

5. У двох закладах вищої медичної освіти стартувала інтенсивна програма спеціалізованої післядипломної підготовки терапевтів мови і мовлення (сайт Укрінформ, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3968209-u-dvoh-meduniversitetah-gotuvatimut-terapevtiv-movi-ta-movlenna.html>).

6. Українська входить до трійки найкрасивіших мов у світі. На мовному конкурсі в Італії її визнали другою за мелодійністю мовою світу (після італійської). На мовному конкурсі, який пройшов у Парижі у 1934 році, українську мову визнано третьою найбільш

красивою мовою в світі (після французької та перської) за такими критеріями, як фонетика, лексика, фразеологія й будова речення (з блогу lalala.in.ua, <https://lalala-in-ua.webnode.com.ua/news/ukrajinska-mova-odna-z-trokh-najkrasivishikh-mov-svitu-32-tsikavikh-fakti-pro-ukrajinsku-movu/>).

Вправа 22. «Мова і час»

Тема: Поняття норми в сучасній українській літературній мові

Завдання 1 (робота з інформацією). Спробуйте прочитати поданий фрагмент із літопису *«Повѣсть временныхъ лѣтъ»* (видання 1908 р., 1990 р.) і його переклад. Зіставте тексти з погляду змісту інформації, назвіть три ключових слова, що передають основну інформацію.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть із однокласником заборони, утиски на шляху історії розвитку української мови, дотримуючись орфоепічних норм. Поясніть, чому втрата української мови небезпечна для нашої держави, як мова допомагає зберегти національну пам'ять, історію. Використайте під час обговорення *«Путівник з історії утисків української мови»*, складений О. Сірук, за поданим QR-кодом (<https://chytomo.com/putivnyk-z-istorii-utyskiv-ukrainskoi-movy/>).

Завдання 3 (текстова робота). Ознайомтеся з поданою далі мовною лінією часу, що містить приклади слів, які свідчать про тяглість традицій української мови від часів Київської Русі. Заповніть у мовній лінії часу пропущені приклади слів, а також лакуни про найбільш ганебні заборони, утиски української мови. Трансформуйте мовну лінію часу в «мовну інтелект-карту». За потреби використайте онлайн-версію ЕСУ (Очеретянко (Ціхун) С. І., Рябець Л. В. Заборона української мови. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, оновл. 2024.

<https://esu.com.ua/article-17240>). Поділіться своїми думками від виконання цього завдання.

Мовна лінія часу: від Київської Русі до сьогодення

1. XI–XIV століття: давньоукраїнський період

Мова: старослов'янська (церковнослов'янська) писемна мова русько-української редакції (з розмовними елементами народної).

Джерела: написи на стінах, предметах, на берегах рукописних церковнослов'янських книг, грамоти, «Реймське Євангеліє» (Анни Ярославівни, XI ст.), «Турівське Євангеліє» (XI ст.), «Остромирове Євангеліє» (1056-1057 рр.), «Ізборник Святослава» (1073 р., 1076 р.), літопис «Повість минулих літ» (бл. 1110 р.), «Оршанське Євангеліє» (XIII ст.), «Руська правда» (1280 р.), «Життя Федора Студита» (XII ст.) та ін.

Мовні особливості: відсутність розділових знаків, твердий **р**, м'який **ц**, суфікс **-ова-** в дієсловах та ін.

Приклади слів: *Петро, Василь, Василько, Олекса, Михалко, звір, принада, око, гребля, мудрі, прати, кесара, алтара, творець, жерець, пшеницю, господареві (Д.в.), тугою, копія, краде, искоуповати, брешуть.*

2. XIV–XVIII століття: середньоукраїнський період

Мова: церковнослов'янська книжна мова, слов'яно-українська мова селянського духівництва, жива українська народна мова (селянства); руська літературна мова ранньомодерної доби.

Джерела: грамоти, акти, «Пересопницьке Євангеліє», «Грамматика» М. Смотрицького, полемічні тексти І. Вишенського, драми М. Довгалевського, Г. Кониського, козацькі літописи (Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка), твори І. Некрашевича, Г. Сковороди та ін.

Мовні особливості: використання кириличної абетки, 1708 р. традиційну кирилицю замінили спрощеним різновидом, т. зв. «гражданкою», використання церковнослов'янізмів, поширення канцелярських текстів; формування фонетичних, правописних, морфологічних рис української мови (твердий **р**, **ц**; буква **і**; звертання у формі кличного відмінка, хитання в роді іменників та ін.).

Приклади слів: *Христа, Ісусе, Хвесько, тезка, парохвія, чадо, об'яви, працу, на конверті, пектися, мене, зогрешити, робити, казати, розмовляти, треба, горко, хто, що, чого, нашого, оце, сія.*

Заборони, утиски української мови:

3. XVIII століття – наші дні: новоукраїнський період

Мова: нова українська літературна мова (від 1798 р.); уживання церковнослов'янської в церкві, а української – у побуті та літературі.

Джерела: твори І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, П. Тичини, В. Підмогильного, М. Куліша, О. Довженка, В. Стуса, І. Багряного, Л. Костенко, Ю. Андруховича, О. Забужко, С. Андрухович, С. Жадана, Ю. Іздрика та ін.

Мовні особливості: змішування стилів, жива мова українського народу, мовно-стилістичні засоби народної творчості, індивідуальні мовні пошуки авторів.

Приклади слів: *Україна, Ганнуся, український, мандрувати, місяченько, серденько, мрія, ледащо, провесна, промінь, яблуневоцвітно, життєнадійність, післядощів'я.*

3.1. XIX століття: національне відродження

Мова: нова українська літературна мова.

Правописні пошуки: Правописна система О. Павловського, «Русалки Дністрової», «кулішівка», «драгоманівка», «желехівка», «грінченківка».

Мовні особливості: фіксується дотримання фонетичних, орфографічних, морфологічних норм.

Приклади слів:

Заборони, утиски української мови:

3.2. XX століття: утвердження та утиски

Мова: нова українська літературна мова.

Унормування правопису: створення офіційного правопису української мови 1928 року, пізніше змінено радянськими реформами (1945 р., 1959 р., 1989 р., 1993р.).

Мовні особливості: розвиток української мови у двох вимірах – в еміграції та в УРСР.

Приклади слів українського правопису 1928 р.: етер, баляда, кольорит, кляса, пальта, метра, Маріупіль, Севастопіль, Луцьке, Луганське, радости, повісти, соли, любови, Руси.

Заборони, утиски української мови:

3.3. XXI століття: сучасна українська мова

Мова: нова українська літературна мова.

Унормування правопису: оновлена редакція «Українського правопису» (2019 р.), затвердження «Українського правопису» як єдиного державного стандарту (2026 р.) з унесенням редакційно-технічних правок.

Мовні особливості: повернення деяких норм правопису 1928 р., поява інтернет-лексики, засилля англіцизмів, активний розвиток фемінітивів, розширення мілітарного лексикону.

Приклади слів:

Утиски української мови:

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм).

Зіставте подані тексти з Іпатського списку літопису «*Повість врем'яних літ*». Який із текстів більшою мірою зберігає давню графіку, а який є адаптованим для сучасного читача. Назвіть графічні особливості, що свідчать про це.

Порівняйте текст літопису (писемної пам'ятки Київської Русі з виразними давньоукраїнськими рисами) із перекладом В. Яременка. Визначте, які мовні засоби використав перекладач для відтворення змісту та стилю пам'ятки.

Дослідіть текст поданого перекладу з погляду відповідності нормам сучасної української літературної мови. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях, ураховуючи особливості синтаксичної будови тексту перекладу.

За поданими текстами зробіть висновок про зміни, які відбулися в українській мові від часів літописання до сьогодення.

1. И быша . ꙗ . брата . а единому има Кии . а другому Щекъ . а третьему Хоривъ . и сестра ихъ Лыбѣдь . и сѣдаше Кии на горѣ кдѣ нынѣ оувозъ Боричевъ . а Щекъ сѣдаше на горѣ . кдѣ нынѣ зовется Щековица . а Хоривъ на третей горѣ . ѿнюдуже прозвася Хоривица . створиша городокъ . во има брата ихъ старѣишаго . и наркоша и Киевъ . и баше ѿколо города лѣсъ и боръ великъ . и баху ловаще звѣрь . бахуть бо мудрѣ и смыслени . и нарицихуса Полане . ѿ нихъ же суть Полане . Киеане и до сего дѣи (*Лѣтопись по Ипатьевскому списку, 1908 р. «Повѣсть временныхъ лѣтъ»*, <http://litopys.org.ua/index.html>).

2. Текст Іпатського списку «Повісті врем'яних літ»	3. Переклад В. В. Яременка
И быша 3 брата, единому имя Кий, а другому Щекъ, а третьему Хоривъ, и сестра ихъ Лыбѣдь. И сѣдаше Кий на горѣ, кдѣ нынѣ увозъ Боричевъ, а Щекъ сѣдаше на горѣ, кдѣ нынѣ зовется Щековица, а Хоривъ на третьей горѣ, отнюдуже прозвася Хоривица; створиша городокъ, во имя брата ихъ старѣишаго, и наркоша и Киевъ. И баше около города лѣсъ и боръ великъ, и баху ловаще звѣрь. Бахуть бо мудрѣ и смыслени, и	І були три брати. Одному ім'я Кий, А другому – Щек, А третьому – Хорив, І сестра їхня – Либідь. І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, А Щек сидів на горі, що й нині зоветься Щекавиця, А Хорив – на третій горі, від нього ж прозвалася Хоривиця. І в ім'я брата свого старшого заклали городок І назвали його Київ. І був коло города ліс І бір великий, І були [вони] мисливці на звірів.

нарицахуся Поляне, отъ нихъ же суть Поляне Кияне и до сего дни (з «Повісті врем'яних літ», Київ, 1990 р., http://litopys.org.ua/pvlyar/yar01.htm).	І тямущі та мудрі були, І називалися поляни, І від них же поляни-кияни і до сьогодні (з «Повісті врем'яних літ», Київ, 1990 р., http://litopys.org.ua/pvlyar/yar01.htm).

Вправа 23. «Мовна стійкість»

Тема: Мовна стійкість як ключова риса національномовної особистості

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте виразно поданий нижче текст. Поясніть, чи є в тексті фактична інформація. Які цінності він пропагує? Оцініть настрій автора, його ставлення до теми і читачів. Хто зображений на фото, що ви знаєте про цю людину?

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Перегляньте за QR-кодом й обговоріть із однокласниками відео «Українські спортсмени, які перейшли під російський прапор» (<https://www.youtube.com/watch?v=QPh2QuvEWlk>). Візьміть участь у дискусії: займіть одну позицію – стійкості чи нейтралітету. Відповідно аргументуйте, чому важливо, щоб українські спортсмени популяризували українську мову в спорті, за кордоном тощо. Або аргументуйте іншу думку.

Завдання 3 (текстова робота). Підготуйте колаж про українських спортсменів «Спортсмени, якими пишаються українці» (наприклад, О. Усик, Я. Магучіх, О. Харлан та ін.). Поділіться своїми думками від виконання цього завдання, кого розмістили в колажі і чому.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть текст А. Шевченка з погляду відповідності нормам сучасної української літературної мови, які саме норми дотримано в ньому. Поділіться в класі конкретними висновками.

Україна – моя Батьківщина!

Я завжди пишався своїм народом і своєю країною! Ми пережили багато непростих періодів, і за минулі 30 років сформувалися як нація!

Нація щирих, працелюбних і волелюбних громадян!

Це найголовніше наше надбання! Сьогодні складний час для всіх нас. Але ми маємо єднатися!

У єдності ми переможемо! Слава Україні! (А. Шевченко, <https://www.facebook.com/shevaofficial/posts/4872472689465044>)

Вправа 24. «Редактор»

Тема: Морфологічна норма сучасної української мови

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте текст, створений із використанням штучного інтелекту. Поясніть, яка інформація в ньому є головною, а яка – другорядною. Узагальніть, що перетворює текст на необґрунтовану думку.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть із однокласником проблему дотримання мовних норм у поданому тексті.

Завдання 3 (текстова робота). Запишіть відредагований варіант тексту. За потреби, використайте онлайн-словник української мови. Доберіть до тексту заголовки. Поділіться своїми думками від виконання цього завдання.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Згрупуйте помилки в тексті за типами: лексичні, морфологічні, орфографічні. Сформулюйте правила, які порушено. Наведіть власні приклади правильного слововживання, написання до порушених мовних норм.

Згідно шкільного наказу учні нашого класу приймали участь у олімпіаді з української мови. Їм видали по три аркуша із завданнями. В цілому однокласники показали гарні результати і доказали, що вони являються справжніми знатоками мови. Кожен учень на протязі олімпіади виконав по декілька завдань, які були більш складнішими, ніж торік.

Вчитель сказав, що сама головна мета конкурсу – це не перемога, а розвиток мовних навиків. Деякі учні Богдана Василя Андрієвича не змогли справитися із завданнями завдяки несерйозному ставленню та по неухважності, більшість – старалися і приклали чимало сили.

Після олімпіади по ініціативі учителя ми обговорювали відповіді і прийшли до висновку, що потрібно працювати над помилками, вдосконалювати свою мову і не зраджувати принципам академічної доброчесності.

Вправа 25. «Редактор»

Тема: Синтаксична норма сучасної української мови

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте текст. Дайте оцінку поданій у ньому інформації. Поясніть, чи є ця інформація надійною.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть із однокласником проблему дотримання мовних норм у поданому тексті.

Завдання 3 (текстова робота). Запишіть відредагований варіант тексту для шкільного вебсайту. Доберіть до нього заголовки. Поділіться своїми думками від виконання цього завдання.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть текст з погляду дотримання мовних норм. Згрупуйте помилки за типами: лексичні, морфологічні, синтаксичні, орфографічні. Поясніть, які мовні норми порушено в конкретних словах. Наведіть власні нормативні приклади речень до порушених синтаксичних норм.

Відповідно шкільного наказу ми прийняли участь у учнівській конференції з української мови. Вивчаючи актуальні проблеми функціонування мови, учнями були

підготовлені цікаві доповіді по темі заходу. Реєстрація учасників конференції, доповідачів і представників міського ОТГ розпочалася в 9 годин. На заході піднімали питання нового «Українського правопису». При підготовці конференції врахували, що 1 березня 2026 року в Україні офіційно затверджено оновлений «Український правопис» як єдиний стандарт державної мови.

Учні виступали по власному бажанню. Їм видали по два списки із темами доповідей. Гості заходу мали змогу задавати запитання доповідачам. Після конференції усі учасники зфотографувалися на згадку.

Доповіді, які виголошені на конференції, будуть надруковані у спеціальному збірнику. Учасниками конференції прийнято ініційовану організаторами резолюцію. Модератор подякував доповідачів і сказав, що я очікую ваших матеріалів для публікації.

Вправа 26. «Синергія харчування»

Тема: Пунктуаційна норма сучасної української мови

Завдання 1 (робота з інформацією). Розгляньте множинний текст. У чому особливість його змісту? Зверніть увагу на те, що означають кількісні дані на одному з плакатів. Поясніть, які цінності закладено в множинному тексті, які способи маніпуляційного впливу використано в ньому.

Завдання 2 (комунікативна діяльність). Обговоріть у малій групі проблему харчування сучасної молоді на прикладі ваших друзів, знайомих.

Завдання 3 (текстова робота). Напишіть 7 порад «Синергія харчування» щодо здорового харчування (для однокласників), використовуючи різні розділові знаки, відповідно до мовних норм. Поділіться в класі своїми думками від виконання цього завдання, поясніть розділові знаки в порадах.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть поданий множинний текст з погляду дотримання в ньому мовних норм. Поділіться висновками в класі, поясніть пунктограми та орфограми в тексті.

Лікар-дієтолог рекомендує

Щоб Ваш мозок працював якісно, "заправляйте" його якісним "пальним"

Dr. OKSANA SKYDALINSKA
DIETITIAN

24 КАНАЛ **ДЕЯКІ СТРАВИ З НОВОГО ШКІЛЬНОГО МЕНЮ ВІД ЄВГЕНА КЛОПОТЕНКА**

1 Лобіо з квасолі та котлета

2 Нагетси

3 Львівський сирник

4 Ячнева каша та смажений хек

5 Салат з буряком та сухариками

6 Булгур з підливою та салат з капостою

7 Шпундра

8 Ліниві вареники

Страви затвердені МОЗ.
Школи не прив'язані до рецептурного довідника, який створив Євген Клопотенко. Кожна школа може самостійно розробляти свої рецепти та технологічні картки, в залежності від харчових звичок того чи іншого регіону.

СКІЛЬКИ ЦУКРУ В НАПОЯХ?

газовані напої 16 ч.л. цукру в 600 мл	фруктові соки 10 ч.л. цукру в 350 мл	спортивні напої 15 ч.л. цукру в 750 мл	енергетики 9 ч.л. в 350 мл	вода взагалі немає цукру

medialt | medical clinic

Вправа 27. «Що, де, коли?»

Тема: Пунктуаційна норма сучасної української мови

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте поданий нижче медіатекст (<https://dobra-rada.gov.ua/ogoloshennya/>). Визначте ключову інформацію в ньому, знайдіть ознаки маніпуляцій. Доведіть, чи можна довіряти представленій у тексті інформації.

Завдання 2 (текстова робота). Визначте жанр поданого медіатексту. Зробіть аналіз його змісту, структури, мовно-стильових маркерів. Представте результати аналізу в класі.

Завдання 3 (комунікативна діяльність). Обговоріть із однокласником проблему важливості вакцинації домашніх тварин, з опертям на поданий медіатекст. Визначте, які аргументи використовуються в ньому для переконання власників тварин прийти на вакцинацію.

Завдання 4 (опрацювання / дослідження мовних норм). Дослідіть медіатекст з погляду дотримання мовних норм. Поясніть розділові знаки в ньому.

!! ВАЖЛИВА ІНФОРМАЦІЯ !!

До уваги жителів громади!
Спеціалісти Добровеличківського відділу
Новоукраїнської районної лікарні ветеринарної
медицини

- КОЛИ ТА ДЕ?
 Понеділок, 09.03.2026 р.
- ХТО ПРОВОДИТЬ?
Ветеринарна команда
Добровеличківського відділу
- ПРО КОГО ТУРБУЄМОСЬ?
 (песики, котики)
- ПРО КОГО ТУРБУЄМОСЬ?
 (собаки, коти)
- ВАРТІСТЬ
 Вакцина - БЕЗКОШТОВНА!
Сплачується лише вартість розхідних матеріалів.

Щеплення тварин - найдієвіший
метод запобігання зараження сказом

ЗУПИНІМО СКАЗ РАЗОМ!

ЧОМУ ВАКЦИНАЦІЯ ВАЖЛИВА?

 Якщо тварина ніколи не виходить з дому, навіть їй робити щеплення?
Багато власників тварин переконані, що якщо їхній вихованець не залишає квартиру, то їй робити щеплення немає необхідності. Це твердження є абсолютно помилковим! В умовах війни ризик поширення сказу значно зростає: через міграцію диких тварин, велику кількість безпритульних собак і котів, обмежений доступ до ветеринарних послуг у деяких районах.

Тому тожен власник тварини несе відповідальність не лише за себе і свою родину, але й за всю громаду.

ЯК ЗАХИСТИТИСЯ?

 Вакцинуйте своїх домашніх тварин! Щеплення проти сказу є обов'язковим!

Вправа 28. «Мовні експерименти»

Тема: Стилiстична норма сучасної української мови

Завдання 1 (робота з інформацією). Прочитайте медіатекст, визначте його мету (інформування, переконання, розвага, маніпуляція) і ставлення авторки, її позицію. Зіставте міфологічну мавку й образ Мавки з драми-феєрії Лесі Українки, що вони символізують (ураховуйте еволюцію образу Мавки в часовому вимірі «весна – літо – осінь і зима»).

Завдання 2 (текстова робота). Визначте тип мовлення і стиль поданого медіатексту. Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 3 (комунікативна діяльність). Об'єднайтеся в групи, створіть і розкажіть нову історію Мавки з «Лісової пісні» Лесі Українки від імені журналістів: 1) телеканалу «1+1 Килина», орієнтованого на захист дрібновласницьких інтересів, споживацької психології людей, на вирубування лісів, розбудову на їх місці офісів; 2) онлайн-газети Лісового царства, що висвітлює життя дещо підступних міфічних істот, захисників лісу (дух-Лісовик; Водяник; Русалка; Перелесник; Той, що греблі рве; Той, що в скалі сидить; Потерчата; Куць; Злидні); 3) блогу Лісової школи, що висвітлює пригоди звірів-учнів і вчителів, які виховують дружбу, емпатію, любов до природи, благородство, відповідальність; 4) радіопередачі, де гостя – представниця партії зелених, яка виступає за створення екологічно безпечного суспільства, закликає захищати ліс і довкілля. Подумайте, у якому стилі буде ваша історія, які особливості відповідного стилю.

Завдання 4 (опрацювання/ дослідження мовних норм). Дослідіть поданий медіатекст через призму дотримання стилістичних норм, поділіться в класі своїми висновками.

«Зчарував сей образ на весь вік»: як Мавка Лесі Українки стала канonom українського фентезі

Попри те, що образ мавки неодноразово з'являвся в українських творах, найвідомішим його втіленням стала Мавка з драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. Поява цієї персонажки на пряму пов'язана з дитинством письменниці.

Леся Українка зростала на Волині, де з ранніх років цікавилася культурою та природою свого краю, а також збирала і вивчала місцевий фольклор. Саме ці дитячі спогади й туга за рідною землею через кілька десятиліть надихнули письменницю на створення «Лісової пісні».

Влітку 1911 року Леся Українка перебувала на лікуванні в грузинському містечку Кутаїсі. Там, сумуючи за домівкою, письменниця за неповних 2 тижні створила драму-феєрію.

Сама Леся Українка так згадувала про зародження твору в листі до матері, де писала:

«Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов "слухний час" – я й сама не збагну чому. Зчарував мене сей образ на весь вік».

Вперше Мавка постає перед читачем не простою міфічною істотою, а справжньою особистістю із внутрішнім світом та людськими емоціями. Закохавшись у Лукаша, вона зіштовхується із жорстокою реальністю людського світу та поступово втрачає внутрішню свободу і зв'язок з природою.

Через цю трансформацію Леся Українка не лише переосмислює фольклорний образ мавки, а й глибше розкриває світ людських переживань, звертаючись до вічних тем кохання, самопожертви та гармонії з природою (Анастасія Шквиря, <https://suspilne.media/culture/1255776-vid-pradavnogo-mifu-do-drami-lesi-ukrainki-ak-zobrazovali-mavku-v-literaturi-teatri-ta-kino/>).

Отже, наведені вправи побудовані на ідеї, що інформаційна грамотність є базовим компонентом освіченості сучасної мовної особистості, оскільки визначає її здатність ефективно функціонувати в інформаційному суспільстві на основі власних знань, досвіду, критичного ставлення, фактчекінгу, комунікації, нестандартної думки. Учителі та учні мають бачити зв'язок між окресленими чотирма складниками комплексних вправ, розуміти їх потенціал для когнітивно-комунікативного розвитку, усвідомлювати, де можна застосувати відповідні дії в реаліях життя. У результаті

здобувачі освіти збагнуть зв'язок мови та інформації, тяглість і принципи розвитку української мови (історичної спадковості, людиноцентризму, поєднання народнорозмовної основи з нормами літературної мови та ін.), осмислять особливості маніпулятивної природи медіатексту, удосконалять навички критичного мислення, уміння аналізувати, інтерпретувати інформацію, створювати власний контент.

§ 4. Формування інформаційної грамотності із використанням навчальних кейсів

Одним із шляхів формування й розвитку інформаційної грамотності учнів є використання під час навчання української мови ситуативних контекстів. Значний потенціал у цьому має **кейс-метод**, що передбачає, як правило, спільний аналіз й обговорення конкретних ситуацій, описаних у спеціальних кейсах.

Кейс-метод належить до практичних способів навчальної роботи, що уможливляє учням набути досвід роботи в умовах невизначеності чи браку необхідної інформації, відпрацювати навички дискусії, вміння аргументувати власну позицію, слухати інших, співпрацювати, формулювати обґрунтовані рішення. З погляду формування інформаційно грамотного носія української мови кейс-метод передбачає аналіз кейсів через призму фактів, фейків, маніпуляцій, із подальшим пошуком рішень, це дає змогу наблизити теорію мовної освіти з інфомедійним компонентом до практики, перейти від накопичення, розуміння знань, до їх застосування в конкретних ситуаціях.

У розрізі лінгвометодики **навчальний кейс** – це опис реальної ситуації (фактів, подій), що не містить у собі готових рішень чи висновків і використовується з метою навчання, для аналізу інформації, мовних засобів у тексті, медіадискурсі, для обговорення шляхів розв'язання проблеми. Структура кейсу має сприяти розвитку критичного мислення учнів, виробленню навичок приймати ефективні рішення. Зазвичай в основі кейсів

подається опис проблемної ситуації, значно рідше – досвід успішних людей. До ситуації в кейсі подаються завдання для аналізу, обговорення, пошуку варіантів розв'язання проблеми, генерування ідей, аргументації власної позиції, оформлення думок у формі «дерева рішень», «карти ризиків», «лінії часу», створення власних текстів, медіапродуктів тощо. Окремим компонентом у структурі кейсу може бути довідка – додаткові тексти, словники, «Український правопис» і т. ін.

За допомогою кейсів, розроблених із використанням актуальних медіатекстів, адаптованих до віку й інтересів здобувачів освіти, можна допомогти їм розширювати кругозір, застосовувати власні знання та вміння в нових ситуаціях для розв'язання реальних проблем на основі критичного ставлення, аналізу, співпраці, комунікації. Робота з кейсами уможливає учням працювати в команді, захищати свою думку, урахувувати погляди інших, приймати обґрунтовані рішення, формулювати рекомендації. З погляду формування інформаційної грамотності особливість навчального кейсу й опрацювання його полягає в тому, що має бути збережений баланс між мовною освітою і медіаосвітнім компонентом, між діяльністю з інформацією і розвитком предметної компетентності в шкільному курсі української мови. Такий кейс може містити маніпулятивні медіатексти із соціальних мереж, фото підроблених документів, пропагандистські матеріали та ін.

Розглянемо приклади кейсів для формування інформаційної грамотності учнівства під час навчання української мови.

КЕЙС «Мовна свобода чи громадянська позиція?»

Ситуація

В Україні триває війна, яку розпочав російський агресор. Українська співачка Настя під час американського туру з концертами заявила в Маямі про те, що неважливо, якою мовою говориш. Це викликало дискусію в українському суспільстві, національно свідомим українцям не сподобалася позиція цієї артистки, яка виконувала пісні російською мовою.

Завдання

1. Прокоментуйте ситуацію, зокрема реакцію суспільства на заяву співачки. Чи має право артист / артистка виконувати пісні мовою агресора, перебуваючи за кордоном, аргументуючи це універсальністю музики?

2. Проаналізуйте фразу *«Неважливо, якого кольору в тебе шкіра, якою мовою ти говориш»*. Які аргументи «за» і «проти» щодо мовного питання в цій фразі ви можете навести, беручи до уваги українську історію і сучасні реалії?

3. Поясніть, чому подібні заяви часто викликають обурення в Україні, особливо під час повномасштабної війни? Розкрийте зв'язок між мовою та національною безпекою / ідентичністю, використовуючи матеріали довідки.

4. Запропонуйте рекомендації українським артистам, як представляти Україну за кордоном, щоб не втратити прихильників і приносити користь державі.

5. Підготуйте в малих групах: 1) мультимедійну презентацію *«Мова має значення?»*, використовуючи історичні та соціальні факти; 2) чекліст *«Як не потрапити в мовний скандал за кордоном»*; 3) пост від імені артистки, щоб вибачитися перед українською аудиторією та пояснити свою позицію для відновлення репутації; 4) відео від імені артистки, щоб вибачитися перед українською аудиторією, аргументувати, що мова має значення, та не втратити прихильників; 5) статтю для шкільного сайту *«Мова має значення»*. Представте й обговоріть створені продукти в класі.

Довідка

1. «Чи можна бути українцем та не розмовляти українською мовою»: міфи проти української мови (Сайт UAInfo, <https://uainfo.org/blognews/1529801037--chi-mozhna-but-ukrayintsem-ta-ne-rozmovlyati-ukrayinskoyu-movoyu-.html>)

Методичний коментар. Наведений кейс спонукає до обговорення мови як засобу спілкування, інструменту й складника національної ідентичності, маркера національної безпеки. Робота з кейсом передбачає формування інформаційних умінь, навичок швидко орієнтуватися у відповідній інформації, зокрема в тій, на яку орієнтує довідка, критично мислити, відділяти важливе від другорядного, а також створювати медіапродукт. Кейсові завдання спрямовані допомогти учням розібратися у складності українськомовного питання, навчитися аргументувати думку, сприймати різні погляди, аналізуючи їх через призму громадянської позиції, мовної стійкості.

КЕЙС «Мовний конфлікт у сфері обслуговування»

Ситуація

Мовний скандал на Одещині

Журналістка Жанна разом зі своєю подругою очікували автобус, аби повернутися з Балти в Кодиму. Жінки вирішили відвідати місцеве кафе та випити по чашці кави. Офіціант прийняв замовлення, але відповів клієнткам російською мовою.

Тоді журналістка запитала його, чи знає він, що працівники сфери обслуговування мають розмовляти українською. Молодик на це відповів, що вони його зрозуміли, тому проблеми немає та додав, що мовного закону не існує, а в Україні нібито є дві державні мови. Після цього жінки звернулися до правоохоронців щодо порушення чинного законодавства.

Жанна для себе вирішила, що надалі, зіштовхуючись із російською в закладах обслуговування, діятиме саме так – через відділок поліції. Додому вона повернулася в чудовому настрої: по-перше, з відчуттям реальної причетності до захисту мови, а по-друге, тому що в Кодимі немає такого нахабного русофільства у сфері обслуговування. Якщо ж десь усе-таки трапиться, то тут вона дорогою до відділку поліції знає краще, ніж у Балті (за інтернет-джерелом, <https://odesa.novyny.live/movnii-skandal-na-odeshchini-ofitsiant-govoriv-rosiiskoiu-273995.html>)

Завдання

1. Прочитайте й прокоментуйте ситуацію з огляду на ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як

державної». Чи має право офіціант відмовити в обслуговуванні державною мовою в закладі харчування?

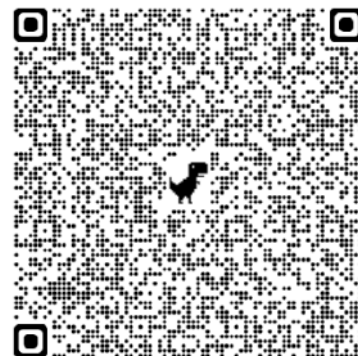
2. Дайте оцінку позиції офіціанта й рішення, діям клієнток.

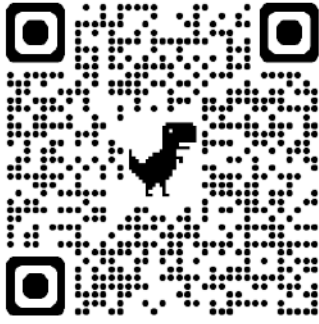
3. Якими будуть ваші дії, якщо ви – клієнт, а персонал говорить до вас російською мовою? Запропонуйте можливі варіанти дій для клієнта.

4. Напишіть скаргу Уповноваженому із захисту державної мови, використовуючи відповідні рекомендації, подані в довідці. У скарзі потрібно вказати: 1) найменування органу, посадової особи, яким подається скарга; 2) прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання заявника, номер телефону; електронну адресу (в електронній скарзі); 3) назву документа (скарга на дії/бездіяльність або рішення); 4) суть звернення (опис події – дата, час, місце, учасники; назва суб'єктів, незаконність дій або бездіяльність яких оскаржується (юридична особа, ФОП, посадова особа, працівник); посилання на документи, що підтверджують факт порушення; обґрунтування вашої позиції (з посиланням на документи); 5) що просите (скасувати рішення, притягнути до відповідальності винних, захистити права споживача, поновити права); 5) додатки – копії документів, що підтверджують скаргу (акти, фото, відповіді на попередні звернення); 6) дату подання; підпис заявника (у письмовій скарзі).

Довідка

1. Роз'яснення щодо застосування статті 30 ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (мова обслуговування споживачів) – на сторінці Уповноваженого із захисту державної мови в соціальній мережі.

2. Рекомендації щодо оформлення скарги до Уповноваженого із захисту державної мови.

Методичний коментар. Наведений кейс спонукає обговорити проблему спротиву виконувати мовний закон у сфері послуг та необхідність належного контролю за дотриманням прав громадян. Мета кейсу – навчати учнівство діяти відповідно до законодавства України про функціонування державної мови, виробляти вміння аргументувати свою позицію, ввічливо вирішувати конфліктну ситуацію. Практичну цінність має чітке складання учнями скарги.

Кейс передбачає роботу з інформацією, критично її оцінювати, приймати рішення, продукувати текст. Завдання кейсу спрямовані допомогти учням розібратися в статті 30 ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної», навчитися оформлювати скаргу до Уповноваженого із захисту державної мови.

КЕЙС «Волинсько-поліський діалект у літературі»

Ситуація

Інформаційний канал «Суспільне. Культура» (інтернет-видання «Суспільне мовлення») розмістив у всемережжі матеріали про різноманіття української мови. Окрему увагу приділено використанню західнополіського (волинсько-поліського) діалекту північного наріччя в літературі. У публікації «Як писали Леся Українка, Улас Самчук, Володимир Лис: волинсько-поліський діалект у художній літературі» авторка зазначила: «Говорам північного наріччя пощастило менше ніж іншим діалектам: вони мало представлені в українській культурі. Якби не п'еса Лесі Українки "Лісова пісня", яка вже понад 100 років у репертуарі

українських театрів. Також важливу роль у формуванні літературної норми на основі живого народного мовлення Волині відіграв письменник Улас Самчук. А наш сучасник Володимир Лис у своїх книгах найбільш системно та повно передав специфіку говірки волинського Полісся».

Детальніше про використання діалекту письменниками читайте в статті Т. Леонової «Як писали Леся Українка, Улас Самчук, Володимир Лис: волинсько-поліський діалект у художній літературі» за поданим QR-кодом.

Завдання

1. Прочитайте й прокоментуйте ситуацію. Яка проблема в ній порушена?

2. Використовуючи статтю за QR-кодом, обговоріть еволюцію функції діалектизмів від етнографічного елемента до художнього засобу, що робить літературу самотутнішою.

3. Візьміть участь у дискусії з такої теми: «Діалектизми в українській художній літературі: збагачення мови чи засмічення мови/перешкода для розуміння?». Обґрунтуйте, чи варто сучасним письменникам активно використовувати діалектизми, чи краще обмежуватися літературною нормою.

4. Складіть словничок із 15-20 слів волинсько-поліського діалекту, використовуючи статтю за QR-кодом і один художній твір: 1) «Лісова пісня» Лесі Українки; 2) «Волинь» Уласа Самчука; 3) «Століття Якова» Володимира Лиса. Для цього спершу заповніть таблицю: *діалектне слово – значення – нормативний відповідник – джерело* (див. приклад у довідці).

5. Запропонуйте рекомендації, як зберегти унікальність волинсько-поліського діалекту: 1) для читачів; 2) письменників; 3) журналістів; 4) блогерів.

Довідка

№	Діалектизм	Значення	Нормативний відповідник	Приклад. Джерело
1.	Бахур	Хлопець; дитина	Хлопець; дитина	«Отако раз заманулось <u>бахурові</u> наложити огню ще й над річкою» (У. Самчук «Волинь»).
2.	Драглина	Грузьке, болотисте місце	Трясовина	«Ноги по самі коліна грузнуть в <u>драглину</u> , з-під них чвиркає брудна, іржава, шипуча рідина» (У. Самчук «Волинь»).
3.	Бульба	Картопля	Картопля	«А то й лушпиння з <u>бульби</u> взявся гризти» (В. Лис «Століття Якова»).
4.	Куперація	Магазин	Кооперативна крамниця	«Десь із села вже з півроку, як приходить, лопає все, що дає: і бульбу, і хліб, ну про ковбаску, як принесе з <u>куперації</u> , то й казати не треба» (В. Лис «Століття Якова»).
5.	Сікняг	Багаторічна трав'яна рослина родини осокових, росте на болотах, луках	Ситняг	«Та зараз, тату! Вже ж його немає. Я розчешу поплутаний <u>сікняг</u> » (Леся Українка «Лісова пісня»).
6.	Дробина	Свійська птиця	Свійська птиця	«Ну, я піду – управляюся тим часом з <u>дробиною</u> . Хотіла я піти до конопель, так тут іще не скінчена робота, а ти до неї щось не вельми» (Леся Українка «Лісова пісня»).

Методичний коментар. Кейс передбачає аналіз використання слів західнополіського діалекту (волинсько-поліських говірок) у творчості Лесі Українки, Уласа Самчука та Володимира Лиса, визначення ролі говірок у створенні

самобутнього колориту художнього тексту, що відтворює поліський дух. Дискусія орієнтує на привернення уваги учнів до діалектизмів як мовних скарбів, що надають унікального звучання художньому тексту.

Прикладну цінність має укладання учнями (групова робота) словничка діалектизмів, а також розроблення рекомендацій щодо того, як зберегти унікальність волинсько-поліського діалекту. У результаті юнаки і юнки мають усвідомити, що діалектні слова в художній літературі – це не «меншовартісна чи зіпсована мова», а засіб, який додає творам щирості, автентичності, етнографічної точності, свідчить, що українська мова не штучна, а розвивалася природно.

КЕЙС «" Новомова" окупанта»

Ситуація

*Триває російсько-українська війна. Батьки Богдана в розмові з сусідами обговорювали проблему «новомови» окупанта в російських ЗМІ. У цій розмові дорослі говорили про евфемізми, перекручування фактів, створення нових термінів, які приховують агресивні наміри та дії. Батько хлопця гнівався на те, що росіяни замість **«військова агресія»** використовують словосполучення «миротворча операція», а замість **«окупація»** – «захист прав російськомовного населення». Сусід узагальнив, що така «новомова» в російських ЗМІ служить для пропаганди та дезінформації, допомагаючи окупантам створити вигідну для них картину реальності та знизити спротив серед місцевого населення.*

Завдання

1. Прочитайте й прокоментуйте ситуацію, висловіть своє ставлення до неї.

2. Ознайомтеся з романом Джорджа Орвелла «1984». Як називається у творі офіційна штучна мова вигаданого тоталітарного військово-політичного блоку Океанія? У чому її особливість? Які асоціації вона викликає у вас із сучасними реаліями?

3. Перегляньте робочий аркуш у довідці до кейсу: приклади «гри слів» у реченнях з російських інформаційних медіаджерел. З якою метою окупант використовує «новомову»? Зробіть коментарі до кожного речення.

4. Спробуйте визначити в самостійно знайдених медіатекстах інші приклади (слова, мовні конструкції) російської «новомови» на основі підміни понять. Запишіть їх у вигляді таблиці «Новомова і реаліть», висловіть свою думку щодо них.

5. Робота в групах. Опрацюйте статтю В. Кульженко «Новомова...» за QR-кодом (у довідці) і запропонуйте рекомендації: 1) для підлітків – як відрізнити «новомову» окупанта; 2) для дорослих громадян – як вистояти під впливом «новомови» агресора на свідомість людей, що підмінює поняття, створює альтернативну реальність («бульбашку»); 3) для журналістів – як пояснити споживачам медіа, чому вибухи стають «задимленнями», а війна – «спецоперацією».

Довідка

I. Робочий аркуш

1. Втручання сторонніх осіб – аварії на залізниці.

У Рязанській області через **втручання сторонніх осіб** зійшли з рейок 19 вагонів вантажного поїзда (з офіційного каналу московської залізниці). Насправді, аварію влаштували українські розвідники, щоб ускладнити логістику російських військ.

2. Демілітаризація – знищення цивільної інфраструктури.

«Удари по енергооб'єктах України – це частина **демілітаризації**, тому що вони безпосередньо впливають на український оборонно-промисловий комплекс», – заявив 11 квітня 2024 року російський президент.

3. Неонацисти – українці, які захищають цілісність Батьківщини (**денацифікація** – геноцид).

«За інформацією міноборони рф, **неонацисти** обладнали опорний пункт у будівлі психіатричної лікарні Путивля», – пишуть у російській газеті.

4. Жест доброї волі – відступ російської армії.

«Щоб створити сприятливі умови для переговорів, ми хотіли зробити **жест доброї волі**», – пояснив російський речник відведення російських військ з Київської області.

5. Приєднання – анексія, захоплення силою чужої території.
«Крим **приєднали** до росії законно», – сказав російський пропагандист.

6. СВО (спеціальна воєнна операція) – війна.
«Понад 53 тисячі осіб прийнято на службу в ЗС росії в інтересах **спецоперації** з 1 січня 2024 року», – заявив російський представник.

7. Паралельний імпорт – крадіжка.
«Голова Мінпромторгу заявив, що обсяг ввезених до росії товарів у рамках **паралельного імпорту** з моменту його запуску в травні досяг майже 6,5 мільярдів доларів», – пише видання «Комерсант».

8. Негативне зростання – спад російської економіки
«Експерти Вищої школи економіки спрогнозували "**негативне зростання**" російської економіки», – пише російський сайт.

9. Звільнення – окупація; **патріоти** – окупанти.
«Ми знали, що бійці і командири ПВК Вагнера – це теж **патріоти**, вони довели це, **звільняючи** Донбас і Новоросію», – сказав російський президент у зверненні до громадян.

10. Хлопок – вибух, «бавовна».
«Почули **хлопки**, почалася пожежа», – повідомив телеграм-канал сімферопольського приватного підприємства.

11. Оздоровлення (відпочинок) дітей – депортація.
«Двоє дітей з Донбасу вирушили на **лікування та реабілітацію** до Федерального дитячого реабілітаційного центру Російської дитячої клінічної лікарні в Підмосков'ї», – розповіла директор цієї лікарні. (За матеріалами сайту «По той бік новин» у фейсбуку, <https://www.facebook.com/behindtheukrainenews/posts/pfbid0RYs4tQtaCnD1Rix7xuuZh6RWDqPmemMydxjQK3dodYprjCxCyFe3ivjY8KxdT6Ecl>)

II. Стаття

Кульженко В. «Новомова: як російська пропаганда намагається конструювати реальність росіян і деморалізувати українців за допомогою слів»
(<https://ms.detector.media/trendi/post/31087/2023-01-30-novomova-yak-rosiyska-propaganda-namagaietsya-konstruyuvaty-realnist-rosiyan-i-demoralizuvaty-ukraintsiv-za-dopomogoyu-sliv/>).

Методичний коментар. Кейс спонукає обговорити проблему використання окупантом «новомови» як стратегічного інструмента інформаційної війни, спрямованого

на повну підміну понять, дезорієнтацію громадян та обґрунтування законності агресії. Мета кейсу – навчати учнівство розуміти цілі пропаганди окупанта, критично сприймати маніпулятивне мовлення в медіатекстах, формувати стійкість до дезінформації. Практичне значення має генерування учнями (у співпраці) рекомендацій для громадян, як розпізнати «новомову», вистояти під впливом «новомови» агресора, що спотворює сприйняття фактів, «блокує» критичний аналіз подій, звужує межі мислення, аби не виникали «неправильні» думки. Завдання кейсу передбачають роботу учнів з інформаційними джерелами, аналіз штучного словотворення в медіатекстах, яке викривляє реальність, розвиток критичного мислення, умінь розпізнавати маніпулятивні техніки (евфемізми, підміну понять) у медіатекстах, здатності приймати рішення в умовах інформаційної війни.

Отже, кейс-метод потенційно сприяє формуванню практичних навичок роботи з інформацією, умінь досліджувати ситуацію, виявляти причино-наслідкові зв'язки, критично мислити, аргументувати, переконувати, застосовувати міжпредметні знання (з української мови, медіаосвіти та ін.) для вирішення проблеми. Під час роботи з кейсами корисно вчити учнів бачити за ситуацією глибший і ширший контекст проблеми. Побудова процесу мовної освіти на основі поєднання предметного навчання і формування інформаційної грамотності в учнівства сприяє тому, що здобувачі освіти набувають інноваційного досвіду, важливого для розв'язання реальних проблем у різних ситуаціях.

§ 5. Гра як засіб підготовки інформаційно грамотного носія української мови

Осібне місце в освітній діяльності учнівства посідає гра. Залежно від цілей і контексту використання, вона може бути мотиватором, інструментом поєднання теорії з практикою,

засобом навчання й водночас способом активної навчально-пізнавальної діяльності чи інтерактивним методом. Ігрова діяльність у просторі мовної освіти з інфомедійним компонентом дає змогу юним мовцям навчатися й опановувати інформаційні вміння через власний досвід.

Ігри, призначені для формування інформаційної грамотності, потенційно допомагають розвивати критичне мислення, спостережливість, уміння розпізнавати фейки, перевіряти джерела, аналізувати й інтерпретувати інформацію, комунікувати, виражати себе, виявляти творчість. Прикладами ігор, спрямованих на формування інформаційної грамотності у зв'язку з медіаграмотністю, є: «Медіазнайко»⁴², «365° за шкалою медіаграмотності»⁴³, «Медіаграмотна місія»⁴⁴, «Пригоди Літератуса»⁴⁵, «НотаЄнота»⁴⁶ та ін.

Потреба в навчальній грі, орієнтованій на інформаційну грамотність та медіаосвіту учнівства, зростає через перенасичення інформацією суспільства та засилля дезінформації в цифровому форматі. Відповідно пропонуємо карткову навчальну гру «Увага, інформація!» для юних носіїв української мови. Відтак подаємо профіль цієї гри (вступне слово до учасників гри, структурований опис її, правила, методичні зауваги) і 30 карток. Орієнтовні відповіді до карток цієї гри можна переглянути в додатку 2.

---

⁴² Медіазнайко: гра. Сайт АУП. URL:

<https://www.aup.com.ua/Game/index.html?fbclid=IwAR0Mtuqqxb3HPD0fOK2IWrXZPZU2VBoEUAMUjfOYabq2zo0P4rKMgIXWCGU>

⁴³ Електронні матеріали гри «365° за шкалою медіаграмотності». Сайт АУП. URL: <https://www.aup.com.ua/365-game/>

⁴⁴ Медіаграмотна місія: гра від IREX, адаптована Академією української преси. URL: <https://www.aup.com.ua/Game/index.html>

⁴⁵ Пригоди Літератуса: гра. URL:

<https://media.am/literatus/?fbclid=IwAR25g5CeZyhCBgP4tqhuHl3WoIPaDy2drJE6YbqKPhC54hjOGIoN-O526ik#uk>

⁴⁶ Антифейкова інтелектуальна гра «НотаЄнота». URL: <https://notaenota.com/>

Навчальна гра
УВАГА, ІНФОРМАЦІЯ!

16+

30 карток

**Формуємо інформаційну грамотність і
розвиваємо предметну компетентність
з української мови**

Автори гри: Кучерук О. А., Байняшова С. П.

ВСТУП

Щодня ми стикаємося з безліччю інформаційних потоків: новини, інформація в соцмережах, заголовки статей, рекламні слогани та ін. Інформація впливає на наші емоції, думки, почуття, рішення, поведінку. У вирі фактів, суджень, маніпуляцій важливо навчитися відрізнити правду від вигадки, аргументовану думку від хибного твердження, нейтральний вислів від евфемізму.

Гра «Увага, інформація!» допомагає розвивати інформаційну грамотність, розширює мовно-пізнавальний досвід, культивує навички критично мислити, розрізнити факти і судження, виявляти фейки, перевіряти джерела інформації на достовірність та авторитетність, аналізувати й інтерпретувати тексти/ медіатексти, розпізнавати приховані смисли, виявляти евфемізми, «мову ворожнечі» тощо. Гра передбачає фактчекінг, оцінювання суджень, виявлення маніпулятивних висловлювань.

В епоху інформаційно-цифрових технологій кожен може стати споживачем інформації й активним її творцем. Та лише той, хто розуміє цінність якісної, добросовісної інформації, уміє вибірково споживати інформацію, перевіряти її в декількох джерелах, критично оцінювати їх, відрізнити правду від фейку, маніпуляцію від достовірних даних, здатний розшифровувати комунікативні смисли, свідомо поширювати повідомлення, відповідально

створювати власний контент, дотримуючись принципів доброчесності та етики, – зможе бути інформаційно грамотним. Гра «Увага, інформація!» – це тренажер критичного мислення та інструмент для набуття навичок ефективного орієнтування й функціонування в інформаційному просторі.

МЕТА

Основна мета гри «Увага, інформація!» – формувати стійкий «інформаційний імунітет», розвивати навички критично мислення, уміння обґрунтовано пояснювати власну думку.

Гра сприятиме учасникам опанувати життєво необхідні вміння:

- відрізнити об’єктивну інформацію від суджень та маніпуляцій;
- виявляти фейки та перевіряти інформацію;
- розпізнавати «мову ворожнечі», розуміти мету вживання евфемізмів;
- аргументовано відстоювати свою позицію та конструктивно дискутувати.

У грі «Увага, інформація!» ваша роль – дослідник інформаційного простору. Під час гри ви будете розглядати різні типи висловлювань, текстів. Важливо: активно аналізувати, перевіряти висловлювання, виявляти факти, фейки, оцінювати судження, розпізнавати евфемізми, «мову ворожнечі», маніпуляції.

Ваше завдання – критично сприйняти інформацію і якомога швидше дати правильну й аргументовану відповідь. Критичне мислення – ваша суперсила. Кожен правильний крок – це ваш шанс на перемогу.

Чи зможете ви пройти через інформаційні пастки – відрізнити правдиву думку від хибної, виявити факт, зловити

фейк, розпізнати евфемізм, небезпеку «мови ворожнечі»? Час це перевірити!

ОПИС ГРИ

Гра «Увага, інформація!» складається з трьох розділів, що активуються залежно від цифри, яка випадає на кубіку.

Приготування. Перед початком гри картки потрібно розділити на 3 категорії (стопки) відповідно до трьох розділів – випадковим розкладанням карток титульною стороною догори.

Хід гри. Гравці/ команди визначають, хто буде ходити першим за результатами жеребкування або за взаємною згодою.

Гравець кидає кубик і обирає картку з відповідної категорії:

- для цифри 3 або 5 – розділ «Фейк. Факт, правда»;
- для цифри 4 або 6 – розділ «Факт. Судження»;
- для цифри 1 або 2 – розділ «Евфемізм. "Мова ворожнечі"» .

Кожен хід полягає в тому, що гравець чи представник команди зачитує тезу, а інший гравець (або команда) повинні визначити:

- для «Фейк. Факт, правда» – представлена інформація є фейком чи зафіксованою правдою;
- для «Факт. Судження» – інформація є фактом чи думкою, коментарем;
- для «Евфемізм. "Мова ворожнечі"» – яке з двох тверджень є евфемізмом чи «мовою ворожнечі».

Ігрові завдання можуть відрізнятися за тривалістю відповідно до їх складності. Для виконання деяких завдань на роздуми достатньо до 30 секунд. Деякі можуть потребувати тривалішого часу для пошуку додаткових ресурсів, аналізу, обговорення в групах, дослідження або короткої дискусії, тоді таймер має запускатися після того, як гравці зрозуміли завдання. Це потрібно враховувати під час

кожного завдання. Учитель має бачити, коли команді потрібно більше часу, а коли – час завершувати. Гра завершується після того, як закінчуються картки або за домовленістю.

Нарахування балів. За кожну правильну та аргументовану відповідь команда (чи гравець) отримує 5 балів. Якщо відповідь неправильна або без аргументів – 0 балів. Перемагає та команда (чи гравець), яка набере найбільшу кількість балів на кінець гри.

ПРАВИЛА

1. Гра «Увага, інформація!» – це інтелектуальне змагання, у якому гравці (індивідуально, у парі чи в команді) мають змогу випробувати свої навички критичного сприймання інформації, уміння аналітично мислити, переконливо комунікувати. Важливо не вгадувати, а аналізувати.

2. Гравець озвучує інформацію з картки, а його опоненти (або команда) мають швидко й аргументовано ухвалити рішення.

3. Критерії оцінювання: правильність та аргументованість відповіді.

4. Після завершення гри підраховуються бали. Перемагають гравці (пара, команда), які здобули найбільше балів.

МЕТОДИЧНІ ЗАУВАГИ

Унікальність гри «Увага, інформація!»

Гнучкість у використанні – гру можна адаптувати до різних тем мовної освіти з інфомедійним компонентом; гра підходить для мовних уроків (аудиторних занять), позакласних, позашкільних заходів, зокрема тренінгів, для учнівської та студентської молоді.

Гібридний формат – гра може проводитися як в офлайн, так і в онлайн-режимі, що робить її зручною для навчання в різних умовах.

Комплексний розвиток юних мовців – учасники практикують критичне мислення, аналізують твердження, відрізняють факти від суджень, полюють за фейками, розпізнають мовні маніпуляції, працюють з евфемізмами, «мовою ворожнечі», комунікують, що робить гру не лише інформативною, а й динамічною, розвивальною.

Елемент випадковості – кидок кубика визначає, з яким типом завдання гравці працюватимуть, це додає ігрової інтриги та робить кожен етап гри унікальним.

Уміння, які формує гра:

– уміння критично мислити – навчає учасників сумніватися в інформації, аналізувати її та не піддаватися маніпуляціям;

– інформаційні вміння – розвиває вміння шукати, аналізувати, інтерпретувати, перевіряти інформацію, відрізняти факти від суджень, основну інформацію від другорядної, розпізнавати фейки, маніпулятивні елементи та ін;

– медіавміння – допомагає орієнтуватися в медіапросторі, розуміти принципи роботи медіа, як вони створюють контент, маніпулюють, критично осмислювати медіаповідомлення;

– комунікативні вміння – формує вміння аргументовано висловлювати думку та конструктивно вести діалог, дискусію;

– уміння аналізувати мовні засоби – гра спонукає визначати евфемізми, «мову ворожнечі», інші мовностильові засоби, маніпуляційні елементи, їх роль у медіатексті.

Отже, час грати та перемагати!

Успіхів у грі!

КАРТКИ

Картка 1

Факт чи фейк?

Наведене твердження є фактом чи фейком? Доведіть свою думку.

Дослідники зазначають, що 1919 року в Полтавській станиці Кубанської Народної Республіки українізовано Кубанську вчительську семінарію, вона стала українською. Ця вчительська семінарія в станиці Полтавській була центром української культури на Кубані до 1933 р.

Картка 2

Факт чи фейк?

Наведене твердження є фактом чи фейком? Обґрунтуйте свою відповідь.

І. П. Котляревський – зачинатель нової української літератури й нової української літературної мови (з часу видання його поеми «Енеїда», 1798 р.).

Картка 3

Факт чи судження?

Наведене твердження є фактом чи думкою? Обґрунтуйте свою відповідь.

В інтернеті, у деяких популярних статтях, блогах, з-поміж цікавих фактів про українську мову зазначено, що в українській мові найбільша кількість слів починається на літеру «П», а найменш уживаною літерою українського алфавіту є літера «Ф».

Картка 4

Евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Перегляньте переклад фрагмента російської публікації, визначте й поясніть, яке явище простежується в ньому – евфемізм чи «мова ворожнечі».

Захарова запропонувала визнати Європарламент «спонсором ідіотизму»

Офіційний представник МЗС росії Марія Захарова, коментуючи ухвалення Європарламентом резолюції про визнання росії «державою-спонсором тероризму», запропонувала визнати законодавчий орган ЄС «спонсором ідіотизму».

«Європарламент ухвалив резолюцію про визнання росії "спонсором тероризму". Пропоную визнати Європарламент спонсором ідіотизму», – написала вона у своєму Telegram-каналі.

Резолюцію, яка не має юридичної сили та має рекомендаційний характер, підтримали 494 депутати Європарламенту, проти проголосували 58, ще 44 – утрималися. Росія в документі звинувачується в «завданні ударів по Україні як порушенні міжнародного права».

Раніше, у серпні, росію «спонсором тероризму» визнав сейм Латвії. Захарова тоді заявила, що «іменувати ідеологів [цієї пропозиції] потрібно не інакше як неонацисти» (*мережеве видання «Відомості», 23 листопада 2022 р., https://www.vedomosti.ru/politics/news/2022/11/23/951774-zaharova-predlozhila?from=copy_text*)

Картка 5

Факт чи судження?

Наведене твердження є фактом чи узагальненим судженням? Обґрунтуйте свою відповідь.

У відкритих джерелах можна прочитати, що протягом останніх чотирьох століть українську мову намагалися знищити найбільшу кількість разів порівняно з іншими мовами – 134 рази.

Картка 6

Факт чи фейк?

Наведене твердження є фактом чи фейком? Обґрунтуйте свою відповідь.

В українській мові є три форми майбутнього часу: проста, складна і складена.

Картка 7

Факт чи фейк?

Наведений текст публікації – це факт чи фейк? Обґрунтуйте свою відповідь. Якогога швидше

перевірте подане нижче фото (з цієї публікації) на достовірність.

Монстр із сумними очима: У Львові спіймали моторошну істоту

В мережу виклали знімок невідомої істоти, яку було спіймано в резервному метрополітені Львова. На даний момент ідентифікувати її вчені не можуть. Знімок моторошної тварини виклав в соціальній мережі користувач Василь Барабаненко. При цьому він закликав людей допомогти йому з визначенням виду істоти. Зовні монстр схожий на кажана, але нібито не є ним. Можливо, люди виловили мутанта, проте зоологи поки ніякої інформації не надали (з інтернет-джерела «Fakti»).

Картка 8

Факт чи фейк?

Дослідіть, чи є наведене твердження є фактом (чи фейком). Обґрунтуйте свою відповідь.

Львівський метрополітен визнали найкращим у Європі (UaReview, 17.07.2013, <https://uareview.com/lviv-metro/>).

Картка 9

Факт чи фейк?

З'ясуйте: наведене твердження є фактом чи фейком? Поясніть свою відповідь.

Українськомовний ChatGPT за допомогою емодзі зашифрував рядки вірша про Україну. Це вірш Василя Симоненка «Україно, п'ю твої зіниці...». Переглянути цей вірш можна за поданим QR-кодом.

♡ UA, 🌟 ♡,
👉 🌿 💧...
🕒 😊 ✨ 🕒 🍷,
♡ 🕒 🌫️.
♡ UA 🤪 🛒,
🎵 UA,
🌸 📄 NEW,
👉 🗨️ 📄.

Картка 10

Правда чи фейк?

Виділений фрагмент – це правда чи міф? Обґрунтуйте свою відповідь.

«"Слово о полку Ігоревім" є суто українським не тільки через те, що воно було створене на українській території і події, змальовані в ньому, відбуваються на батьківщині українців далеко від російських земель, але й за його духом, художньо-образною системою, мовностилістичними засобами, світосприйняттям і способом мислення його автора. Цей поетичний шедевр не можна, услід за російськими дослідниками, проголошувати найдавнішим твором російської літератури ще й тому, що під час невдалого походу на половців 1185 р. південних русинів (тобто українців) на чолі з Новгород-Сіверським князем Ігорем Святославичем російська Суздальщина була найближчим союзником половців у боротьбі з Києвом. Отже, суздальці по суті опинилися у ворожому таборі й не могли не тільки оспівувати військовий антиполовецький похід, але навіть і взяти в ньому участь» (Півторак Г. «Українці: звідки ми і наша мова», газета «День», 2011, №90, 27 травня, с.3).

Картка 11

Правда чи фейк?

З'ясуйте, чи є наведене твердження правдою. Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи три

приклади, докази з самої публікації В. Селезньова в газеті «День».

У «... Древній Русі говорили мовою, яка була набагато ближча до сучасної української мови, ніж російська» (Селезньов В. «Правда історії та міфи мовознавства», газета «День», 2006, №211, 2 грудня, с. 2).

Картка 12

Факт чи судження?

Наведені заголовки містять факт чи думку? Яка причина використання в дописах журналістів таких заголовків? Обґрунтуйте свою відповідь.

А. «За кінотеатром у центрі Житомира знову утворилося стихійне сміттєзвалище» (інтернет-видання «Житомир.info»).

Б. «Цигани хіба люди?!» (інтернет-видання «LB.ua»).

В. «На Київщині через спалення сухої трави ледь не загинули діти» (інтернет-видання «Вечірній Київ»).

Г. «Не всіх дурних війна забрала» (інтернет-видання «Naspravdi.Today»).

Ґ. «НААУ – це не просто «колгосп», це «ракова пухлина» на тілі українського правосуддя» (інтернет-видання «Фенікс слово»).

Картка 13

Правда чи фейк?

Поясніть, чи є наведене твердження правдою, чи це – фейк.

Мовознавець Іван Огієнко є автором такого висловлювання: «"Кобзар" – це найкраща, найповніша граматики всеукраїнської літературної мови».

Картка 14

Факт чи судження?

Доведіть, чи є наведене твердження І. Ющука фактом, чи це – судження.

«Виявляється, Росія «захищає» в Україні навіть не росіян (яких ніколи тут ніхто не утискував), а "русскоязычных". І що найбільш

прикро й дико, що ми, українці, самі напрошуємося до цього. Огляньмося довкола, подивімося на себе, на своїх дітей: ми й далі множимо отих "русскаязычных"» (Ющук І. «Мова – найбільший скарб»).

Картка 15

Факт чи фейк?

Обґрунтуйте свою відповідь: наведена інформація про милозвучність української мови є фактом чи міфом?

Про милозвучність нашої мови свідчить такий факт. У 1928 році в Парижі відбувся конкурс мов, що мав на меті визначити, яка мова найдоброзвучніша. Зачитували тексти різними мовами – тими, якими спілкується значна кількість людей, і тими, які належать до маловідомих. Звучали на конкурсі і вірші Тараса Шевченка. Серед чотирьох переможниць конкурсу українська мова посіла третє місце після французької та італійської, залишивши після себе мову фарсі (перську). Так журі конкурсу оцінило мелодійність, виразність, пісенність нашої мови, яка відзначається багатством і чистотою звуків (Одинцова Г., Кодлюк Я. «Цікавинки на уроках рідної мови»).

Картка 16

Факт чи судження?

Обґрунтуйте свою відповідь: наведене твердження Г. Аркушина є фактом чи судженням?

За різними джерелами, український мовознавець Григорій Аркушин зазначив: «Літературна мова – це запашна пречудова квітка, пелюстками якої є народні говірки. А хай тільки зів'яне чи засохне навіть найменша пелюсточка – і вся квітка втратить свою чарівність».

Картка 17

Правда чи фейк?

Обґрунтуйте свою відповідь: наведене твердження містить правдиву інформацію чи є вигадкою?

За мовознавицею Катериною Городенською, «...сьогодні правильно звертатися так до чоловіків:

Шановний депутате Коваленку! і Шановний депутате Коваленко!; Вельмишановний пане Кравчуку! і Вельмишановний пане Кравчук!; Високоповажний академіку Яцкове! і Високоповажний академіку Яцків!; Глибокополковажний ювіляре Павличку! і Глибоковажний ювіляре Павличко!».

Картка 18

Факт чи судження?

З'ясуйте, чи наведена інформація про походження української мови, зокрема про те, що українська мова сформувалася ще в X–IV тисячоліттях до нашої ери, є фактом, чи це – думка. Відповідь обґрунтуйте, використовуючи інформаційні джерела.

Походження української мови є окремою темою для дослідження. Точна дата її зародження невідома, але відомо, що вона виникла раніше за російську, німецьку та турецьку. Вчений Василь Кобилуох вважає, що українська мова сформувалася ще в X–IV тисячоліттях до нашої ери, походить із санскриту (*сайт «UA Diaspora», 16 липня 2024 р., <https://uadiaspora.com/15-dyvovuzhnykh-faktiv-pro-ukrainsku-movu-i-aki-vy-mohly-ne-znaty/>*).

Картка 19

Факт чи фейк?

Доведіть свою думку: поданий фрагмент публікації на англomовному сайті «The Babylon Bee» є фактом чи фейком? Оригінальну публікацію можна переглянути за поданим QR-кодом.

Вінні-Пух бідний, оскільки Трамп запровадив тарифи на Стоакровий ліс у розмірі 150% (переклад)

Місцевий ведмідь Вінні-Пух, як повідомляється, залишився в повній бідності після того, як Трамп на початку цього тижня ввів 150% мита на Стоакровий ліс.

За словами відомого економіста «Сови», тарифи Трампа виявляються непереборним економічним бар'єром для мешканців Стоакрового лісу, які значною мірою залежать від експорту плюшевих іграшок і вітальних

листівок до Сполучених Штатів (сайт «The Babylon Bee», 9 квітня 2025, <https://babylonbee.com/news/winnie-the-pooh-destitute-as-trump-enacts-150-tariffs-on-hundred-acre-wood>).

Картка 20

Правда чи фейк?

Доведіть свою думку: фрагмент публікації на англomовному сайті «The Babylon Bee» є правдою чи фейком? Саму публікацію можна переглянути за поданим QR-кодом.

Трамп стукає гонгом, сигналізуючи про чергове підвищення тарифів у Китаї (переклад)

Глобальна торговельна війна сьогодні вранці вийшла на новий рівень, коли президент Дональд Трамп вдарив у гігантський гонг, сигналізуючи про чергове підвищення тарифів на товари, що імпортуються з Китаю.

Джерела в Білому домі повідомили, аби президент наказав, щоб відтепер гонг був присутній під час усіх оголошень, пов'язаних із тарифами, вважаючи, що звук удару по ньому – найдоцільніший спосіб привернути увагу Китаю (сайт «The Babylon Bee», 9 квітня 2025, <https://babylonbee.com/news/trump-bangs-gong-signaling-another-increase-in-china-tariffs>).

Картка 21

Правда чи фейк?

Доведіть свою думку: наведений фрагмент публікації на англomовному сайті видання «Snopes» є фактом чи фейком?

Тарифи Трампа все ще включають 10-відсоткове мито на імпорт з безлюдних островів, де мешкають пінгвіни (переклад)

Незважаючи на те, що на островах Герд і Макдональд не живуть люди, згідно з планом Трампа, регіон стикається з 10% мита на імпорт іноземних товарів до США (Ларке Крістенсен, 11 квітня 2025 р., <https://www.snopes.com/fact-check/trump-tariffs-islands-penguins/?collection=469860>).

Картка 22

Факт чи судження?

З'ясуйте: виділені фрагменти в тексті містять факти чи судження? Обґрунтуйте свою думку.

Походження слова «слов'яни»

Термін «венеди» не є самоназвою слов'ян. Він був перенесений на них як на східних сусідів германців від більш давнього населення (можливо, кельтського). **Античні автори полюбили та уприходували це слово.**

Термін «анти», знову ж таки, не є самоназвою. Він має іранськомовне походження.

А от «склавени» чи то «склавіни», «склавини» є власне самоназвою. **У слові «склавен» легко впізнати слов'ян.** Науковці на основі ґрунтовної роботи виявили, що літера «к» тут вставна. Тому не дивно, що пізніші візантійські автори називають їх просто «слов'янами».

Більшість відомих етнонімів не є самоназвою слов'ян і з'явилися вони в результаті ідентифікації цих племен сусідніми народами, зокрема, іранськими та кельтськими. **Цілком вірогідно, що «склавени» (грецькою «слов'яни») найперша самоназва.** Тоді що вона означає?

Повертаємося до початку нашої оповіді: єдиної версії немає. Проте розгляньмо найбільш відомі з усіх.

Лінгвісти стверджують, що сучасні слов'янські мови походять від єдиної слов'янської, яка сформувалася на основі праслов'янських діалектів. Їх носії входили до балто-слов'янських, а ще раніше – до германо-балто-слов'янських мовних спільнот.

У наукових працях та етимологічних словниках представлені різні погляди на походження етноніма слов'яни. **Дехто вважає, що він бере початок з наймення богині-матері Слави, і звідси – країна Славія та язичницьке богослужіння – славлення.**

Учені пов'язують «слов'ян» і з спорідненим коренем у «слово», тобто слов'яни – це ті, що ясно говорять.

Виводять розглядуване наймення і від гідроніма Славутич (тепер Дніпро), тобто назва «слов'яни» означала на сучасний лад буквально «дніпровці», «дніпряни».

Є версії, прихильників яких не залишилося. Наприклад, етимологія самоназви йде до індоєвропейського кореня *kleu-, основне значення якого «чутти», і часто трапляється в різних уживаннях у значенні «слава» і «популярність». Отже, слов'яни – це «знамениті люди», тобто люди, про яких чутно, про яких іде погос, про яких іде слава.

Також доволі неординарною є така теза: у Візантії слов'яни часто використовувалися як раби, а у випадку потреби – як воїни. Це знайшло своє відображення в більшості європейських мов, зокрема в грецькій (середньогрецьке «окλάβος» – раб, звідси пізньолатинське «sclavus», німецьке «Sklave», арабське «сакаліба», і зворотна калька з латини – «склавени» тощо).

У будь-якому випадку питання походження слова «слов'яни» залишається відкритим та дискусійним (за Максимом Кравченком, сайт «Ukraine History», 12 вересня 2022 р., <https://ukraine-history.com/pohodzhennya-slova-slovyany/>).

Картка 23

Евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Перегляньте фрагмент публікації, визначте й поясніть: «жест доброї волі» – це евфемізм чи «мова ворожнечі»?

«Жест доброї волі»: як відбувалося звільнення острова Зміїний
«30 червня як крок доброї волі Збройні Сили Російської Федерації завершили виконання поставлених завдань на острові Зміїний і вивели гарнізон, що знаходився там», – доповів тоді представник міністерства оборони російської федерації Ігор Коношенков (за Л. Биковською, 30 червня 2024 р., інтернет-видання «Махала», <https://mahala.com.ua/viyna/zhest-dobroi-voli-yak-vidbuvalos-zvilnennia-ostrova-zmiinyu/>).

Картка 24

Евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Перегляньте фрагмент перекладу російської публікації, визначте й поясніть: «хлопки» – це евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Воронежців розбудили гучні хлопки

Гучні хлопки почули вороніжці сьогодні вночі, 11 січня. Про це вони повідомили в редакцію «МОЄ!».

Городяни розповіли, що їх розбудили два потужні звуки.

О 21:53 губернатор Олександр Гусєв повідомив, що в регіоні оголошено небезпеку атаки БПЛА (за мережевим виданням, 11 січня 2025, https://moe-online.ru/news/incidents/1211440?utm_source=copypast).

Картка 25

Евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Перегляньте фрагмент перекладу російської публікації, визначте й поясніть: «корабель втратив стійкість» – це евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Крейсер «Москва» потонув

Міноборони країни-агресорки заявило, що крейсер «Москва» затонув під час буксирування після пожежі в умовах шторму. Про це повідомляє ТАРС.

«При буксируванні крейсера «Москва» в порт призначення через пошкодження корпусу, отримані під час пожежі від детонації боезапасу, корабель втратив стійкість», – заявили у відомстві (за М. Совіною, мережеве видання, 14 квітня 2022, <https://lenta.ru/news/2022/04/14/creyser/>).

Картка 26

Евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Перегляньте переклад фрагмента російської публікації, визначте й поясніть, яке явище простежується в ньому – евфемізм чи «мова ворожнечі».

Український нацизм у наші дні: джерела походження та ідейно-політична типологія

Історія сучасного українського націоналізму / нацизму бере відлік з початку 1990-х років. І пов'язано це з «експортом» в Україну, що стала самостійною державою, нацистських кадрів і технологій.

Також підкреслимо: «розквіт» нацизму в Україні і перетворення цієї країни, що вже відбулося, в епіцентр світового нацизму / неонацизму давно перестали бути чинником внутрішньої української політики і навіть російсько-українських

відносин. Це важливий аспект загальноєвропейської, а можливо, вже й світової політики (Е. Попов, доктор філософських наук, 29 лютого 2024 р., https://russianembassyza.mid.ru/ru/press-centre/news/ukrainskiy_natsizm_v_nashi_dni_istochniki_proiskhozhdeniya_i_ideyno_politicheskaya_tipologiya/).

Картка 27

Евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Прочитайте фрагмент публікації, визначте, назвіть і поясніть, яке явище простежується в ньому – евфемізм чи «мова ворожнечі».

Потенціал металургійної промисловості в країнах 3-го світу

Оскільки глобальні ринки продовжують розвиватися, промислові сектори країн, що розвиваються, які часто називають країнами третього світу, стають центром інвестицій та зростання. Серед цих секторів металургійний бізнес має значні перспективи. Незважаючи на виклики, з якими стикаються економіки цих країн, металургійна промисловість поступово перетворюється на прибуткове і стабільне джерело доходу, створення робочих місць та розвитку інфраструктури (сайт *MistoSumy.com*, 22 жовтня 2024, <https://mistosumy.com/news/info/84635-potencial-metalurgii-noyi-promislovesti-v-krayinax-3-go-svitu.html>).

Картка 28

Факт чи фейк?

Доведіть: підкреслена інформація – це факт чи фейк?

Тепер український борщ належить до нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО

1 липня на 5-му позачерговому засіданні Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини ухвалили рішення про те, що «Культура приготування українського борщу» належить до нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

«Перемога у війні за борщ – наша!», – повідомив міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко у Facebook.

«Культуру приготування українського борщу» до Списку ЮНЕСКО внесли за ініціативою Мінкульту, експертки Марини Соболюк та зіркового кухаря Євгена Клопотенка (з сайту «Kyiv Post», 2 липня 2022 р, <https://www.kyivpost.com/uk/post/4525>).

Картка 29

Факт чи фейк?

Доведіть свою думку: заголовок наведеного фрагмента публікації виражає факт чи фейк?

Українську писанку офіційно внесли до списку культурної спадщини ЮНЕСКО

На 19-й сесії комітету ЮНЕСКО з охорони нематеріальної культурної спадщини ухвалили рішення включити українську писанку до списку світових культурних надбань. Про це повідомило Міністерство культури та інформаційної політики України (із сайту «Ukrainian Nation», 4.12.2024, <https://ukrainian-nation.org.ua/kultura/2479-ukrainsku-pysanku-ofitsiyno-unesly-do-spyску-kulturnoi-spadshchyny-yunesko/>).

Картка 30

Факт чи судження?

Поясніть: наведені тези публікації з сайту 24 телеканалу містять факти чи думки?

Великодній зайчик: звідки він взявся та що насправді означає тваринка

Великодній зайчик асоціюється з весняним оновленням природи, символізуючи життєву силу, родючість і новий початок; ця традиція походить з німецького фольклору, де зайчик приносив кольорові яйця слухняним дітям.

Хоча зайчик не є релігійним символом у християнстві, він став частиною великодньої символіки, об'єднуючи світське святкування весни та духовне відродження через Воскресіння Христа (Альона Захарова, https://24tv.ua/fun24/yak-zvidki-zyavilasya-traditsiya-vikoristanyan-zaychika-velikden_n2795383).

Гра «Увага, інформація!» – своєрідна відповідь на потреби часу щодо розвитку критичного мислення, формування інформаційної грамотності в учнівської молоді. У контексті сказаного варто наголосити на користі навчально-ігрових практик в освітньому процесі. Аналіз досвіду роботи з учнями свідчить, що залучення старшокласників у ситуацію гри в контексті навчання української мови створює розвивальне середовище, яке уможливляє учасникам відпрацьовувати

моделі реального спілкування в команді, стимулює пізнавальну активність, підвищує інтерес до освітнього предмета й процесу навчання.

§ 6. Цифрові інструменти у формуванні інформаційної грамотності учнівства

В інформаційно-цифрову добу традиційні засоби навчання не задовольняють потреб НУШ. Під час готування й проведення уроків української мови запитаними стають новітні ресурси роботи з інформацією, що становить певний виклик для багатьох учителів-словесників і здобувачів освіти, зокрема в аспекті послідовного застосування критичного мислення до інформації, академічної доброчесності, креативного використання штучного інтелекту. Цифрові інструменти привертають до себе увагу тим, що забезпечують доступ до інформації в просторі інтернету, уможливають автоматизувати підготовку інтерактивних навчальних матеріалів, персоналізувати навчання, підвищити мотивацію учнів. Які саме цифрові ресурси доцільно використовувати в шкільному курсі української мови з інфомедійним компонентом?

Сучасні засоби формування інформаційної грамотності юного носія української мови охоплюють цифрові інструменти й сервіси для пошуку, аналізу інформації, створення інформаційного медіапродукту, для безпечної комунікації, інтерактивного навчання, управління освітнім процесом. Зокрема, у роботі з інформацією допомагають застосунки Google (для пошуку інформації, роботи з документами, створення презентації, тестів, організації дистанційного навчання та обмінювання матеріалами в гугл-класі та ін.); Canva (для унаочнення, створення презентації та ін.); електронні дошки Padlet, Miro, lino (для спільної роботи, удоступнення матеріалів у єдиному освітньому середовищі); платформи LearningApps.org, WordWall, Childdevelop, Rebus1

(для створення інтерактивних вправ, вікторин, кросвордів, ребусів); WordArt, WordItOut (для трансформування значного обсягу інформації у хмару (список) ключових слів на основі критичного мислення й визначення частоти їх уживання в тексті та ін.); Wizer.me, StoryboardThat (для створення електронних робочих аркушів); Genially, Thinglink (для створення інтерактивних і гейміфікованих матеріалів); освітні платформи ВШО, «На урок», «Всеосвіта» (для перегляду відеоуроків, тестування, проходження квестів); канали TED українською/ PROмова, TEDx talks in Ukrainian (для перегляду цікавих риторичних виступів українською мовою з подальшим аналізом); електронні видання «Словник української мови» (<https://www.inmo.org.ua/sum.html>), «Словники України» (<https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>), «Словник української мови online» (<http://sum20ua.com>) (для отримання лексикографічної інформації про слова української мови, а також фразеологізми); корпус української мови ГРАК (Генеральний регіонально анотований корпус), корпус текстів української мови (КНУ ім. Т. Г. Шевченка) на лінгвістичному порталі MOVA.info (для пошуку, верифікації інформації, проведення мовних досліджень, укладання словників, розроблення навчальних завдань); навчально-наукові інструменти «Інтерактивна карта діалектів України» (УжНУ), «Фонокарта західнополіського говору та суміжжя» (гугл-сайт «Говіркове кукфро») – для дослідницького навчання, особливо в умовах дистанційного та змішаного формату; платформа StoryboardThat (для розвитку 4К – критичного мислення, комунікації, креативності, колаборації; створення історій, плакатів, інших матеріалів); iLoveIMG, Clideo (для генерування мемів); Salo.li (для скорочення URL-адреси і створення короткого покликання на інформаційне джерело); ME-QR (для генерування QR-кодів) та ін.

В умовах викликів інформаційно-цифрового суспільства штучний інтелект усе більшою мірою впливає на пошук, вибір інформації користувачем інтернет-мережі та на створення

власного контенту. Відповідно доцільне використовувати з освітньою метою такі ресурси, як: ChatGPT, Claude, Gemini, DeepSeek і т. п. Ці ресурси уможливають інтегрувати ШІ в роботу з інформацією для перевіряння фактів (зокрема кількома інструментами), для розпізнавання відомостей, групування, аналізу, прийняття виваженого рішення, продукування контенту з подальшим самотійним редагуванням, генерування навчальних завдань, тестів, зображень тощо.

Контекстний потенціал для формування інформаційної грамотності мають фактчекінгові платформи. Наприклад, *незалежні ресурси*: «StopFake» (виявляє та спростовує фейки про Україну в медіатекстах); «VoxCheck» (перевіряє твердження, заяви політиків, економічні дані, новини на наявність маніпуляцій, фейків); «Без брехні» (перевіряє новини, виявляє маніпулятивні заголовки, спростовує неправдиву інформацію); «По той бік новин» (аналізує поширені міфи та фейки, пояснюючи механізми їх створення в медіапродукції); *ресурси державних центрів*: сайт «Центру протидії дезінформації» (працює при Раді національної безпеки і оборони України, протидіє деструктивним інформаційним впливам, запобігає маніпулюванню громадською думкою, захищає від інфотероризму); портал «SPRAVDI» від «Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки» (протидіє інформаційним атакам країни-агресорки, досліджує російські наративи, спростовує фейки, маніпуляції). Контент фактчекінгових платформ полегшує сприймання інформаційних викликів. Застосування цих ресурсів у процесі навчання української мови сприяє формуванню в юних мовців громадянської позиції, стійкості до інформаційного шуму й дезінформації.

Використання наведених вище ресурсів у просторі мовної освіти потенційно дає змогу вчителю й учням адаптуватися до постійно мінливого інформаційно-цифрового світу. Педагогічна цінність окреслених інструментів значною мірою

залежить від особливостей використання їх в освітній практиці, з домінуванням мисленнєвої діяльності учнів, педагогічного спілкування, групової співпраці. Водночас важливо наголосити, що в роботі з цифровими ресурсами для інформаційної безпеки важливо не поширювати персональну інформацію. Якщо за допомогою штучного інтелекту створено контент чи відредаговано його, згенеровано ідеї, перевірено факти, необхідно обов'язково зазначити про це.

Відповідно до цілей формування інформаційно грамотних мовців цифрові ресурси можна використовувати також для ведення рефлексійного щоденника, створення подкастів, коротких відеоуроків та ін. Упровадження цифрових ресурсів у шкільному курсі української мови має відбуватися з урахуванням низки **дидактичних принципів**, а саме: *систематичності* (використання засобів інформаційно-цифрових технологій має бути постійним, а не епізодичним); *критичного мислення* під час роботи в інформаційно-цифровому середовищі (пошук інформації в інтернетній мережі, оцінювання, порівняння цифрових джерел інформації); *допоміжності цифрових ресурсів у навчанні української мови* (поєднання цифрових ресурсів із основними традиційними методами навчання й методичним інструментарієм); *інтерактивності* (використання інтерактивних вправ, інтерактивних карт у цифровому форматі та ін.); *візуалізації* (застосування електронних дошок, ментальних карт, згенерованих 3D зображень, мультимедійних презентацій, відеозаписів для унаочнення змісту мовної освіти з інфомедійним компонентом); *мобільності й доступності* процесу української мовної освіти (використання гаджетів, хмарних сервісів для удосконалення процесу навчання української мови в будь-який час і з будь-якого місця); *персоналізації* мовної освіти (використання цифрових засобів для побудови індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів, адаптування освітніх матеріалів і навчального процесу до рівня розвитку учня, його інтересів, темпу навчання

української мови); *комунікативності* в навчанні української мови (використання засобів онлайнної комунікативної взаємодії – чатів, соціальних мереж, електронної пошти, месенджерів Telegram, WhatsApp, сервісів Zoom, Google Meet та ін.); *безпеності інформаційно-цифрового середовища* (захист персональних даних, урахування авторських прав під час роботи з інформаційними матеріалами, правил інтернет-етикету та ін.). Дотримання наведених принципів уможливить формування грамотного споживача інформації та відповідального творця цифрового українськомовного контенту.

Отже, формування інформаційної грамотності учнів як громадян цифрового суспільства потребує використання цифрових інструментів в умовах навчального середовища, що сприяє осучасненню підходів до розвитку критичного мислення юної мовної особистості, верифікації інформації, аналізу її, комунікації, генеруванню власного контенту. Завдяки цифровим інструментам процес українськомовної освіти стає цікавішим, набуває нових форм і якісно нового змісту.

ПІСЛЯМОВА

Завершуючи роботу над навчально-методичним посібником «Інформаційна грамотність у методиці навчання української мови учнів старших класів», можемо констатувати, що мета його авторів досягнута. Видання допоможе здобувачам педагогічної освіти опанувати теоретичні і практичні аспекти формування інформаційно грамотної мовної особистості в процесі навчання української мови. У сучасному інформаційно-цифровому суспільстві навчання мови не може обмежуватися лише граматиною чи лексикою, мовною нормою чи мовленнєвим розвитком учнівства. У цифрову епоху ефективність мовної освіти залежить від інтегрування в неї інфомедійного компонента. Запропоноване в книзі поєднання концептуальних засад і практичних методичних рекомендацій підкаже студентам-філологам і вчителям-словесникам, як не лише навчати норм української літературної мови, а й водночас формувати національно свідому, інформаційно грамотну мовну особистість старшокласника.

Результатом напрацювання першого розділу – *«Концепція формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови»* – стало усвідомлення об'єктивної необхідності зміни парадигми мовної освіти на засадах медіаосвітнього підходу, що відповідає сучасним викликам інформаційно-цифрового суспільства. У посібнику акцентовано, що шкільний курс української мови має виходити за межі вивчення лише мовних норм. Ми намагалися донести думку, що формування інформаційної грамотності в учнівської молоді є не додатком, а органічним складником мовної освіти, воно базується на вміннях шукати, перевіряти, оцінювати, відбирати інформацію, декодувати смисли, аналізувати підтексти, критично сприймати інформаційний простір, протистояти маніпуляціям та фейкам, відповідально

продукувати власний українськомовний контент. Концептуальна частина посібника закладає підґрунтя для розуміння суті і структури інформаційної грамотності, напрямів роботи з її формування в учнів як українських мовних особистостей на базі їхньої роботи з медіатекстом.

Теоретичні засади, закладені в першому розділі, становлять логічну основу для практичного інтегрування медіаосвітніх ідей у процес навчання української мови. Другий розділ – *«Методичний інструментарій учителя української мови для формування інформаційної грамотності старшокласників»* – пропонує методичні поради і готові рішення: комплексні вправи, навчальні кейси, гру для формування інформаційної грамотності учнівства. Він демонструє, як реалізувати концептуальні положення в практиці української мовної освіти, з урахуванням сучасних інформаційних викликів: від пошуку, критичного сприймання, перевіряння інформації до розпізнавання маніпулятивних елементів, аналізу, інтерпретації медіатекстів, міжособистісної комунікації, створення власного контенту. Запропонована система роботи покликана допомогти активізувати навчально-пізнавальну й комунікативну діяльність старшокласників з опертям на критичне ставлення, власні знання, досвід та сприяти мотивованому залученню учнівства до мовної освіти з інфомедійним компонентом.

Сподіваємося, що запропонований посібник стане надійним помічником для студентів-філологів, учителів-словесників, а також широкому загалу освітян у формуванні національно свідомого, інформаційно грамотного покоління українців, здатних цінувати українську мову, критично мислити, перевіряти інформацію, впевнено й аргументовано комунікувати, продукувати власний інформаційний матеріал.

ДОДАТОК 1

ГЛОСАРІЙ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ

Пропонований глосарій – це короткий словник, що охоплює поняття і терміни, необхідні для усвідомленої роботи з інформацією⁴⁷. Його укладено за такими критеріями: доцільність термінів і понять; актуальність понять; доступність пояснення; алфавітне упорядкування; практичність у використанні визначень.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО – це сукупність особистих немайнових і майнових прав автора, що виникають внаслідок створення наукових чи мистецьких творів і потребують поваги до інтелектуальної власності.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ – дотримання сукупності етичних принципів (цитування, посилання на джерела, самостійне виконання робіт, дотримання авторського

---

⁴⁷ Для укладання глосарію використано такі джерела:

1. Баришполець О. Т. Український словник медіакультури. Київ : Міленіум, 2014. 196 с.
2. Голуб Н., Горошкіна О., Попова Л. Методика навчання української мови. Термінологічний словник: словник-довідник / за ред. О. Горошкіної. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 150 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Slovnyk_na_sayt_Horoshkina_Holub_Popova.pdf
3. Гороховський О., Мельникова-Курганова О., Мірошніченко П., Островська Н. Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів. Київ : ГО «Центр аналітики і розслідувань», 2020. 79 с. URL: <https://without-lie.info/laboratory/posibnyky/faktchekinh-i-mediahramotnist-slovnyk-terminiv/>
4. Словники України (online). Портал Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. 2001-2026. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
5. Словник української мови в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980): сайт. URL: <https://www.inmo.org.ua/sum.htm>
6. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять. Вид. 2-е, випр. і доп. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.

права, наведення достовірних даних), що забезпечують довіру до результатів навчання та наукових досліджень.

АНАЛІЗ МЕДІАТЕКСТУ – декодування (розшифрування) смислів, закладених у медіатексті.

АУДИТОРІЯ ЦІЛЬОВА – група споживачів медіаконтенту (адресат), на яку спрямовано повідомлення, до кого звертається мовець, автор медіаконтенту.

ВЕЛИКІ ДАНІ – великі обсяги інформації, які постійно зростають і не можуть бути оброблені традиційними методами; характеризуються високою швидкістю надходження та різноманітністю форматів.

ВЕРИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ – процес перевіряння достовірності інформації, зображень, відео, пошуку першоджерела й підтвердження фактів.

ВІЗУАЛЬНА ГРАМОТНІСТЬ – здатність людини ідентифікувати, критично оцінювати, інтерпретувати, створювати та ефективно використовувати візуальні образи (фотографії, меми, відео, інфографіку і т. ін.) для обміну інформацією.

ГІПЕРТЕКСТ – спосіб організації тексту з «гіперпосиланнями» для зв'язку документів та інших інформаційних елементів.

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ – навмисне поширення неправдивої інформації з метою оманливого впливу, маніпуляції.

ДЖИНСА – прихована реклама чи антиреклама в ЗМК (новина, аналітична стаття, репортаж, телепрограма), що має замовний характер.

ДИПФЕЙК (deepfake) – фальшивий медіаконтент (відео, зображення або аудіо), створений чи підроблений за допомогою генеративного штучного інтелекту, що має реалістичний вигляд.

ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ – носій відомостей, повідомлення (людина, документ, ЗМІ).

ЕВФЕМІЗМ – слово чи вислів, що використовують для пом'якшувального або маскувального позначення речей, явищ, дій замість грубих, непристойних слів.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (медіазасоби, масмедіа, медіа) – канали, які збирають, обробляють, в односторонньому порядку публічно передають інформацію великій аудиторії (газети, журнали, радіо, телебачення, новинні сайти, соціальні мережі, блоги, подкасти).

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ – система технічних засобів і технологій для передавання інформації, зокрема двосторонню чи інтерактивну масову комунікацію (преса, радіо, телебачення, інтернет-видання, інформаційні портали, форуми, соціальні мережі, месенджери, електронна пошта).

ІНТЕРНЕТ – всесвітня система комп'ютерних мереж і сервісів, що уможливає зберігати, передавати інформацію, комунікувати та базується на міжнародному мережевому наборі правил (інтернет-протоколи).

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ – тлумачення змісту повідомлень текстів на основі розуміння їх значення й усвідомлення підтексту.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ (міжтекстовість) – взаємозв'язок текстів, цитування, алюзії, ремінісценції, що використовуються для створення нового тексту.

ІНФОДЕМІЯ – швидке поширення надмірної кількості неточної/ неправдивої інформації про певну проблему.

ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ – парасольковий термін на позначення інтегрованого поняття: охоплює інформаційну грамотність і медіаграмотність, які реалізуються в цифровому середовищі через цифрову грамотність, що забезпечує здатність особистості критично мислити, усвідомлено комунікувати та відповідально діяти в сучасному медіапросторі.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – комплекс організаційно-технічних заходів щодо забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності інформації для законних користувачів та щодо постійного захисту персональних даних у цифровому

середовищі від ризиків викрадення, знищення чи змінення їх (застосування надійних і різних паролів; використання двофакторної автентифікації, наприклад з паролем і СМС-кодом; оновлення антивірусних програм; створення резервних копій; нехтування вкладеннями від невідомих осіб та ін.).

ІНФОРМАЦІЙНА БУЛЬБАШКА (бульбашка фільтрів) – стан пізнавальної ізоляції користувача, коли він отримує лише ту інформацію, яка відповідає його попереднім уподобанням, поглядам, що створює однобоку чи викривлену картину світу, обмежує доступ до альтернативних думок, через роботу алгоритмів фільтрування, персоналізації контенту.

ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА – система регулярних усвідомлених дій споживача інформації для захисту психіки від маніпуляцій, фейків, стресу, паніки (критичне оцінювання джерел, фактчекінг, відсіювання неякісної інформації, керування часом перебування в соціальних мережах, цифровому просторі та ін.).

ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ – сукупність знань, ставлень, умінь, що уможливають шукати, добирати, аналізувати, оцінювати, відповідально використовувати інформацію та створювати власний контент. Структура інформаційної грамотності включає емоційно-ціннісний, знаннєвий і діяльнісно-поведінковий складники.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА – складник загальної культури особи чи суспільства, що становить здатність ефективно й етично взаємодіяти з інформацією.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – простір поширення та споживання інформації в суспільстві, що охоплює сукупність технічних засобів, інформаційно-комунікаційних ресурсів, цифрових технологій.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛАНДШАФТ – структура інформаційного простору, що комплексно охоплює всі канали, платформи, через які продукується, поширюється, споживається інформація – соціальні мережі, новинні сайти, пошукові системи, месенджери в їх взаємозв'язку.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МЕНТАЛІТЕТ – стійка система соціокультурних, психологічних і комунікативних установок особистості, способу мислення, що базується на національних і загальнолюдських цінностях та уможливає взаємодіяти з інформаційним середовищем, глибоко розуміти, критично осмислювати, аналізувати, ефективно інтерпретувати глобальні інформаційні потоки.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕКСТ – будь-яка інформація, представлена в текстовій формі, незалежно від формату та каналу поширення (наприклад, лист, звіт, доповідь, тези дослідження та ін.).

ІНФОРМАЦІЯ – суть повідомлення, відомості, що відображають реальність у часопросторі за допомогою знаків (мовних одиниць, цифр, символів, зображення тощо) та використовуються для прийняття рішень, передавання досвіду чи управління.

КЛІКБЕЙТ – маніпулятивний заголовок, що містить сенсаційність, інтригу, перебільшення, «гачок» для збільшення кількості онлайн-переглядів, привернення уваги читачів, щоб змусити їх переходити за посиланням.

КОМУНІКАЦІЯ – цілеспрямований процес обмінювання інформацією, думками, почуттями, досвідом за допомогою вербальних, невербальних, мультимедійних засобів у різних форматах.

КОНТЕНТ – змістове наповнення різноформатних інформаційних матеріалів (тексту, відео, подкасту, графіки), що може використовуватися для задоволення потреб цільової аудиторії та вирішення її завдань (навчання, дослідження, розважання).

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ – інтелектуальний процес, що передбачає застосування вмінь аналізувати інформацію, оцінювати джерела, задавати запитання, сумніватися в достовірності, виявляти факти, розпізнавати маніпуляції, фейки, наводити аргументи, робити обґрунтовані висновки.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ (КОМУНІКАЦІЇ) – свідоме дотримання мовних норм, етичних принципів спілкування, зокрема в цифровому середовищі, для результативної взаємодії.

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА – спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів для інтерпретації їх змісту, встановлення значення слів, словосполучень чи висловлювань, виявлення прихованих смислів, мовно-стилістичних особливостей.

МАНІПУЛЯЦІЯ (МОВНА) – спосіб прихованого цілеспрямованого психологічного впливу на свідомість чи поведінку особи за допомогою мовних прийомів викривлення інформації (використання гіпербол, евфемізмів, метафор, стереотипів, змінювання емоційного забарвлення та ін.).

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ – сукупність знань, ставлень, умінь, що уможливають розуміти роль і функції медіа в демократичному суспільстві, умови, за яких медіа можуть виконувати свої функції; взаємодіяти з медіа для самовираження та участі в демократичних процесах; критично оцінювати медіаповідомлення; створювати власний медіаконтент.

МЕДІАЖАНР – тип медіаповідомлення (репортаж, інтерв'ю, реклама в інтернет-просторі, аналітична стаття в газеті, коментар експерта в журналі, допис у блозі, пост у соцмережі, лонгрид на сайті та ін.), що має певну мету (інформування, аналіз, розважання) та специфічну структуру.

МЕДІАІМУНІТЕТ – здатність особи критично сприймати, аналізувати, оцінювати медіаповідомлення, захищаючи власну психіку від деструктивного впливу медіа, дезінформації (маніпуляцій, фейків, пропаганди).

МЕДІАОСВІТА – процес навчання інфомедійної грамотності, що передбачає формування медіакультури, критичного мислення, умінь аналізувати, перевіряти, оцінювати та створювати медіаповідомлення в різних формах.

МЕДІАПРОДУКТ – конкретний самостійно створений медіаінформаційний матеріал у цифровому чи друкованому форматі, готовий до споживання (відео, подкаст на YouTube, стаття в газеті, пост у соцмережі та ін.).

МЕДІАСПОЖИВАННЯ – процес вибору медіаконтенту, його перегляд, слухання або читання та використання для формування власного медіадосвіду.

МЕДІАТЕКСТ – повідомлення, створене та поширене через ЗМК (новина в газеті, відео на YouTube, сториз в Instagram та ін.), що поєднує різні знакові коди (вербальні, візуальні, звукові) для передавання смислу з метою вплинути на широку аудиторію.

МЕДІАКОД – упорядкована система знаків, за допомогою яких створюється та передається медіаповідомлення.

МЕРЕЖЕВА ЕТИКЕТА (цифрова етика, нетикет) – сукупність правил, культурних норм поведінки, що регулюють відповідальну онлайнкову комунікацію в інтернеті.

«МОВА ВОРОЖНЕЧІ» – образливі слова, висловлювання, які негативно впливають на психіку адресата й зумовляють його агресивну поведінку щодо людей іншої статі, культури, національності, віри, принципів життя, звичок.

МЕДІАОСВІТНІЙ ПІДХІД ДО МОВНОЇ ОСВІТИ – методологічний орієнтир в організації мовної освіти на основі медіаосвітніх принципів і технологій, що передбачають пошук, збирання, перевіряння, аналіз, оцінювання, інтерпретацію інформації, створення учнями власних текстів із використанням медіазасобів, формування здатності критично сприймати медіатекст.

«НОВОМОВА» – штучне ословлення дійсності з підміною реальних понять евфемізмами, що часто використовують тоталітарні/ загарбницькі країни для пропаганди й приховування злочинної політики.

ПІДТЕКСТ – прихований «між рядками» зміст висловлювання, тексту, не виражений прямо, але зрозумілий завдяки контексту, ситуації, натякам.

ПЛАГІАТ – привласнення авторства на чужий твір або на чуже відкриття, без посилання на справжнього автора.

ПРОПАГАНДА – вид агітації, систематичне поширення інформація, дезінформації для впливу на суспільну думку, поведінку людей.

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ – процес захисту суспільства від навмисного поширення неправдивої інформації, спрямованої на викривлення реальності, маніпуляцію свідомістю та вплив на прийняття рішень, наприклад, діяльність Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України (РНБО), Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ) при Міністерстві культури України.

РЕКЛАМА – спеціальна інформація про товар, вид послуг, компанію, особу, що спонукає до замовлення, покупки, споживання продукції, створює популярність когось, чогось.

РИЛЗ (REELS, SHORTS) – короткі вертикальні відеоролики (9:16) в Instagram, Facebook (часто до 90 секунд, рідше до 3 хвилин і більше), які соціальні мережі активно просувають з метою розважання, освіти чи реклами тижнями (подібні відео є також на платформі TikTok, YouTube Shorts).

СМИСЛ – це внутрішнє значення, суть, сенс або призначення слова, тексту, вчинку, події, життя, те, що робить інформацію зрозумілою, важливою, смисл часто розкривається саме через контекст.

СМС (SMS, служба коротких повідомлень) – технологія, яка уможливає приймати й передавати короткі повідомлення через мобільні телефони та інші пристрої, зазвичай до 160 символів латиницею або до 70 – кирилицею.

СТОРИТЕЛІНГ – подання інформації через захоптиву історію у формі наративу (наявний сюжет), посту в соцмережах, короткого відео.

СТОРИЗ (STORIES) – тимчасовим контент – фотоматеріали, відео (до 15-60 секунд) в Instagram та інших соціальних мережах (Facebook, YouTube, Messenger, TikTok та

ін.) для швидкого обміну інформацією, що автоматично зникає через 24 години після опублікування.

СУДЖЕННЯ – суб'єктивна інформація, що містить авторську думку, оцінку, інтерпретацію або висновок і не має підґрунтя для однозначної перевірки.

ТЕКСТ – об'єднана смисловим і граматичним зв'язком упорядкована й завершена послідовність мовних одиниць, знаків (літер, цифр та ін.), що передає певну інформацію або виражає цілісну думку, становить основну одиницю мовлення. Види текстів за способом організації структури: 1) *цілісний* (суцільний) – структурований за абзацами або розділами (газетні повідомлення, нариси, романи, оповідання, відгуки, листи; 2) *перерваний* (несуцільний) – подає інформацію у вигляді списків, схем (таблиці, інфографіки, діаграми, рекламні оголошення, розклади, каталоги, покажчики, бланки); 3) *змішаний* – сукупність елементів цілісного і перерваного текстів у журналах, довідниках, звітах для донесення інформації (вебсторінки, онлайнві форуми, електронні листи); за ступенем упорядкованості: 1) *структурований* текст – інформація організована чітко за логічною схемою «заголовок, розділи, підрозділи/ абзаци, таблиці та ін.» для швидкого пошуку її (статті, інструкції, посібники, накази, положення, протоколи); 2) *неструктурований* текст подає інформацію вільно, ситуативно (пости в соцмережах, коментарі в блогах, СМС та ін.).

ТЕОРІЯ ЗМОВИ (конспірологія) – концепція, вигадка, яка пояснює певну подію (політичну, суспільну, історичну) як результат таємних планів, дій групи впливових людей (спецслужб, таємних товариств, організацій, націй, етносів).

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ – інфраструктура та послуги для безпечного зберігання, швидкого оброблення та управління даними через інтернет, що дає змогу користувачам працювати з інформацією віддалено (програми Google Диск, Microsoft 365, платформа Google Cloud, поштовий сервіс Gmail та ін.).

ФАКТ – зафіксована правда, невигадана подія, явище, об'єктивна інформація про події, явища, яку можна перевірити, підтвердити доказами (документами, офіційними заявами, фото/відео, експертними даними).

ФАКТЧЕКІНГ – процес перевіряння інформації на достовірність, точність, відповідність фактам, правдивість, що передбачає аналіз першоджерел, перевіряння фото, відео на справжність, звернення до ресурсів, які документують фейки (інтернет-видання «Детектор медіа», сайти волонтерського проєкту StopFake, Центру протидії дезінформації та ін.).

ФАКТЧЕНКІНГОВІ РЕСУРСИ – інструменти, які виявляють і документують фейки (StopFake, VoxCheck, «По той бік новин», «Без брехні», «Фільтр» та ін.).

ФЕЙК – неправдива або свідомо спотворена інформація (наприклад, у новинах), яку спеціально поширюють під виглядом достовірної для маніпулювання думкою громадян. Ознаки фейків: відсутність посилань на авторитетні джерела, емоційний заголовок, сенсаційність та ін.

ФІШИНГ – вид інтернет-шахрайства, спрямований на крадіжку персональних даних (логінів, паролів, електронної пошти, паспортних даних, пін-кодів), реквізитів платіжних карток (номер картки, термін дії, CVV-код).

ЦИФРОВА БЕЗПЕКА (кібербезпека) – сукупність правил поведінки, програмних та технічних інструментів, спрямованих на захист інформації, пристроїв та особистих даних (зокрема, важливо контролювати налаштування конфіденційності, уникати публікації персональних даних, використовувати багатофакторну автентифікацію).

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ – сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечують ефективне використання засобів інформаційно-цифрових технологій у процесі навчання, спілкування, професійній діяльності та повсякденному житті.

ЦИФРОВИЙ СЛІД – сукупність інформації (пости, уподобайки, історія пошуку, покупки та ін.), яку користувач залишає в інтернеті.

ДОДАТОК 2

ОРІЄНТОВНІ ВІДПОВІДІ ДО КАРТОК ГРИ «УВАГА, ІНФОРМАЦІЯ!»

Картка 1. Факт чи фейк? Наведене твердження є фактом чи фейком? Доведіть свою думку.

Дослідники зазначають, що 1919 року в Полтавській станиці Кубанської Народної Республіки українізовано Кубанську вчительську семінарію, вона стала українською. Ця вчительська семінарія в станиці Полтавській була центром української культури на Кубані до 1933 р.

❖ **Це факт.** Див.: 1. Заєць В. Українізація на Кубані. *Хвилі Кубані*: неперіодичний збірник українців Кубані. Прага, 1927. Ч.1. С. 23. URL: <https://diasporiana.org.ua/periodika/5351-hvili-kubani-1927-ch-1/>

2. Білий Д. Д. Українці Кубані в 1792-1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей : монографія. Львів – Донецьк : Східний видавничий дім, 2009. С. 431-432. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c8/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96_%D0%9A%D1%83%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%96_%D0%B2_1792%E2%80%931921_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%85.pdf.

Перевірити інформацію можна за QR-кодами:

Картка 2. Факт чи фейк? Наведене твердження є фактом чи фейком? Обґрунтуйте свою відповідь.

І. П. Котляревський – зачинатель нової української літератури й нової української літературної мови (з часу видання його поеми «Енеїда», 1798 р.).

❖ **Факт.** Наприклад, про це говорить мовознавиця І. Д. Фаріон (URL: https://youtu.be/bqLdpG-aZB4?si=Bq_hPfm3J_KRMW-b; покликання на відео за QR-кодом).

Картка 3. Факт чи судження? Наведене твердження є фактом чи думкою? Обґрунтуйте свою відповідь.

В інтернеті, у деяких популярних статтях, блогах, з-поміж цікавих фактів про українську мову зазначено, що в українській мові найбільша кількість слів починається на літеру «П», а найменш уживаною літерою українського алфавіту є літера «Ф».

❖ **Думка.** Таке твердження не є точним, не містить цифр кількості відповідних слів, подається без вказівки на наукові джерела чи конкретних науковців, які б підтвердили цю інформацію. Переглянути саме твердження можна, наприклад, на сайті відділу освіти, молодіжної політики та спорту Снятинської міської ради (<https://sntosvita.gov.ua/?p=3301>) за QR-кодом.

Картка 4. Евфемізм чи «мова ворожнечі»? Перегляньте переклад фрагмента російської публікації, визначте й поясніть, яке явище простежується в ньому – евфемізм чи «мова ворожнечі».

Захарова запропонувала визнати Європарламент «спонсором ідіотизму»

Офіційний представник МЗС росії Марія Захарова, коментуючи ухвалення Європарламентом резолюції про визнання росії «державою-спонсором тероризму», запропонувала визнати законодавчий орган ЄС «спонсором ідіотизму».

«Європарламент ухвалив резолюцію про визнання росії "спонсором тероризму". Пропоную визнати Європарламент спонсором ідіотизму», – написала вона у своєму Telegram-каналі.

Резолюцію, яка не має юридичної сили та має рекомендаційний характер, підтримали 494 депутати Європарламенту, проти проголосували 58, ще 44 – утрималися. Росія в документі звинувачується в «завданні ударів по Україні як порушенні міжнародного права».

Раніше, у серпні, росію «спонсором тероризму» визнав сейм Латвії. Захарова тоді заявила, що «іменувати ідеологів [цієї пропозиції] потрібно не інакше як неонацисти» (*мережеве видання «Відомості», 23 листопада 2022 р., https://www.vedomosti.ru/politics/news/2022/11/23/951774-zaharova-predlozhila?from=copy_text*)

❖ **«Мова ворожнечі».** У поданому фрагменті публікації (у російському виданні) маркерами «мови ворожнечі» є слово «неонацисти» та два словосполучення («спонсор ідіотизму», «спонсор тероризму»). Відповідні образливі висловлювання як емоційні ярлики є маніпулятивними. З боку російської пропаганди, вони

використовуються для виправдання агресії, можуть призвести до розпалювання ненависті. У результаті формується негативний образ (російської держави і Європарламенту).

Картка 5. Факт чи судження? Наведене твердження є фактом чи узагальненим судженням? Обґрунтуйте свою відповідь.

У відкритих джерелах можна прочитати, що протягом останніх чотирьох століть українську мову намагалися знищити найбільшу кількість разів порівняно з іншими мовами – 134 рази.

❖ **Це узагальнене судження** про значну кількість обмежень української мови, яке не має точно встановленого числового підтвердження. Наведена цифра не є достовірною, про це зазначив у коментарі видання «Факти ICTV» доктор історичних наук Павло Гай-Нижник (<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/2025-1027-400-rokiv-lingvoczydu-yak-rosiya-stolittiyamy-nyshhyla-ukrayinsku-movu/>). Переглянути коментар можна за QR-кодом.

Картка 6. Факт чи фейк? Наведене твердження є фактом чи фейком? Обґрунтуйте свою відповідь.

В українській мові є три форми майбутнього часу: проста, складна і складена.

❖ **Це факт.** Перевірити інформацію можна за шкільним підручником (Заболотний О., Заболотний В. Українська мова: підручник для 7 кл. ЗЗСО. Київ: Генеза, 2024, с. 65. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2873-ukrainska-mova-zabolotnyi-7-klas-2024.html>), за QR-кодом.

Картка 7. Факт чи фейк? Наведений текст публікації – це факт чи фейк? Обґрунтуйте свою відповідь. Якомога швидше перевірте подане нижче фото (з цієї публікації) на достовірність.

Монстр із сумними очима: У Львові спіймали моторошну істоту

В мережу виклали знімок невідомої істоти, яку було спіймано в резервному метрополітені Львова. На даний момент ідентифікувати її вчені не можуть. Знімок моторошної тварини виклав в соціальній мережі

користувач Василь Барабаненко. При цьому він закликав людей допомогти йому з визначенням виду істоти. Зовні монстр схожий на кажана, але нібито не є ним. Можливо, люди виловили мутанта, проте зоологи поки ніякої інформації не надали (з інтернет-джерела «Fakti»).

❖ **Фейк.** У тексті подано несправжню інформацію. Матеріал і джерело стали недоступними. Маркерами фейку є мовні помилки, клікбейтний заголовок. Немає точної інформації про згадуваних учених. Ім'я Василя Барабаненка також згадується в іншій сумнівній публікації «В Україні спіймали чупакабру: далі на них чекав моторошний сюрприз» (<https://prozoro.net.ua/ua/2023/03/27/u-lvovi-spijmali-chupakabru-dalina-nih-chekav-motoroshnij-syurpriz/.ua>, 27 березня 2023 р.).

Пошук фотографії через «Google Зображення» свідчить, що це дипфейк, на фото, за різними джерелами, Волгоградський швидкісний трамвай (див: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:May2015_Volgograd_img13_PLenina_metrotram_station.jpg; https://pl.wikipedia.org/wiki/P%C5%82oszczad%C2%B4_Lenina_%28stacja_szybkiego_tramwaju%29).

Картка 8. Факт чи фейк? Дослідіть, чи є наведене твердження є фактом (чи фейком). Обґрунтуйте свою відповідь.

Львівський метрополітен визнали найкращим у Європі (UaReview, 17.07.2013, <https://uareview.com/lviv-metro/>).

❖ **Фейк.** На сайті UaReview, знизу сторінки, зазначено, що це – сатиричне онлайн-видання, яке публікує вигадані новини українською мовою, тобто це сайт сатиричних «неправдивих» новин.

Картка 9. Факт чи фейк? З'ясуйте: наведене твердження є фактом чи фейком? Поясніть свою відповідь.

Українськомовний ChatGPT за допомогою емодзі зашифрував рядки вірша про Україну. Це вірш Василя Симоненка «Україно, п'ю твої зіниці...». Переглянути цей вірш можна за поданим QR-кодом.

❖ **Фейк.** Насправді зашифровано вірш Володимира Сосюри «Любіть Україну»:

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.
Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.*

Картка 10. Правда чи фейк? Виділений фрагмент – це правда чи міф? Обґрунтуйте свою відповідь.

«Слово о полку Ігоревім» є суто українським не тільки через те, що воно було створене на українській території і події, змальовані в ньому, відбуваються на батьківщині українців далеко від російських земель, але й за його духом, художньо-образною системою, мовностилістичними засобами, світосприйняттям і способом мислення його автора. Цей поетичний шедевр не можна, услід за російськими дослідниками, проголошувати найдавнішим твором російської літератури ще й тому, що під час невдалого походу на половців 1185 р. південних русинів (тобто українців) на чолі з Новгород-Сіверським князем Ігорем Святославичем російська Суздальщина була найближчим союзником половців у боротьбі з Києвом. Отже, суздальці по суті опинилися у ворожому таборі й не могли не тільки оспівувати військовий антиполовецький похід, але навіть і взяти в ньому участь» (Півторак Г. «Українці: звідки ми і наша мова», газета «День», 2011, №90, 27 травня, с.3).

❖ **Факт.** У самій статті Г. Півторака «Українці: звідки ми і наша мова» (у газеті «День») наявні також інші аргументи на підтвердження описаного факту, подано покликання на джерела.

Картка 11. Правда чи фейк? З'ясуйте, чи є наведене твердження правдою. Обґрунтуйте свою відповідь, використовуючи три приклади, докази з самої публікації В. Селезньова в газеті «День».

У «... Древній Русі говорили мовою, яка була набагато ближча до сучасної української мови, ніж російська» (Селезньов В. «Правда історії та міфи мовознавства», газета «День», 2006, №211, 2 грудня, с. 2).

❖ **Правда.** У публікації «Правда історії та міфи мовознавства» йдеться: 1) про українську лексику в київських і галицьких літописах, а також у світській літературі XI – XIII століть (приклади слів: *парубок, окріп, глум, вежа, батіг, оксамит, бунчук, недбальство, віття, гілля, колода, стріха, жито, стегно, лічба, коло, яруга, кожух, оболонь, гай, полонина, веслування, рілля, джерело, глечик, багаття, криниця, збіжжя, лазня* та ін.); 2) крім літературних джерел, збереглося чимало інших письмових свідчень живої розмовної мови у вигляді написів на стінах храмів, на зброї, предметах домашнього побуту й т.д. (наприклад, український науковець С. Висоцький відкрив у Софійському соборі стародавні написи на стінах, на одній із них вибита молитва князя Володимира (у хрещенні Василя), де є слова «помози рабу твоему Василеві»; 3) у мові Древньої Русі наявні особливості, характерні для української мови (наприклад, дієслова на «-ти» (*жити, нести* й т.п.), на «-мо» (*маємо, віруємо, даємо* й т.п.), кличний відмінок (*дружино, княже* й т.п.), наявність м'якого «Г», злиття звуків «Ы» та «І» в середнє «И», перехід «е» в «о» після шиплячих (*чоловік, жона, пшоно* й т.п.), чергування приголосних «Г-З», «К-Ц», «Х-С» (*дорога – дорозі, жінка – жінці, кожух – кожусі* й т.п.).

Картка 12. Факт чи судження? Наведені заголовки містять факт чи думку? Яка причина використання в дописах журналістів таких заголовків? Обґрунтуйте свою відповідь.

А. «За кінотеатром у центрі Житомира знову утворилося стихійне сміттезвалище» (інтернет-видання «Житомир.info»).

Б. «Цигани хіба люди?!» (інтернет-видання «LB.ua»).

В. «На Київщині через спалення сухої трави ледь не загинули діти» (інтернет-видання «Вечірній Київ»).

Г. «Не всіх дурних війна забрала» (інтернет-видання «Naspravdi.Today»).

Ґ. «НААУ – це не просто «колгосп», це «ракова пухлина» на тілі українського правосуддя» (інтернет-видання «Фенікс слово»).

❖ **Думка.** Відповідні заголовки виражають суб'єктивне сприйняття автора. Маркерами «мови ворожнечі» в наведених заголовках є такі слова, словосполучення: «цигани», «дурних», «колгосп», «ракова пухлина» (про Національну асоціацію адвокатів України). «Мову ворожнечі» журналісти використовують для привернення уваги до публікації, для залучення більшої аудиторії читачів, для посилення емоційного впливу, для розпалювання ненависті.

Картка 13. Правда чи фейк? Поясніть, чи є наведене твердження правдою, чи це – фейк.

Мовознавець Іван Огієнко є автором такого висловлювання: «"Кобзар" – це найкраща, найповніша граматики всеукраїнської літературної мови».

❖ **Правда.** Це висловлювання належить І. Огієнку (з кн.: Огієнкові афоризми і сентенції. Упоряд.: З. Тіменик. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С.57).

Картка 14. Факт чи судження? Доведіть, чи є наведене твердження І. Ющука фактом, чи це – судження.

«Виявляється, Росія «захищає» в Україні навіть не росіян (яких ніколи тут ніхто не утискував), а "рускоязычных". І що найбільш прикро й дико, що ми, українці, самі напрошуємося до цього. Огляньмося довкола, подивімося на себе, на своїх дітей: ми й далі множимо отих "рускоязычных"» (Ющук І. «Мова – найбільший скарб»).

❖ **Судження.** У твердженні І. Ющука такі ознаки судження: 1) подано думку автора («самі напрошуємося до цього»), не документально доведений факт, а суб'єктивна оцінка; 2) матеріал емоційний («що найбільш прикро й дико»); 3) автор наводить свої узагальнення («яких ніколи тут ніхто не утискував»).

Картка 15. Факт чи фейк? Обґрунтуйте свою відповідь: наведена інформація про милозвучність української мови є фактом чи міфом?

Про милозвучність нашої мови свідчить такий факт. У 1928 році в Парижі відбувся конкурс мов, що мав на меті визначити, яка мова

найдоброзвучніша. Зачитували тексти різними мовами – тими, якими спілкується значна кількість людей, і тими, які належать до маловідомих. Звучали на конкурсі і вірші Тараса Шевченка. Серед чотирьох переможниць конкурсу українська мова посіла третє місце після французької та італійської, залишивши після себе мову фарсі (перську). Так журі конкурсу оцінило мелодійність, виразність, пісенність нашої мови, яка відзначається багатством і чистотою звуків (Одинцова Г., Кодлюк Я. «Цікавинки на уроках рідної мови»).

❖ **Міф (вигадка).** Пояснення: 1) такого конкурсу за вказаною датою не було, відсутні покликання на джерела; 2) інформація орієнтована на емоції її споживачів (спонукає до гордості). Див.: спростування наведеної інформації (<https://osvitoria.media/experience/ukrayinska-mova-druga-za-mylozvuchnistyu-u-sviti-tse-fejk/>) від фактчекерки Альони Романюк за QR-кодом.

Картка 16. Факт чи судження? Обґрунтуйте свою відповідь: наведене твердження Г. Аркушина є фактом чи судженням?

За різними джерелами, український мовознавець Григорій Аркушин зазначив: «Літературна мова – це запашна пречудова квітка, пелюстками якої є народні говірки. А хай тільки зів'яне чи засохне навіть найменша пелюсточка – і вся квітка втратить свою чарівність».

❖ **Судження.** Пояснення: 1) у твердженні подано думку автора, суб'єктивну інформацію; 2) матеріал емоційний; 3) автор наводить свої узагальнення, складається враження, що він хоче переконати в правильності основної думки поданого твердження.

Картка 17. Правда чи фейк? Обґрунтуйте свою відповідь: наведене твердження містить правдиву інформацію чи є вигадкою?

За мовознавицею Катериною Городенською, «...сьогодні правильно звертатися так до чоловіків:

*Шановний **депутате Коваленку!** і Шановний **депутате Коваленко!**; Вельмишановний **пане Кравчуку!** і Вельмишановний **пане Кравчук!**; Високоповажний **академіку Яцкове!** і Високоповажний **академіку Яцків!**; Глибокополковажний **ювіляре Павличку!** і Глибоковажний **ювіляре Павличко!**».*

❖ **Правда.** Наведене твердження взято з кн.: Городенська К. *Українське слово у вимірах сьогодення. Вид. 2-е, доп. Київ: КММ, 2019. С. 49.*

Картка 18. Факт чи судження? З'ясуйте, чи наведена інформація про походження української мови, зокрема про те, що українська мова сформувалася ще в X–IV тисячоліттях до нашої ери, є фактом, чи це – думка. Відповідь обґрунтуйте, використовуючи інформаційні джерела.

Походження української мови є окремою темою для дослідження. Точна дата її зародження невідома, але відомо, що вона виникла раніше за російську, німецьку та турецьку. Вчений Василь Кобилюх вважає, що українська мова сформувалася ще в X–IV тисячоліттях до нашої ери, походить із санскриту (*сайт «UA Diaspora», 16 липня 2024 р., <https://uadiaspora.com/15-dyvvoyzhnykh-faktiv-pro-ukrainsku-movu-iaki-vy-mohly-ne-znaty/>*).

❖ **Думка.** У тексті наявна суб'єктивна інформація, згадано професора В. Кобилюха (лікаря, філолога) та його переконання (розуміння, знання) щодо походження української мови.

За І. Огієнком, Ю. Шевельовим, П. Гриценком та іншими авторитетними мовознавцями, українська мова почала виділятися з праслов'янської мови протягом VI – VII століть н. е. (наприклад, див.: 1. Мозер М. Історія української мови. Київ, 2018. 27 с.; 2. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ, 2020. 326 с.).

Картка 19. Факт чи фейк? Доведіть свою думку: поданий фрагмент публікації на англomовному сайті «The Babylon Bee» є фактом чи фейком? Оригінальну публікацію можна переглянути за поданим QR-кодом.

Вінні-Пух бідний, оскільки Трамп запровадив тарифи на Стоакровий ліс у розмірі 150% (переклад)

Місцевий ведмідь Вінні-Пух, як повідомляється, залишився в повній бідності після того, як Трамп на початку цього тижня ввів 150% мита на Стоакровий ліс.

За словами відомого економіста «Сови», тарифи Трампа виявляються непереборним економічним бар'єром для мешканців Стоакрового лісу, які значною мірою залежать від експорту плюшевих іграшок і вітальних листівок до Сполучених Штатів (*сайт «The Babylon Bee», 9 квітня 2025, <https://babylonbee.com/news/winnie-the-pooh-destitute-as-trump-enacts-150-tariffs-on-hundred-acre-wood>*).

❖ **Фейк.** «The Babylon Bee» («Вавилонська бджола») – це англomовний сатиричний сайт. Стоакровий ліс – це вигадане місце з

дитячих книжок англійського письменника А. А. Мілна. На сайті історія про Вінні-Пуха є сатирою на реальну тарифну політику Дональда Трампа. Зокрема, у квітні 2025 року США запровадили тарифи в розмірі 10% на групу безлюдних островів поблизу Антарктиди (острови Герд і Макдональд), населених лише пінгвінами.

Картка 20. Правда чи фейк? Доведіть свою думку: фрагмент публікації на англomовному сайті «The Babylon Bee» є правдою чи фейком? Саму публікацію можна переглянути за поданим QR-кодом.

Трамп стукає гонгом, сигналізуючи про чергове підвищення тарифів у Китаї (переклад)

Глобальна торговельна війна сьогодні вранці вийшла на новий рівень, коли президент Дональд Трамп вдарив у гігантський гонг, сигналізуючи про чергове підвищення тарифів на товари, що імпортуються з Китаю.

Джерела в Білому домі повідомили, аби президент наказав, щоб відтепер гонг був присутній під час усіх оголошень, пов'язаних із тарифами, вважаючи, що звук удару по ньому – найдоцільніший спосіб привернути увагу Китаю (сайт «The Babylon Bee», 9 квітня 2025, <https://babylonbee.com/news/trump-bangs-gong-signaling-another-increase-in-china-tariffs>).

❖ **Фейк:** «The Babylon Bee» («Вавилонська бджола») – це англomовний сатиричний сайт. «Стукати в гонг» – метафора (привернення загальної уваги, гучна заява), а не реальна подія. Про символ «стукання гонгом» для підняття мита Дональдом Трампом чи його адміністрацією в достовірних джерелах не йдеться.

Картка 21. Правда чи фейк? Доведіть свою думку: наведений фрагмент публікації на англomовному сайті видання «Snopes» є фактом чи фейком?

Тарифи Трампа все ще включають 10-відсоткове мито на імпорт з безлюдних островів, де мешкають пінгвіни (переклад)

Незважаючи на те, що на островах Герд і Макдональд не живуть люди, згідно з планом Трампа, регіон стикається з 10% мита на імпорт іноземних товарів до США (Ларке Крістенсен, 11 квітня 2025 р., <https://www.snopes.com/fact-check/trump-tariffs-islands-penguins/?collection=469860>).

❖ **Факт** (станом на квітень 2025 року). Snopes.com є незалежним онлайн-виданням під управлінням компанії «Snopes Media Group Inc.», власниками якої є Кріс Річмонд і Дрю Шонгрупп (кожен із яких володіє по 50%). Це онлайн-видання дотримується міжнародних стандартів фактчекінгу для виявлення дезінформації в інтернеті.

Справді, пінгвіни є найпоширенішими птахами на австралійських островах Герд і Макдональд. На цих безлюдних островах також живуть тюлені, птахи, безхребетні.

Картка 22. Факт чи судження? З'ясуйте: виділені фрагменти в тексті містять факти чи судження? Обґрунтуйте свою думку.

Походження слова «слов'яни»

Термін «венеди» не є самоназвою слов'ян. Він був перенесений на них як на східних сусідів германців від більш давнього населення (можливо, кельтського). **Античні автори полюбили та уприходували це слово.**

Термін «анти», знову ж таки, не є самоназвою. Він має іранськомовне походження.

А от «склавени» чи то «склавіни», «склавини» є власне самоназвою. **У слові «склавен» легко впізнати слов'ян.** Науковці на основі ґрунтовної роботи виявили, що літера «к» тут вставна. Тому не дивно, що пізніші візантійські автори називають їх просто «слов'янами».

Більшість відомих етнонімів не є самоназвою слов'ян і з'явилися вони в результаті ідентифікації цих племен сусідніми народами, зокрема, іранськими та кельтськими. **Цілком вірогідно, що «склавени» (грецькою «слов'яни») найперша самоназва.** Тоді що вона означає?

Повертаємося до початку нашої оповіді: єдиної версії немає. Проте розгляньмо найбільш відомі з усіх.

Лінгвісти стверджують, що сучасні слов'янські мови походять від єдиної слов'янської, яка сформувалася на основі праслов'янських діалектів. Їх носії входили до балто-слов'янських, а ще раніше – до германо-балто-слов'янських мовних спільнот.

У наукових працях та етимологічних словниках представлені різні погляди на походження етноніма слов'яни. **Дехто вважає, що він бере початок з наймення богині-матері Слави, і звідси – країна Славія та язичницьке богослужіння – славлення.**

Учені пов'язують «слов'ян» і з спорідненим коренем у «слово», тобто слов'яни – це ті, що ясно говорять.

Виводять розглядуване наймення і від гідроніма Славутич (тепер Дніпро), тобто назва «слов'яни» означала на сучасний лад буквально «дніпровці», «дніпряни».

Є версії, прихильників яких не залишилося. Наприклад, етимологія самоназви йде до індоєвропейського кореня *kleu-, основне значення якого «чути», і часто трапляється в різних

уживаннях у значенні «слава» і «популярність». Отже, слов'яни – це «знамениті люди», тобто люди, про яких чуто, про яких іде погос, про яких іде слава.

Також доволі неординарною є така теза: у Візантії слов'яни часто використовувалися як раби, а у випадку потреби – як воїни. Це знайшло своє відображення в більшості європейських мов, зокрема в грецькій (середньогрецьке «σκλάβος» – раб, звідси пізньолатинське «sclavus», німецьке «Sklave», арабське «сакаліба», і зворотна калька з латини – «склавени» тощо).

У будь-якому випадку питання походження слова «слов'яни» залишається відкритим та дискусійним (за Максимом Кравченком, сайт «Ukraine History», 12 вересня 2022 р., <https://ukraine-history.com/pohodzhennya-slova-slovyany/>).

❖ **Судження.** «Ukraine History» – це ЗМІ про історію й політику, що має значення для сучасного й майбутнього України. Автор публікації в цьому медіа намагається цікаво розповісти про різні версії походження назви «слов'яни», наводить власні узагальнення, висновки. У тексті немає точної інформації про авторів-науковців різних версій тлумачення етимології цієї назви, про відповідні публікації. Питання походження слова «слов'яни» досі є предметом дискусій з-поміж мовознавців та істориків.

«Античні автори полюбili та уприходували це слово» – це оцінне судження; слова «полюбili», «уприходували» мають образний характер і не є перевірюваними фактами.

«У слові "склавен" легко впізнати слов'ян» – оцінне судження, слово «легко» виражає суб'єктивну оцінку.

«Цілком вірогідно, що "склавени" (грецькою "слов'яни") найперша самоназва» – думка автора, припущення, а не факт. Маркером припущення є слова «цілком вірогідно», які вказують на не доведений факт.

«Дехто вважає, що він бере початок з наймення богині-матері Слави, і звідси – країна Славія та язичницьке богослужіння – славлення» – це думка автора, а не встановлений факт, про це свідчать слова «дехто вважає».

«Є версії, прихильників яких не залишилося. Наприклад, етимологія самоназви йде до індоевропейського кореня *klei-, основне значення якого «чути», і часто трапляється в різних уживаннях у значенні «слава» і «популярність». Отже, слов'яни – це «знамениті люди», тобто люди, про яких чуто, про яких іде погос, про яких іде слава» – думка автора, маркером судження є припущення «є версії», тобто не доведене знання, не загальноновизнаний і перевірений факт.

Картка 23. Евфемізм чи «мова ворожнечі»? Перегляньте фрагмент публікації, визначте й поясніть: «жест доброї волі» – це евфемізм чи «мова ворожнечі»?

«Жест доброї волі»: як відбувалося звільнення острова Зміїний

«30 червня як крок доброї волі Збройні Сили Російської Федерації завершили виконання поставлених завдань на острові Зміїний і вивели гарнізон, що знаходився там», – доповів тоді представник міністерства оборони російської федерації Ігор Коношенков (за Л. Биковською, 30 червня 2024 р., інтернет-видання «Махала», <https://mahala.com.ua/viyna/zhest-dobroi-voli-yak-vidbuvalos-zvilnennia-ostrova-zmiinyu/>).

❖ **Евфемізм.** За допомогою вислову «жест доброї волі» мовець пом'якшено називає недоречне у відповідних умовах слово. Це засіб «новомови» представника міністерства оборони країни-агресорки (поразку, втечу названо «жестом доброї волі»), вислів замасковує виражену думку. Насправді, «жестом доброї волі» росіяни назвали свою військову поразку в Чорному морі та неможливість окупувати частину Одещини. Ворог не витримав вогню українських артилерійських, ракетних та авіаційних ударів. У результаті простежується підміна понять.

Картка 24. Евфемізм чи «мова ворожнечі»? Перегляньте фрагмент перекладу російської публікації, визначте й поясніть: «хлопки» – це евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Воронежців розбудили гучні хлопки

Гучні хлопки почули вороніжці сьогодні вночі, 11 січня. Про це вони повідомили в редакцію «МОЄ!».

Городяни розповіли, що їх розбудили два потужні звуки.

О 21:53 губернатор Олександр Гусєв повідомив, що в регіоні оголошено небезпеку атаки БПЛА (за мережевим виданням, 11 січня 2025, https://moe-online.ru/news/incidents/1211440?utm_source=copypast).

❖ **Евфемізм.** За допомогою слова «хлопки» (у значенні «легкі звуки») журналіст пом'якшено називає жахливе й недоречне у відповідних умовах слово. Це засіб маніпуляційної «новомови» для заспокоєння росіян у випуску новин (вибухи названо словом «хлопки»), вислів із цим словом замасковує думку про війну, вибухи на території країни-агресорки. У результаті простежується підміна понять.

Картка 25. Евфемізм чи «мова ворожнечі»? Перегляньте фрагмент перекладу російської публікації, визначте й поясніть: «корабель втратив стійкість» – це евфемізм чи «мова ворожнечі»?

Крейсер «Москва» потонув

Міноборони країни-агресорки заявило, що крейсер «Москва» затонув під час буксирування після пожежі в умовах шторму. Про це повідомляє ТАРС.

«При буксируванні крейсера «Москва» в порт призначення через пошкодження корпусу, отримані під час пожежі від детонації боєзапасу, корабель втратив стійкість», – заявили у відомстві (за М. Совіною, мережеве видання, 14 квітня 2022, <https://lenta.ru/news/2022/04/14/creyser/>).

❖ **Евфемізм.** За допомогою вислову «корабель втратив стійкість» російське відомство пом'якшено називає недоречну в умовах війни правду. Засіб «новомови» використано для заспокоєння росіян у випуску новин (корабель, уражений українськими ракетами, загорівся й затонув – це «корабель втратив стійкість» в умовах шторму), вислів замасковує думку про війну, про успіхи українців на війні, знищення ворожого крейсера. У результаті простежується підміна понять, маніпуляція для приховування конкретної воєнної поразки.

Картка 26. Евфемізм чи «мова ворожнечі»? Перегляньте переклад фрагмента російської публікації, визначте й поясніть, яке явище простежується в ньому – евфемізм чи «мова ворожнечі».

Український нацизм у наші дні: джерела походження та ідейно-політична типологія

Історія сучасного українського націоналізму / нацизму бере відлік з початку 1990-х років. І пов'язано це з «експортом» в Україну, що стала самостійною державою, нацистських кадрів і технологій.

Також підкреслимо: «розквіт» нацизму в Україні і перетворення цієї країни, що вже відбулося, в епіцентр світового нацизму / неонацизму давно перестали бути чинником внутрішньої української політики і навіть російсько-українських відносин. Це важливий аспект загальноєвропейської, а можливо, вже й світової політики (Е. Попов, доктор філософських наук, 29 лютого 2024 р., https://russianembassyza.mid.ru/ru/press-centre/news/ukrainskiy_natsizm_v_nashi_dni_istochniki_proiskhozhdeniya_i_idejno_politicheskaya_tipologiya/).

❖ **«Мова ворожнечі».** Автор називає патріотів-українців нацистами, неонацистами, такі образливі маніпулятивні висловлювання можуть призвести до розбрату, розпалювання ненависті до українців у Європі, світі. У результаті підміни понять і маніпуляційної «новомови» (інструментом якої є «мова ворожнечі») може створитися негативний образ українців.

Картка 27. Евфемізм чи «мова ворожнечі»? Прочитайте фрагмент публікації, визначте, назвіть і поясніть, яке явище простежується в ньому – евфемізм чи «мова ворожнечі».

Потенціал металургійної промисловості в країнах 3-го світу

Оскільки глобальні ринки продовжують розвиватися, промислові сектори країн, що розвиваються, які часто називають країнами третього

світу, стають центром інвестицій та зростання. Серед цих секторів металургійний бізнес має значні перспективи. Незважаючи на виклики, з якими стикаються економіки цих країн, металургійна промисловість поступово перетворюється на прибуткове і стабільне джерело доходу, створення робочих місць та розвитку інфраструктури (сайт *MistoSumy.com*, 22 жовтня 2024, <https://mistosumy.com/news/info/84635-potencial-metalurgijnoyi-promislovosti-v-krayinax-3-go-svitu.html>).

❖ **Евфемізм.** За допомогою вислову «країни третього світу» автор дещо пом'якшено називає слаборозвинені країни. Вислів завуальовує зневажливу думку про держави з дуже низьким рівнем життя.

Картка 28. Факт чи фейк? Доведіть: підкреслена інформація – це факт чи фейк?

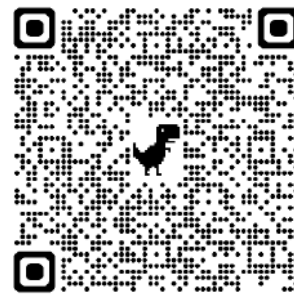
Тепер український борщ належить до нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО

1 липня на 5-му позачерговому засіданні Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини ухвалили рішення про те, що «Культура приготування українського борщу» належить до нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

«Перемога у війні за борщ – наша!», – повідомив міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко у Facebook.

«Культуру приготування українського борщу» до Списку ЮНЕСКО внесли за ініціативою Мінкульту, експертки Марини Сobotюк та зіркового кухаря Євгена Клопотенка (з сайту «Kyiv Post», 2 липня 2022 р, <https://www.kyivpost.com/uk/post/4525>).

❖ **Факт.** Про те, що «Культуру приготування українського борщу» внесено до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, ідеться в новинній стрічці сайту Міністерства культури та стратегічних комунікацій України (МКСК) від 01.07.2022 р. (https://mcsc.gov.ua/news/ukrainskyu-borshch-vneseno-do-spySKU-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-yunesko/?utm_source=chatgpt.com), а також на сайті ЮНЕСКО (<https://www.unesco.org/en/articles/culture-ukrainian-borscht-cooking-inscribed-list-intangible-cultural-heritage-need-urgent>), переглянути можна за поданими QR-кодами:

Картка 29. Факт чи фейк? Доведіть свою думку: заголовок наведеного фрагмента публікації виражає факт чи фейк?

Українську писанку офіційно внесли до списку культурної спадщини ЮНЕСКО

На 19-й сесії комітету ЮНЕСКО з охорони нематеріальної культурної спадщини ухвалили рішення включити українську писанку до списку світових культурних надбань. Про це повідомило Міністерство культури та інформаційної політики України (*із сайту «Ukrainian Nation», 4.12.2024, <https://ukrainian-nation.org.ua/kultura/2479-ukrainsku-pysanku-ofitsiyno-unesly-do-spysku-kulturnoi-spadshchyny-yunesko/>*).

❖ **Факт.** Інформацію про те, що писанку, українську традицію та мистецтво оздоблення яєць внесено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, розміщено на сайті ЮНЕСКО (<https://ich.unesco.org/en/RL/pysanka-ukrainian-tradition-and-art-of-decorating-eggs-02134>), а також на сайті Міністерства культури та стратегічних комунікацій України (МКСК) від 06.12.2024 р. (<https://mcsc.gov.ua/news/ukrayina-otrymala-dva-sertyfikaty-za-uklyuchennya-ukrayinskyh-tradyczij-do-spyskiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshchyny-yunesko/>), переглянути можна за поданими QR-кодами:

Картка 30. Факт чи судження? Поясніть: наведені тези публікації з сайту 24 телеканалу містять факти чи думки?

Великодній зайчик: звідки він взявся та що насправді означає тваринка

Великодній зайчик асоціюється з весняним оновленням природи, символізуючи життєву силу, родючість і новий початок; ця традиція походить з німецького фольклору, де зайчик приносив кольорові яйця слухняним дітям.

Хоча зайчик не є релігійним символом у християнстві, він став частиною великодньої символіки, об'єднуючи світське святкування весни та духовне відродження через Воскресіння Христа (*А. Захарова, https://24tv.ua/fun24/yak-zvidki-zyavilasya-traditsiya-vikoristanyan-zaychika-velikden_n2795383*).

❖ **Думки.** Пояснення до тексту: 1) відсутня точна інформація, зокрема щодо німецького фольклору, натомість подано думки авторки; 2) наявні оцінні висловлювання, матеріал дещо емоційний – містить слова зі зменшено-пестливими суфіксами; 3) подано не науково підтверджений факт, а суб'єктивну інтерпретацію, авторка наводить свої узагальнення.

ДОДАТОК 3

КАЛЕНДАР ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЮНИХ НОСІІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Місяць	Форма/ вид позакласної роботи
Вересень	1. Бібліотечний урок <i>«У світі інформаційних джерел: традиційні та електронні каталоги»</i>. 2. День обмінювання українськомовними книгами. 3. Шкільний фестиваль української книги <i>«Книжковий простір»</i>.
Жовтень	1. <i>«Мовний спринт: інфомедійний забіг»</i>. 2. Шкільна фотогалерея учнівських конференцій, конкурсів з української мови. 3. Національний тест із медіаграмотності від проекту «Фільтр» (25 питань за 5 блоками – https://filter.mcsc.gov.ua/news/natsionalnyy-test-z-mediahramotnosti-2025-pravylni-vidpovidi/).
Листопад	1. Тренінг <i>«Інфомедійна грамотність та авторське право»</i> (чи можна видати чужу інформацію за свою, використати чуже зображення, фото без покликання). 2. Конкурс плакатів <i>«Українська мова очима учнів нашої школи»</i>. 3. <i>«Книга вдячності»</i> чи <i>«Скринька вдячності»</i> (написати три вдячності – будь-кому/ будь-чому).
Грудень	1. Шкільний фестиваль цифрового контенту. 2. Інфомедійний різдвяний календар (адвент-календар). 3. Круглий стіл <i>«III-помічник – персональний інструмент для учня: від рутини до творчості»</i>.
Січень	1. Тренінг з інформаційної грамотності. 2. Кінолекторій (переглядання фільму, наприклад «20 днів у Маріуполі», чи його фрагмента, обговорення, аналіз).

	3. «Творча студія» (створення реклами після перегляду фільму – учні створюють постер до основної думки фільму чи короткий відеоролик про нього).
Лютий	1. Конкурс агітаційних плакатів на мовну тематику. 2. Оксфордські дебати «Представники Палати стверджують, що соцмережі – це інструмент маніпуляцій, а не інформування». 3. Свято рідної мови «Мова – багатство народу» (В. Сухомлинський).
Березень	1. Патріотичний флешмоб «Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос – більш нічого. А серце б'ється – ожива, як їх почує... (Т. Шевченко). 2. Шкільний турнір «Медіатекст і його види» (аналіз медіатекстів в інтернет-ЗМІ, створення лонгридів та ін.). 3. «Інформаційно-цифровий детокс» (видаляння непотрібних фото та файлів, що засмічують особистий телефон/ хмарне сховище).
Квітень	1. Учнівська конференція «Культура українського слова – культура нації: виклики та перспективи». 2. Волонтерський хаб «Українська онлайн» (шкільний проєкт для учнів із прифронтових територій/ тих, які виїхали за кордон, і всіх охочих). 3. «Скринька добрих новин» (короткі записки про позитивну новину, яку прочитали в новинній стрічці, кидати в скриню. Наприкінці тижня учні зачитують ці записки, групують їх, обговорюють).
Травень	1. Конкурс «Інфомедійний калейдоскоп» (авторська гра для популяризації інфомедійних знань; учнівські наочні матеріали медіаосвітнього спрямування з власними рекомендаціями до використання для розвитку критичного мислення, розвитку інформаційної грамотності; постери, короткі презентації на основі дослідження медіатекстів, роботи з електронними словниками, верифікації інформації; учнівська медіапродукція в різних

жанрах тощо – за номінаціями «Інфомедійна гра», «Інфомедійна майстерня», «Юні журналісти», «Інфомедійні дослідження» та ін.).

2. Інформаційно-цифрова майстерня: *«Штучний інтелект в навчанні й дослідженні української мови»*.

3. Інтелектуальна гра «365° за шкалою медіаграмотності», розроблена командою Академії української преси (<https://www.aup.com.ua/365-game/>).

БІБЛІОГРАФІЯ

Офіційні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. *Сайт МОН України*. 2020. С.5-6. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti?_cf_chl_tk=nFre8ttk43KNHoHfdL2A6pRKb4akho2v7UhkmhjcPkw-1770375380-1.0.1.1-fBHbzNGwVaXc2yVzRfUoSeaA6RdANvSmn9vKf2f8z4E
2. Державний стандарт профільної середньої освіти. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>
3. Закон України «Про освіту», 2017, *Відомості Верховної Ради*, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 31, ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція), за ред. Найдьонової Л. А., Слюсаревського М. М. Київ, 2016. 16 с. URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/концепція-медіаосвіти.pdf>
6. Концепція «Нова українська школа» / Упоряд.: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С. та ін.; заг ред. М. Грищенко. 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Концепція цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства / за наук. ред. Л. Найдьонової. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2024. 24 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745266/1/konseptnaydonova2025maket.pdf>.

8. Положення про електронні освітні ресурси. *Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01 жовтня 2012 року № 1060 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29 травня 2019 року № 749)*. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text>

9. Програма «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність». *Сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/spivprasya-z-mizhnarodnimi-organizaciyami/rada-mizhnarodnih-naukovih-doslidzhen-ta-obminiv-irex/programma-vivchaj-ta-rozriznyaj-infomedijna-gramotnist>

10. Українська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-11 класи, рівень стандарту/ укл.: Голуб Н. Б., Котусенко О. Ю., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І., Романенко Ю. О. та ін. Київ. 2017. 42 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi-pidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon>

11. Global Media and Information Literacy Assessment Framework: country readiness and competencies. Paris : UNESCO. 2013. 158 с. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224655>

12. Grizzle Alton, Wilson Carolyn, Tuazon Ramon and others. Media and information literate citizens: think critically, click wisely! Paris : UNESCO Publishing, 2021. 403 p. URL: <https://milobs.pt/wp-content/uploads/2021/11/Think-Critically-Click-Wisely.pdf>

13. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. P. 189/1-189/13. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01))

14. Media and information literacy: policy and strategy / A Grizzle, P. Moore, M. Dezuanni and others. Paris : UNESCO, 2013. 196 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>

Науково-методичні джерела

1. Антоненко-Давидович Б. *Як ми говоримо*. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 284 с.
2. Бадер С., Починкова М. *Методи формування критичного мислення особистості. Актуальні питання гуманітарних наук*, 2025. Вип. 87, том 1. С.301-307.
3. Башманівська А. А. Особливості медіатексту в сучасному інформаційному просторі. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 5. С. 15-20.
4. Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. №27. С. 15-25.
5. Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність. *Зимова школа: матеріали*. IREX. 2019. 98 с.
6. Видайчук Т. А. Формування історичної пам'яті в учнів старших класів засобами підручників української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 19. С. 47- 57.
7. Вознюк О. Стратегії формування критичного мислення в контексті медіаосвіти. *Нові технології навчання*, 2023. Вип. 97. С.6-15. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/38567/1/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8E%D0%BA%206-15.pdf>.
8. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Концепція навчання української мови учнів старшої школи; ред. Н. Б. Голуб. Київ : Педагогічна думка, 2019. 56 с.
9. Голуб Н. Б., Новосьолова В. І., Галаєвська А. В. *Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї (рівень стандарту): практич. посіб.* Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
10. Городенська К. *Українське слово у вимірах сьогодення: 2-е вид., доп.* Київ : КММ, 2019. 208 с.
11. Горошкіна О.І., Бондаренко Н.В., Попова А.О. *Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: метод. посіб.* Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.

12. Горошкіна О. М., Греб М. М., Горошкін І. О., Караман С. О. Функції QR-кодів у структурі підручника української мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020. Вип. 4 (78). С. 31-46. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/107> (дата звернення 25.11.2021).

13. Друшляк М. Г., Грона Н. В., Пономаренко Н. П., Семеніхіна О. В., Семенов О.М. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2022. Т. 88, №2. С. 1- 22. URL:<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4786/2012>

14. Жадько В. О., Клименко О. І., Куляс П. П. та ін. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. 356 с.

15. Іванова Т. Медіаграмотність та критичне мислення в процесі викладання дисциплін комунікаційного циклу: навчальний посібник / за загал. ред. В. Іванова. Київ: Центр вільної преси, 2024. 178 с.

16. Караман С. О., Караман О. В., Горохова Т. О. Інформаційний ресурс тексту як засіб формування толерантної особистості старшокласника профільної школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 2014. Вип. 5. С. 279-288.

17. Корицька Г. Р. Використання веб-квест технології у навчанні учнів української мови на засадах діяльнісного підходу. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2018. Т. 65, № 3. С. 66-75. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1984>

18. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності : монографія / За заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 299 с.

19. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів; наук. ред., передм. Пометун О. І. Київ : Плеяди, 2006. 220 с.

20. Кучерук О. А. Аналіз стильових маркерів медіатекстів у процесі навчання української мови учнів старших класів. *Стилістичний вимір українського слова* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 75-річчя від дня народження кандидата філологічних наук, доцента Ганни Конторчук) (4 грудня 2025 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич; відп. за вип. М. В. Шарапа, Н. М. Дяченко. Житомир, 2026. 196 с.

21. Кучерук О. А. Інтегрування інфомедіаційної грамотності в простір мовної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2020. №3. С.9-12.

22. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. С. 332-333.

23. Мирончук Н. Критерії відбору дослідницьких навчальних завдань для формування організаційних умінь учнів. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2023. №70. С. 114-122. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-114-122>

24. Мова як інформаційна система. Інтерв'ю директора Українського мовно-інформаційного фонду НАН України академіка В. А. Широкова. *Повідомлення НАН України*. 18.07.2017. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=3334>

25. Мокрогуз О. П. Основи медіаграмотності, 7–8 класи. Посібник для вчителя / за загал. ред. В. І. Іванова. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. 159 с.

26. Надутенко М., Пономаренко Н., Семенов О. Електронні словники Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України в освітньому процесі.

Київ : Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України. 2020. 50 с.

27. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022/ кол. авт.: Г. Бичко (осн. автор), Т. Вакуленко, Т. Лісова, М. Мазорчук, В. Терещенко, С. Раков, В. Горох та ін.; за ред. В. Терещенка та І. Клименко. Київ: Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 395 с.

28. Новосьолова В. І. Методичний інструментарій як засіб подолання освітніх втрат з української мови. *Pedagogical sciences*. 2023. С. 211-213. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735407/1/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%8C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%92_Conference-Proceedings-May-4-5-2023.pdf

29. Огієнко І. І. *Наука про рідномовні обов'язки*. Львів: «Фенікс», 1995. 46 с.

30. Омельчук С., Степанова М. Трансформація структури сучасного уроку української мови в умовах дистанційного навчання. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. 2021. № 97. С. 12–21.

31. Полонська Т. Інтерактивні методи реалізації інтегрованих змістових ліній на уроках іноземної мови в 5–6 класах гімназії. *Іноземні мови в школах України*. 2020. № 4. С.4–8.

32. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 250 с. https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Metodyka_rozvytku_krytychnoho_my slennia.pdf

33. Пометун О. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів/ за ред. Пометун О., Сущенко І. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 144 с.

34. Селігей П. О. Українська мова у 2222 році. Вступ до лінгвофутурології : монографія. Київ: Академперіодика, 2023. 452 с.

35. Тулодзєцький Г., Герціг Б., Графе С. Медіаосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади / За загал. ред. В. Ф. Іванова; Пер. з нім. В. Климченка. К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 405 с.

36. Череповська Н. І. Патріотизм молоді інформаційної доби: інноваційні засоби розвитку : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД , 2023. 154 с.

37. Bergmann Jonathan, Sams Aaron. Flip YOUR Classroom Reach Every Student in Every Class Every Day. EUGENE, OREGON • WASHINGTON, DC, Alexandria , Virginia, 2012. 112 p.

38. Brown J., Isaacs D. The World Café: Shaping Our Future through Conversations that Matter. San Francisco: Berrett-Koehler. 2005. 265 p.

39. Doyle Christina S. Information Literacy in an Information Society: A Concept for the Information Age. New York: DIANE Publishing, 1994. 82 p.

40. De Bono Edward. Six Thinking Hats. London: Penguin Books, 2016. 192 p.

41. Eisenberg Michael B. Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 2008. Vol. 28, No. 2, March. pp. 39-47. URL: https://www.researchgate.net/profile/Michael-Eisenberg?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19

42. Zurkowski Paul G. The information service environment relationships and priorities. Washington. 1974. 30 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf>

43. Santa Carol Minnick and others. Content Reading Including Study Systems: Reading, Writing and Studying across the Curriculum. Washington : Kendall/Hunt Publishing Company. 1988. 185 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED372363.pdf>

44. The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy: Core Model For Higher Education. 2011. 14 p. URL: <https://senseandreference.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/12/coremodel.pdf>

45. Framework for Information Literacy for Higher Education. *Site American Library Association*. 2016. URL: <https://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>.

Список довідникових джерел

1. Баришполец О. Т. Український словник медіакультури. Київ : Міленіум, 2014. 196 с.

2. Голуб Н., Горошкіна О., Попова Л. Методика навчання української мови. Термінологічний словник: словник-довідник / за ред. О. Горошкіної. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 150 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Slovnuk_na_sayt_Horoshkina_Holub_Popova.pdf

3. Гороховський О., Мельникова-Курганова О., Мірошніченко П., Островська Н. Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів, Київ: ГО «Центр аналітики і розслідувань», 2020. 79 с. URL: <https://without-lie.info/laboratory/posibnyku/faktchekinh-i-mediahramotnist-slovnuk-terminiv/>

4. Національний освітній глосарій : вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Плеяди, 2014. 100 с.

5. Словники України (online). *Портал Українського мовно-інформаційного фонду НАН України*. 2001-2026. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

6. Словник української мови в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980): *сайт*. URL: <https://www.inmo.org.ua/sum.html>

7. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять. Вид. 2-е, випр. і доп. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2014. 380 с.

Навчально-методичний посібник

**КУЧЕРУК Оксана Анатоліївна
БАЙНЯШОВА Світлана Павлівна**

**ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ
У МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ**

для студентів-філологів, учителів-словесників

Електронне видання

З оригінал-макета авторів

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,7.

Видавництво Житомирського державного університету імені
Івана Франка

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво про державну реєстрацію:

серія ЖТ №10 від 07.12.2004 р.

електронна пошта (E-mail): ukr.mova.ff@gmail.com